

ՏՈՍԹՈՅԷՎՍԿԻ

91.71
1-

ԽԱՂԱՄՈԼԸ

Թարգմ. ՍԻՍԱԿ ՇԱԼՃԵԱՆ

A $\frac{11}{13251}$

“ԱՐԵՒ”Ի ԹԵՐԹՈՆԸ

1936

Վերջապէս երկու շաբթուան բացահայտութենէս վերադարձայ: Մերոնք երեք օրէ ի վեր Ռուլէթէն-պուրկ կը գտնուէին: Ո՞վ գիտէ ի՞նչ անհամբերու-թեամբ գալուստիս կը սպասեն, կ'ըսէի մտովի: Կը սխալէի սակայն: Զօրավարը անտարբերութեամբ վերաբերուեցաւ հետս, արհամարհանքով խօսեցաւ և ապա քրոջը քովը զրկեց զիս: Յայտնի էր թէ տեղէ մը դրամ անցած էր ձեռքը. կը կարծէի նոյնիսկ թէ ինք՝ Զօրավարը, նոյնիսկ երեսս նայելու կ'ա-մըշնար: Մարիա Ֆէլիբովան շատ զբաղած էր և հապճեպով հետս խօսեցաւ. տոյսուհանդերձ դրամը ա-ռաւ, համրեց և տեղեկատուութեան ունկնդրեց:

Միզէնցովը, պզտիկ ֆրանսացին ու անգլիացին ընթրիքի հրաւիրուած էին: Գլխաւորներս, իբրև իս-կական մօսկոֆներ, շքեղ սեղան մը պատրաստած էին, ինչպէս ամէն անգամ երբ դրամի պակասէ չեն նեղուիր:

Զիս տեսնելով, Բօլինա Ալէքսանտրովնան հարցուց թէ ինչո՞ւ այսքան երկար-ատեն բացակայեցայ, ու անյայտացաւ առանց պատասխանիս սպասելու: Ապա-հովաբար իր այս ընթացքը նպատակաւոր էր: Այնու-ամենայնիւ պէտք է բացատրուէինք: Շատ ըսելիքներ ունիմ իրեն:

Պանդոկին չորրորդ յարկին վրայ սենեակ մը յատ-կացուցին ինձ — այստեղ այլեւս ամէն ոք գիտէ թէ զօրավարին հետեւորդներուն մաս կը կազմեմ. — Զօ-րավարը մեծահարուստ սեպուհ մը կը նկատուի:

Ընթրիքէն առաջ, ուրիշ յանձնարարութեանց կարգին հազար ֆրանքնոց դրամանիշեր ալ տուաւ փոխելու համար: Զանոնք պանդոկի դրասենեակը մանրեցի: Եւ ահաւասիկ այս մարդոց աչքին, գէթ շարթուան մը համար, միլիոնատէրներ կը նկատուէինք:

Ուզեցի նախ Նիշան և Նատիան առնելով, հետերնին պատիլ: Բայց սանդխամատէն զիս Զորավարին քովը կանչեցին: Կ'ուզէր գիտնալ թէ ո՛ւր կը տանէի զանոնք: Ապահովաբար այս մարդը չկրնար շեշտակիօրէն ինձ նայիլ: Ծիգը կ'ընէ, բայց ամէն անգամ որ իրեն կը պատասխանեմ այնքան հանդարտ և սեւեռուն ակնարկովս, համբրութիւնը շուտով կը կորսնցնէ: Շատ ուռուցիկ ճառով մը, որ պաշտօնական խօսքերով կառուցուած էր, ինձ բացատրեց թէ, պարտաւոր էի տղայոց հետ դարաստանին մէջ շրջագայիլ: Վերջապէս բարկացաւ յանկարծ և բրտութեամբ աւելցուց.

— Որովհետեւ, եթէ քեզ ինքնագլուխ թողում, գիտեմ թէ զանոնք կայարանը Ռուլէթին վայրը պիտի տանիս. այդ բանին շատ ընդունակ ես. խելքդ գլուխըդ չէ. մենտորդ չեմ, — դեր մը որուն թեկնածուներկայանալու երբեք յաւակնութիւնը չունիմ — այնուամենայնիւ իրաւունքն ունիմ փափաքելու որ... վերջապէս մէկ խօսքով զիս տագնապալի կացութեան մը չենթարկես...

— Եւ սակայն դրամ կորսնցնելու համար, նախ հարկ է ունենալ, մինչ ես ոչինչ ունիմ, պատասխանեցի հանդարտութեամբ:

— Պիտի ունենաս, յարեց քիչ մը խռոված. քաշեց դարակը, խուզարկեց իր հաշուեմատեանը ու հաստատեց թէ տակաւին հարիւր քսան ուռուլի կը պարտէր ինձ:

— Ինչպէս փակել այս հաշիւը. պէտք է թալէրի վերածել... ահա կ'որ հաշուով 100 թալէր. տարբերութիւնը չկորսուիր... :

Լուսթեամբ դրամը վերցուցի.

— Քեզի ըսածիս համար չվշտանաւ : Շատ զգայուն ես... : Եթէ այս գիտողութիւնը ըրի պարզապէս... քեզ զգուշացնելու համար էր... իրաւունքիս մէջն ալ եմ... :

Վերադարձիս, ընթրիքէն առաջ ձիաւորներու ամբողջ խումբի մը հանդիպեց այ՛ Մերոնք, քաղաքին շրջակայքը գտնուող քանի մը նշանաւոր աւերակներու այցելութեան պիտի երթային : Օրիորդ Պլանշը գեղեցիկ կառքի մը մէջ Մարիսս Ֆէլիքսովայի և Բուլինայի հետ : Պզտիկ Ֆլանսացին, անդլիացին և մեր Զօրավարը՝ հեծեալ : Անցորդները կանգ առնելով կը նայէին : Տպաւորութիւնը ձեռք բերուած էր : Միայն, Զօրավարը ինքզինքը լաւ բռնելու է : Հաշուեցի թէ այն յիսուներ չորս հազար ֆրանքէն, զոր բերած էի, հազիւ քովը եօթը-ութը հազար ֆրանք մնացած ըլլալու է, ինչ որ շատ քիչ է օրիորդ Պլանշի համար :

Այդ օրիորդը, մօրը հետ մեր պանդոկը կը բնակի : Միեւնոյն չէնքին մէջ, տեղ մըն ալ այդ ֆրանսացին՝ զոր ծառաները «պարոն դուքս» կ'անուանեն : Օրիորդ Պլանշին մայրը «Տիկին դքսուհի» մըն է : Եւ ինչո՞ւ համար դուքս և դքսուհի չպիտի ըլլային :

Ճաշի պահուն, պարոն դուքսը զիս չճանչցաւ. ի հարկ է, Զօրավարը մեզ իրարու ծանօթացնելու մասին չէր խորհեր : Իսկ գալով պարոն դուքսին որ Թուսաստան ապրած է, գիտէ թէ Ուրօիթէլ *) մը բար-

*) Հարկածողով :

ձրր թռիչք ունեցող թռչուններէն չէ: Անառարկելի է ուրեմն թէ զիս շատ ալ լու ճանչցած է: Կը խորհիմ մանաւանդ որ զիս ճաշի պահուն տեսնելը, մտքէն իսկ չէր անցնէր: Զօրավարը, ապահովաբար մոռցած էր այս ուղղութեամբ հրահանգ տալու, բայց իր նըպատակը տնչուշտ զիս «թասլը ա'օթ» սեղանին մասնակից ընել էր: Այն դժգոհ նայուածքէն որմով զիս պատուեց, այս պարագան ըմբռնեցի:

Ազիւ Մարիա Թիլիբովնան անմիջապէս տեղս ցոյց տուաւ: Բայց Պ. Ասթլան ինձ օգնեց, այս անասորթ կոցութենէն փրկուելու, և հակառակ Զօրավարին, պարոն դուքսին և տիկին դքսուհիին, կարողացայ իրենց շրջանակին մաս կազմել: Այս անգլիացին Բրուսիոյ մէջ ճանչցած էի, վականի մը մէջ, ուր քով քովի նստած էինք: Յետոյ Թրանսայի և Զուլիցերիոյ մէջ զիրար գտած էինք: Այսքան երկչոտ մարդու երբեք հանդիպած չէի: Երկչոտ տխմար ըսելու չափ, բայց երեւութական տխմարութիւն մը, որովհետև շոշորթ մը նկատուելէ շատ հեռի է: Քաղցր և հաճելի վարուելակերպ մը ունի:

Ամբոն Հիւսիսային Բուենա գացած էր և կը փափաքէր ներկայ գտնուել Նիմի-Նօլկօրօտի տօնավաճառին: Զգիտեմ թէ ի՞նչպէս ծանօթացած էր Զօրավարին հետ: Կարծեմ թէ խնթի պէս Բօլինային սիրահարուած է: Ծաշի պահուն իր քովը նստած ըլլալու շատ դոհ էր, և ինծի հետ իբրև իր լու սօսին բարեկամը կը վարուէր:

Գձուձ Փրանսային խօսակցութեան ուղղութիւնը կուտար: Միծամիա՝ ուսասկան քողաքականութենէն և Ֆինանսէն կը ճառէր, և միմիայն Զօրավարին ընդդիմախօսութեան առջև տեղի կուտար, ընդդիմախօսութիւն, որ տեսակ մը տկնածանքով կ'ըլլար:

Մտքի շատ տարօրինակ տրամադրութեան մէջ էի: Ճաշէն առաջ, ինծի համար սովորական դարձած հարցումը կ'ուզղէի ինքզինքիս: «Ինչո՞ւ համար այս Զօրավարին իրր հետեւորդ քաշքշուիլ և արդէն իսկ հեռացած չըլլալ»: Բօլինա Ալէքսադրովնայի կը նայէի. ինք սակայն բացարձակապէս անուշադիր կը զանուէր դէպի ինձ: Վերջապէս զայրացայ և վճռեցի կոպիտ վերաբերմունք մը ունենալ:

Յախուռն կերպով խօսակցութեան խառնուեցայ. դձուճ ֆրանսացիին հետ կռիւի բռնուելու մարմնաջն ունէի: Խօսքս ուղղելով Զօրավարին և զինքը ընդմիջելով, դիտել տուի իրեն թէ Ռուսերը «Թապլը սօթ»ի վրայ ճաշելու սովորութիւնն չունին. Զօրավարը զարմացմամբ ինձ նայեցաւ.

— Վերջապէս ըսի, ակ'անաւար մարդիկ այսպիսի առիթներով յաճախ դիտու փորձանք ալ կ'ունենանք. Բարիզ, Հռնոսի ասին, Զուիցերիոյ մէջ «Թապլը սօթ»երը լեցուն են դձուճ ֆրանսացիներով և բօլօնիացիներով որոնք անդադար կը խօսին և չեն հանդուրժեր որ ուսւ մը բառ մը արտասանէ:

Այս խօսքերը ֆրանսերէնով ըսի:

Զօրավարը միշտ ինձ կը դիտէր, զարմացած, չդիանալով թէ պէ՞տք էր զայրանար թէ ոչ:

— Կը նշանակէ թէ տեղ մը ձեզի դաս մը տուած ըլլալու են, յարեց Ֆրանսացին անփոյթ արհամարհանքով մը:

— Բարիզ, կռուեցայ Բօլօնիացիի մը հետ, յետոյ ֆրանսացի սպայի մը հետ, որ Բօլօնիացիին պաշտպան կը կանգնէր խուճբ մը Ֆրանսացիներ իմ կողքիս եղան, երբ սրտամեցի իրենց թէ, ուղած էի թքնել «գերապայծառ»ի մը սուրճի սկահակին մէջ:

— Թ՛քնե՛լ բացագանչեց Զօրավարը՝ զարմանտհար .
 Քրանսացին կասկածոտ ակնարկ մը ուղղեց ինձ .

— Ճիշդ այդպէս , յարեցի : Եւ որովհետեւ վստահ
 էի թէ երկու օրէն Հռոմ մեկնիլ հարկադրուած եմ ,
 մեր գործերուն՝ բերմամբ , գացի Սրբադան Պապին
 դեսպանատունը , անցադիրս վիզէ ընել տալու համար :
 Նիհար , յարդարուած դէմքով , յիտուննոց աննշան
 արքայի մը հետ գործ ունեցայ : Քողաքավարութեամբ
 ունկնդրեց ինձի , բայց շատ չոր կերպով մը խնդրեց
 որ սպասեմ : Իսկ ես կ'աճապարէի : Այնուամենայնիւ
 նսանցայ և սկսայ կարդալ Լ'օբիսիօն Նասիօնալ հան-
 դէսը : Ուշագրութիւնս ուսեցուն հասցէին գրուած
 ահաւոր յարձակողական յօդուած մը լարեց : Լսեցի
 սակայն քովի սենեակէն . թէ , մէկը Գերապայծառին
 մօտը գնաց . պարագան յայտնեցի արքային : հարցնու-
 լով միանգամայն թէ կարգը շուտով ինձ պիտի գա՞յ :
 Առաւել ևս ցրտութեամբ , խնդրեց որ սպասեմ :

Վրայ եկաւ աւստրիացի մը . կը լսեն զինքը և
 անմիջապէս կը մտցնեն : Այն ժամանակ կը զայրանամ ,
 ոտքի կը կանդնիմ և արքային մօտենալով երբ կ'ը-
 սէր վճռական կերպով . «Քանի որ Գերապայծառը
 կ'նշուենի , մտցուցէք զիս :» Աբբան զարմացման տա-
 րօրինակ ժէսթ մը կ'ընէ : Ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ պարզ
 ուս մը կը յաւակնի միւսներուն կարգին դասուել :
 Այս մէկը անըմբռնելի կը թուէր մեր ծիրանաւորին :
 Ինձ նայեցաւ ոտից գլուխ , և գրգռիչ շեշտով
 մը , ու ինձ վիրաւորանք պատճառելու հրճուանքով
 ըսաւ .

«Ձեզի համար Գերապայծառը իր սուրճը պիտի
 պաղեցնէ , ահա այս խօսքին վրայ սրտալից ձայնով
 մը գոռացի .

«Թ քեր եմ Գերապայծառին սուրճին մէջը և եթէ անմիջապէս անցագրիս գործողութիւնը չվերջացնէք, պիտի մտնեմ իր մօտը՝ հակառակ իր արգելքին»:

— Ինչպէս, Գերապայծառին քովը Կարտինալ մը կայ սակայն, որոտաց գձուձ արքան, սարսափէն դողահար և դրան վրայ նետուելով կռնակը անոր դարձուց, բազուկները խաչաձեւած, ցոյց տալով ինձ թէ, անցքս թոյլատրելէ աւելի, պիտի նախընտրէր մեռնիլ, այն Ժամանակ ըսի իրեն թէ ես հերետիկոս և բարբարոս մէկն եմ, և թէ Կարտինալներն ու Գերապայծառները կը ծաղրեմ: Արքան, ծիծաղներուն ամենաեղականովը ժպտերես, երեսս նայեցաւ, ծիծաղ մը որ կ'արտայայտէր անհուն ռիսակալութիւն և զայրոյթ, յետոյ ձեռքէս անցագիրս խլեց: Բոպէ մը յետոյ գործողութիւնը վերջացած էր:

— Այսուհանդերձ, դուք... սկսաւ Զօրավարը.

— Զինքը փրկողը, վրայ բերաւ Ֆրանսացին, ծիծաղելով, «հերետիկոս» բառն է. հա՛ հա՛ ! այնքան ալ անմիտ խօսք մը չէր:

— Լաւազո՞յն է մեր ռուսերուն պէս ըլլալ: Երբեք չեն շարժիր, բաւ մը արտասանելու համարձակութիւնը չունին, և բոլորն ալ պատրուտ են ազգութիւննին ուրանալու: Երբ Արքային հետ ունեցած վէճն ամենուն յայտնի եղաւ, աւելի յարգանքով վերաբերուեցան հետս: Մարմնեղ բան *) մը, թապալը տ'օթի ամենակատաղի թշնամիս, այդ վայրկեանէն ըսկըսեալ ակնածանքով վերաբերուեցաւ հետս: Ֆրանսացիներն անգամ չընդմիջեցին զիս, երբ կը պատմէի թէ երկու տարի առաջ, 1812ին, տեսած էի մէկը, ո-

*) Աւստրիական դրամ, որ 2 Ֆր. 50 կ'արժէ

րուն վրայ Ֆրանսացի զինուոր մը կրակած էր պարզապէս կրակելու հաճոյքին համար: Իսկ այդ մէկը, այն ատեն տասը տարեկան պատանեակ մըն էր:

— Անկարելի բան! որտաց պզտիկ Ֆրանսացին: Ֆրանսացի զինուորը ազու վրայ չի կրակեր:

— Եւ սակայն, ինչ որ կ'ըսեմ ճշմարտութիւն է, պատասխանեցի պազ կերպով: Ֆրանսացին սկսաւ անդադար և ողևորութեամբ խօսիլ: Զօրավարը փորձեց նախ պաշտպանել զինքը, բայց թելադրեցի իրեն կարգույ զօրավար Բէրովսքիի յօթերը, որ 1812ին Ֆրանսացիներուն կողմէ գերի բռնուած էր: Վերջապէս Մարիա Ֆէլիքովնան, ընմիջելու համար այս խօսակցութիւնը, սկսաւ ուրիշ նիւթերու շուրջ խօսիլ: Զօրավարը ինձմէ շատ դժգոհ էր, և իրականութեան մէջ, ես ու Ֆրանսացին, այլեւս չէինք խօսեր, այլ կարծեմ թէ կը պառայինք: Ֆրանսացիին հետ այս կըռիւր կարծես թէ Մր. Ասթլիյին հաճոյ թուեցաւ:

Իրիկուան, քառրոգ փամու մը չափ, շրջագայութեան միջոցին Բօլինային հետ խօսելու պատենութիւնը ունեցայ: Մերոնք բոլորը կայարանն էին: Բօլինան, ազրիւրին դիմացը, նստարանի մը վրայ նըստեցաւ: Քանի մը քայլ անդին տղաքը կը խաղային. մենք մինակ էինք: Նախ գործերու մասին խօսակցեցանք: Բօլինան յայննպէս զայրացաւ, երբ իրեն յանձնեցի Խօթը հարկւր կիւլտէն **): Կը խորհէր թէ իր ազամանդներուն իբր փոխատուութիւն երկու հազար մը առած ըլլալու են:

— Ամէն զնով դրամի պէտք ունիմ, հսկառակ պարագային կորսուած եմ:

*) Բան՝ պարոն (բօլօներէն լեզուաւ):

Հարցուցի իրեն թէ ինչե՞ր պատահած են բացա-
կայութեանս ընթացքին :

— Բացի Բեթերսպուրկէն ստացուած զոյգ լու-
րերէն, ուրիշ ոչինչ : Նախ իմացանք թէ մեծ մայրի-
կին վիճակը վատթարացած էր, երկու օր վերջն ալ
լսեցինք թէ մեռեր է : Այս վերջին լուրը մեզ հազոր-
դեց Տինթէոս Իէթրովիչ, շատ վստահելի անձ մը :

— Այսպէս ամէն ոք սպասման մէջ է :

— Վեց ամիսէ ի վեր միայն այս լուրին կը սպա-
սեն :

— Ձեր մասին բաներ մը կը յուսա՞ք :

— Ազգականութիւն չունիմ, Զօրավարին խորթ
աղջիկն եմ : Այսուհանդերձ, վստահ եմ թէ իր կը-
տակին մէջ մտացած չէ զիս :

— Կը կարծեմ նոյն իսկ թէ ձեզի առատօրէն վար-
ձատրած է, պատասխանեցի հաստատական չեչտով մը :

— Այո՛, զիս կը սիրէր : Բայց ինչո՞ւ այդ դա-
ղափարը կազմած էք,

Իրեն հարցումով մը պատասխանեցի :

— Մեր մարքիզը ընտանեկան այս գաղտնիքին
տեղեակ չէ՞ միթէ :

— Ինչո՞ւ այս ինդիրը ձեզ կը հետաքրքրէ, վա-
սընզի եթէ չեմ սխալիր, ժամանակին Զօրավարը ան-
կէջ փոխ դրամ առած էր :

— Արդարեւ :

— Ուրեմն ! այդ մօրդը փոխատուութիւն ըրած
պիտի ըլլա՞ր եթէ Պապուշքայի պարագան նկատի ա-
ռած չըլլար : Նկատեցի՞ք թէ, ճաշի պահուն, երեք
անգամ Պապուշքային մասին խօսեցաւ, զայն Պապուշ-
քա յորջորջելով . այս ի՞նչ ընտանեկան և սրտազին
յարարերութիւններ են :

— Այո՛, իրաւունք ունիք: Բայց անմիջապէս որ տեղեկանայ թէ կտակին մէջ ժառանգական բաժին մը ունիմ, հետս ամուսնանալ պիտի առաջարկէ, այս կէտը չէ՞ որ կը փափաքիք իմանալ:

— Միայն ա՞յդ պարտաւային: Կը կարծէի թէ արդէն այդ առաջարկը կատարուած է:

— Շատ լաւ գիտէք թէ ցարդ ոչինչ եղած է, յարեց Բօլինան անհամբերութեամբ... ո՞ւր հանդիպած էք այդ Անգլիացիին, հարց տուաւ լուրթենէ մը վերջ:

— Կը խորհէի արդէն թէ իր մասին պիտի հարցափորձէիք զիս:

Պատմեցի իրեն Պ. Ասթլիյի հետ ունեցած հանդիպումս:

— Ձեզի սիրահարուած է, այնպէս չէ՞.

— Այո՛.

— Ու Ֆրանսացիէն տասն անգամ աւելի հարուստ է. չէ՞: Եւ ո՞վ գիտէ նոյն իսկ թէ Ֆրանսացին կարողութեան տէր մէկն է:

— Վստահ չեմ, զգեալ մը ունի կարծեմ:

— Եթէ ձեր տեղն ըլլայի Անգլիացիին հետ կ'ամուսնանայի:

— Որովհետե՞ւ

— Ֆրանսացին լաւ բայց անարդ մէկն է: Անգլիացին լաւ բայց անարդ մէկն է: Անգլիացին լաւ և միւսէն տասն անգամ աւելի հարուստ է ըսի սիրական շեշտով մը:

— Ֆրանսացին մարքիզ մըն է և աւելի խելացի:

— Ի՞նչէն գիտէք:

Հարցումներս Բօլինայի հաճոյ չէին: Կը տեսնէի թէ կ'ուզէր զիս բարկացնել անպատկառ պատասխան-

ներովը: Եւ անմիջապէս այս մատածումս իրեն յայտնեցի:

— Արդարեւ իր բարկութիւնը կը զարմացնէ զիս, պատասխանեց. պէտք է որ ձեր հարցումներուն անպատկառութեան գինը վճարէք ինձ.

— Կը խորհիմ արդարեւ թէ, ձեզ ամէն տեսակ հարցում ուղղելու իրաւունքն ունիմ, ըսի իրեն հանդարտօրէն, քանի որ պատրաստ եմ վճարելու իմ անպատկառութիւններս և ձեզի տալու կեսնքս՝ ոչինչի փոխան: Բոլինս սկսաւ քրքշալիւ խնդալ:

— Վերջերս, Շլամէնպուրկի մէջ, պատրաստ էիք իմ մէկ խօսքիս վրայ, ինքզինքնիդ անդունդն ի վար նետելու, և կարծեմ թէ հազար արմկնաչափ*) մը խորութիւն ունէր այդ զառիթափը:

Այն խօսքը որուն կը սպասէիք, պիտի բռնմ որ մը ձեզի, և պիտի տեսնենք թէ ինչպէ՞ս պիտի գործադրէք ձեր յանձնառութիւնը: Այն անվերապահ խօսակցութիւնները որոնք թոյլատրեցի որ ունենանք հետս, ուղղակի զգուելի կը դարձնեն ձեզ, և առաւելապէս անոր համար որ. ձեզի պէտք ալ ունիմ: Եւ յետոյ, ապահով եղէք թէ պիտի խնայեմ ձեզի այն քան տան որ ձեզի պէտք ունենամ:

Ոտքի ելաւ: Զլազրգիւ կերպով կը խօսէր, ժամանակէ մը ի վեր, մեր խօսակցութիւնները յաճախ այսպէս կը վերջանային:

— Թոյլ տուէք ձեզ հարցնելու թէ ի՞նչպիսի մէկն է օրիորդ Պլանը:

— Շատ լաւ գիտէք: Զեր մեկնումէն ի վեր ոչինչ պատահած է: Օրիորդ Պլանը ապահովաբար «Տիկին

*) Արմկնաչափը յիսուն սանրիմէր կը գնահատուէր:

Զօրավարունի» պիտի ըլլայ, եթէ երբեք Պապուշքայի մահուան լուրը ստուգուելի։ Որովհետեւ օրիորդ Պլանշը, մայրը և մարքիզը (իր երրորդ զարմիկը) շատ լաւ գիտեն թէ փճացած են։

— Իսկ Զօրավարը խենթի պէս սիրահարուած է։

— Հարցը այդ չէ։ Առէ՛ք, ահա՛ ձեզի եօթը հարիւր Ֆլօրէն, գտցէք ուռլէթ խողացէք ու շահնցէք ինձ համար, ինչ որ կրնաք։ Դրամի պէտք ունիմ։

Ինձմէ հեւանայով գնաց միացաւ կայարանը գըտնուող մեր շրջանակին։ Ես ալ կամսնի մը ուղղութեամբ սկսայ շրջագայիլ՝ մտսխոն։

Երթալ ուռլէթ խողալու հրամանը, զիս կը սըրտաբեկէր։ Դիլիուս մէջ շատ բաներ ունէի, և սակայն ժամանակս կը կորսնցնէի Բօլինայի հանդէպ ունեցած զգացումներս վերլուծելով։ Իրապէս, իմ տասնըհինգօրեայ բացակայութիւնս, շատ ցաւալի կը գտնէի։ Այդ ժամանակ կը ձանձրանայի և օգի պակասէ նեղուող մէկու մը նման խռոված էի, բայց յիշատակներ ունէի և յոյս մը։

Օր մը, դէպքը Զուիցերիայ մէջ կ'անցնէր, վակոնի մը մէջ պառկած միջոցիս, Բօլինայի հետ բարձրածայն կը խօսէի։ Դրացիներու ծիծաղները, զիս արթնցուցին։

Ու անգամ մը եւս, ես ինքզինքիս հարց տուի թէ՛ «կը սիրե՞մ զինքը»։ Եւ հարիւրերորդ անգամս ըլլալով, ինքզինքիս պատասխանեցի. «կ'ատեմ զինքը»։

Երբեմն, մանուսնդ մեր խօսակցութեանց վերջանալուն, պատրաստ էի զինքը խեղդամտ ընելու գընով, կեանքիս մնացեալ օրերը զոհելու։ Օ՛հ, եթէ յաջողէի մխրճել յամբօրէն, այնքան լաւ սրուած դանակս իր կուրծքէն ներս, ինձ կը թուէր թէ հաճոյ-

քով պիտի կատարէի... Եւ սակայն, կ'երդնում թէ, եթէ վերը, Շլափէնպուերկի վրայ, ինձ «վա՛ր նետուէ» ըսած ըլլար, մեծ ուրախութեամբ պիտի կատարէի իր հրամանը: Այս կամ այն ձեւով պէտք է վերջանայ այս պատմութիւնը: Ինքը՝ Բօլինսն, շատ լաւ գիտէ թէ ինչե՛ր կ'անցնին իմ մէջս. գիտէ նաև թէ, իր մասին ունեցած երազս իրականացնելու բացարձակ անկարելիութեանը կը գիտակցիմ, ու վստահ եմ թէ այս մասածումը իրեն գերազանց հաճոյք մը կը պատճառէ: Ահա՛ թէ ինչո՞ւ համար ինձ հետ ա'յնքան անկեղծ, ա'յնքան համարձակ է: Կը նմանի իր գերիինսուջև, իր հանդերձներէն մերկացող վաղնջական կայսրուհիին: Ուրօրիքի մը մարդ է... Այսուհանդերձ, ոուլէթի մէջ շահելու առաքելութիւնը արուած էր ինձ: Թէ ի՞նչ նպատակաւ. բացայայտ էր թէ իմ տասնըհինգօրեայ՝ բացակայութեանս ընթացքին դէպքերու հոյլ մը սեղի ունեցած էր, սրոնց մասին ոչինչ գիտէի: Պէտքէր ամէն ինչ գուշակել, իսկ ես խորհուրու իսկ ժամանակ չունէի: Պարտաւոր էի ոուլէթ խաղալու երթալ:

Բ.

Ինձ չափազանց անախորժ էր այս հարկադրանքը: Ուզած էի խաղալ բայց ո՛չ ուրիշներու հաշտոյն: Նոյն իսկ Բօլինայի համար խաղալու յանձնառուիիւնս, ծրագրորդներս տակն ու վրայ կ'ընէր: Խաղի դանլիճը մուտք գործած պահուս, դժկամակութեան զգացում մը համակեց զիս, և, առաջին ակնարկովս, ամէն ինչ անհաճոյ գտայ: Չեմ կրնար հանդուրժել սարկական

այն մտայնութեան, որ ուղղութիւն կուտայ, ամբողջ աշխարհի թերթօններուն, մանաւանդ մեզ մօտ, և թէ, ամէն գարնան, թերթօնադիրներուն սա զոյգ բնաբանները կը պարտադրէ: «Հռենոսի ափին. Ռուլէ-թի քաղաքներուն պերճաշուք խաղասրահները և սեղաններու վրայ դիզուած ոսկիի դէզերը» Իւ սակայն թերթօնագիրները ասոնք ըսելու համար վճարուած չեն: Եղածը բացարձակ ծառայամտութիւն է: Իրականութեան մէջ այդ դանդիմները պօզալի են, իսկ ոսկեայ դէզերն ալ, հազիւ թէ կը տեսնուին: Շատ լաւ գիտեմ թէ, երբեմն հարուստ օտարական մը, Անգլիացի, Թուրք, Ասիացի կանգ կ'առնէ քաղաքը, դոնդիմները մէջ կը գիշերէ, ու հոն կը շահի կամ կը կորսնցանէ խոշոր գումարներ: Բայց ինչ կը վերաբերի բնականոն վիճակին, եղածը քանի մը Ֆլօրէնէն անդին չանցնիր, որով շատ քիչ դրամ կը գտնուի սեղաններուն վրայ:

Դանդիմներն հազիւ ներս մտած — խաղի սկսած առաջին գիշերս էր — խաղալու համարձակութիւնս պահ մը կորսնցուցի: Մեծ բազմութիւն մը կար: Եթէ սակայն մինակ իսկ ըլլայի, չեմ կարծեր թէ աւելի սրտոտ պիտի հանդիսանայի: Սիրտս՝ ուժգին կը բաբախէր, պաղարիւնս կորսնցուցած էի:

Երկար ատենէ ի վեր այն վստահութիւնը ինքս ինծի գոյացուցած էի թէ, մինչեւ որ վճարական բան մը իմ գլուխս չպայթէր, Ռուլէթէն պուրկը պիտի չթողէի: Այդպէս պէտք է ու պիտի ըլլայ: Թերեւս այդ ըլլալիքն ալ աննշան բան մըն է: Ի՞նչ փոյթ: Ամէն պարագայի դրամը երբեք արհամարհելի չէ: Հարիւրին վրայ միայն մէկը կը շահի, բայց այդ մէկն ալ զոյութիւն ունի: Այսուհանդերձ որոշեցի, այդ

այդ իրիկուն տմէն ինչ լաւ մը քննել, և ուէ լուրջ բանի չսկսիլ՝ եթէ՛, նորն իսկ կարեւոր բան մըն ալ հանդիպէր, որոշած էի այդ իսկ արհամարհել: Որոշումս որոշում էր: Մնաց որ, անհրաժեշտ չէ՞ նախ խաղը ուսումնասիրել: Վասնզի, հակառակ Ռուլէթի կանոնագրութեանց, զորս անյապօրէն կարդացած էի, խաղին հնարամտութեանց վերահասու եղայ միայն այն ժամանակ, երբ զանոնք, ես ինքս կիրարկել սկըսայ: Եւ սակայն, առաջին հերթին, ամէն ինչ կեղտոտ ու պփքալի երեւցաւ ինձ: Չեմ խօսիր այն մասհոգ զէմքերու մասին, որոնք կ'արտորան խաղասեղաններուն շուրջը, տասնեակներով, հարիւրներով, անոր համար որ ամենակտրուկ միջոցաւ մը, կ'որելի եղածին չափ մեծ դումար մը շահելու ցանկութեան մէջ, ոչինչ կը գտնեմ պփքալի: Քիչ դքրամով խաղացողի մը հասցէին, ճոխ ապրելակերպ ունեցող բարոյախօսի մը կողմէ «այս ի՞նչ հասարակ արծաթասիրութիւն է» մեղադրանքը, միշտ ալ անիմաստ նկատած եմ: Այնպէս չէ՞: Առաւել կամ նուազ արծաթասիրութիւնը գնահատութեան խնդիր մըն է: Չէրօ մը Ռոչիլտին՝ և միլիոն մը ինձ համար շահ ու զէնի հաւասարակչուած այս սխաթէմին մէջ ի՞նչ գէշ բան կայ: Ինչ որ ինձ իսկապէս տգեղ և փուճ երեւցաւ, — մանաւանդ խաղի սկսած առաջին օրերուս — Ռուլէթի հասարակութիւնը կողմող սա՛ խաժամուժին այն անհանդուրժելի լրջախոհութիւնն է, զոր սեղաններու շուրջ բազմողները կ'արտայայտեն:

Երկու տեսակ խաղ կայ, ճէնթլմէնինը և շուայտինը: Չափազանց խստութեամբ այս երկուքը իրարմէ կը դատորոշուին, և սակայն շիտակը ըսելու համար, այս դատորոշումն ալ՝ ուրի՛շ տխմարութիւն մը:

ձէն թլմէն մը հինգ-տասը լուի աչքէ կը հանէ, աւելին՝ շատ քիչ անգամ, հոգ չէ թէ, վրնայ, եթէ հարուստ է, հազար ֆրանք խաղալ, բայց յանուն խաղի սիրոյն, յանուն զուարճութեան, շահ ու զէնի բացէս ուսումնասիրութեան: Գալով վաստակին, զինքը չհետաքրքրող խնդիր մը կը նկատէ: Շահածը հաւտքած միջոցին, իբր թէ իր խաղակիցներէն մէկուն կատակ մը ընելու ձեւը կ'առնէ: Կրնայ իր շահածով կրկին խաղալ նոյն իսկ զայն կրկնապատկելով, բայց միմիայն յանուն հետաքրքրութեան, բախտը դիտելու, հնարամտութիւններ ընելու, և երբէ՛ք շահ մը ապահովելու գոհնիկ ցանկութեամբ:

Խաղի դահլիճին մէջ, միմիայն զուարճութիւն մը պէտք է տեսնէ: Եւ միթէ այս միեւնոյն մտածումը զինքը չըջապատող խաժամութիւն ալ չէ՞ հաւասարապէս: Շահու վերաբերեալ հարցերու մասին իր այս արհամարհանքը, չափազանց ազնուապետական արտայայտութիւն մըն է...

Տեսայ մայրե՛ր, որոնք ոսկիներ կուտային իրենց տանընդհինգ-տասնըվեց տարեկան շնորհալի ազջիկներուն ձեւքը, ու անոնց խաղալ կը սորվեցնէին: Մեր Զօրավարը պաշտօնականօրէն սեղանին մօտեցաւ: Լաքէները, երբ աթոռ մը տալու համար իրար անցան, ինք՝ չտեսնելու զարկաւ: Հանեց քսակէն երեք հարիւր ոսկի ֆրանք, դրան սեւին վրայ և շահեցաւ: Կրկնապատկեց (բարօլի ըրաւ): Սեւը՝ դարձեալ յայտնուեցաւ: Բայց երրորդ ձեռքին, կարմիրը ելաւ ու մէկ անգամէն հազար երկու հարիւր ֆրանք կորսնցուց: Առանց այլայլելու ժպտերես սեղանէն հեռացաւ: Պէտք է ըսե՛մ թէ, իմ ներկայութեանս, Ֆրանսացի մը ուրախութեամբ շահեցաւ և կորսնցուց 30

հազար ֆրանք: Ճէնթըմէն մը պէտք է ամէն ինչ կոր-
սընցնէ առանց յուզումի: Իրամը իրմէ այնքան ստո-
րին է որ չկրճար զայն նկատի ունենալ: Աւելին.
գերազանցապէս աղնուապետական է, այս ամբողջ
ըջուպատին գռեհկութիւնն ու շուայտութիւնը աչքէ
վրիպեցնելը: Եւ սակայն նոյնքան աղնուապետական
պիտի ըլլար տեսնելն ու զայն դիտակով մըն ալ քըն-
նելը: Ու այս բոլորը՝ պարզ ժամանցի համար:
Կեանքը՝ բացի ճէնթըմէնութենէն, զուարճութենէն,
ուրիշ բան կրնաս ըլլալ արդեօք: Ճէնթըմէնը, ամ-
բոխը զննելու համար միայն կ'ապրի: Թէև շատ քըն-
նելն ալ գործին չի գար, Վասնզի լուրջ ուշագրու-
թեան մը արժանի տեսարան մը չէ ան: Է՛հ, ինչպիսի
տեսարան մը կ'արժանանայ ճէնթըմէնին ուշագրու-
թեան: Ես միայն ճէնթըմէնին մասին կը խօսիմ, վա-
սընդի, անձնապէս, կը խորհիմ թէ այս ամբողջ երե-
ւոյթը արժանի է ուշագիր քննութեան մը, օգտակար
ոչ միայն դիտողին, այլ և այս պզտիկ ողբերգութեան
գերակատարներուն, մէկ խօսքով անոնց համար, ո-
րոնք անկեղծօրէն ու պարզօրէն կը խառնուին այս խա-
ժամուժին: Բայց ի՞նչ անհատական ըմբռնումներս ի՞նչ
գործ ունին այստեղ: Իրատկցօրէն ըսի այն՝ ինչ որ
էր: Ահա՛ կարեւորը: Ժամանակէ մը ի վեր ինձի հա-
մար չափազանց անախորժ բան դարձած է արարքներս
և մտածումներս բարոյական օրէնքներու պատշտեց-
նելը: Տարբեր ուզողութեան կը հետեւիմ...

Խաժամուժը լպիրշ կերպով կը խաղար.

Կը հաւատամ թէ այս խաղ ըսուածը, հասարակ
գողութեանց մարմնացումն է: Խաղ սպեաները (գրու-
բիկ) սեղաններուն գլուխը բազմած, խաղացուած գու-

մարները կը ճշդեն ու կը հաշուեն : Ահա՛ Լասիկ դարձեալ խայտառակներու խումբ մը՝ մեծ մասամբ ֆրանսացիներէ բաղկացած : Եւ եթէ կը նօթագրեմ այս դիտողութիւնները, ոչ թէ ոուլէթը նկարագրելու, այլ ինձ համար ուղեգիծ մը ճշդելու համար է : Կը պատահի յամախ, որ ձեռք մը երկարելով, սեղանին վերայէն հաւաքէ ինչ որ շահած էք :

Վիճարանութիւն մըն է ծայր կուտայ, կը պոռան — կը պոռչտան, իսկ դո՛ւք, խնդրեմ, ինչպէս պիտի կրնաք որոշել թէ որու կը պատկանի այդ դրամը :

Սկիզբները, այս բոլորը ինձ համար, երբայեցերէն էր : Կը հասկնայի միայն թէ զոյգ և անզոյգ թեւերու և գոյներու վրայ կը խաղային : Այդ իրիկուէնը, Բօլինայի միայն երկու հարիւր ֆլօրէնը փորձել վրձուեցի :

Այն միտքը թէ, ուրիշի մը դրամով խաղալ կը սկսիմ, կը խռովէր զիս : Խիստ անհաճոյ զգացում մը՝ արդարեւ : Իսկ Բօլինայի հաշուոյն խաղալով, կ'ենթադրէի թէ իմ սեպհական բաղդս կը խորտակուի : Նախապաշարեալ մէկը ըլլալու համար, կը բաւէ միայն խաղասեղանի մը դպչիլ :

Զոյգ թիւին վրայ յիսուն ֆլօրէն դրի : Անիւր գործաւ և տասնըերեք թիւը գուրս եկաւ : Աւելի շուտ վերջացնելու համար, կարմիրին վրայ, յիսուն ֆլօրէն եւս աւելցուցի : Կարմիրը շահեցաւ : Հարիւրը՝ կարմիրին վրայ թողուցի : Դարձեալ շահեցայ : Շահածըս ամբողջութեամբ խաղացի : Կրկին շահեցայ : Մէջտեղի տասներկուքին վրայ երկու հարիւր ֆլօրէն դրի, առանց գիտնալու թէ ի՞նչ պիտի ըլլար այս խաղիս արդիւնքը : Կրկնապատիկը վճարեցին : Որով եթը հարիւր ֆլօրէն շահեցայ : Տարօրինակ զգացումներ

զիս պաշարած էին այլեւս: Որքան կը շահէի, այնքան շուտով մեկնելու սոճապարանք մը ունէի: Կը մըտածէի թէ, ես՝ ինծի համար, այսպէս պիտի չխաղայի:

Այսուհետեւերձ ութը հարիւր Ֆլորէնը զոյգ թիւին վրայ դրի:

— Զորս յայտարարեց խաղապետը:

Ութը հարիւր Ֆլորէն եւս վճարեցին ինձ: Ու ամբողջ դրամը առնելով, դացի Բօլինան գտնելու:

Բոլորը դարաստանին մէջ կը պտտէին, որով ընթրիքին միայն կարողացայ տեսնել զինքը: Ֆրանսացին կը բացակայէր, իսկ Զօրավարը օգտագործեց այս պատենութիւնը, սրտին ցաւը ինձ պատմելով: Ի մէջ այլոց զիտել տուաւ թէ չէր փափաքեր զիս տեսնել խաղաւեղանին շուրջը: Ըստ իր կարծիքին, իմ հո՛ն գտնուելիս շատ վտանգաւոր էր:

— Ամէն պարագայի տազնապալից կացութեան մը պիտի ենթարկուիմ, աւելցուց լրջութեամբ: Ընթացքիդ թէև ուղղութիւն տալու իրաւունքը չունիմ բայց... հասկցիր թէ...

Այս խօսքին վրայ կեցաւ՝ ըստ սովորութեանը՝ Պատասխանեցի իրեն թէ, դրամս շատ քիչ էր, և թէ չէի ուզեր մեծ կորուստ մը ընելու փորձութեան ենթարկուել:

Պանդոկ վերադարձիս, Բօլինային իմացուցի շահած գումարս, յայտարարելով միանգամայն թէ, որոշած եմ այլեւս չխաղալ իրեն համար:

— Ի՞նչ պատճառաւ, հարցուց մտահոգ:

— Որովհետև շատ նեղացուցիչ բան է, այս պայմաններուն տակ խաղալը: Յետ այսու, միայն ես ինքզինքիս համար պիտի խաղամ:

— Իրաւունք ունիք, ոռւլէթը ձեր փրկութիւնն է, ըսաւ հեգնական ծիծաղով մը :

— Ար-դա-րե :

Ինչ կը վերաբերի միշտ շահելու յաւակնութեան, կը խոստովանիմ թէ, գուցէ աղայական մտայնութիւն մը եղած ըլլայ : Ինչ որ է... կ'ուզեմ միայն որ զիս հանգիստ թողուն : Բօլինա Ալէքսանդրովնան օրուան շահուս կէսը ինձ թողուց, առաջարկելով միանգամայն որ այս պայմաններով շարունակեմ խաղալ : Մերժեցի, ուրիշներուն համար խաղալու անկարելիութիւնը, ինչպէս և յանձնուած դրամը ապահովաբար կորսնցնելու պարագան առարկելով :

— Եւ սակայն, որքան ալ տխմար քան մը եղած ըլլայ, ես ալ միակ յոյսս ոռւլէթին վրայ դրած եմ : Հետեւաբար պէտք է անպայման ես ինձ համար խաղամ : Եւ կ'ուզեմ որ դո՛ւք կիսէք իմ շահս : Չպիտի մերժէք : Նկատողութիւններուս այլեւս կարեւորութիւն չտալով, Բօլինան հեռացաւ :

Գ.

Երէկ, ամբողջ օրը խաղի մասին քա՛ն մը իսկ չփոխանակեցինք, աւելի ճիշդ, հետս խօսելէ կը խոստովանէր : Չեւերը փոխուած էին. արհամարհանքով հետըս կը վերաբերուէր, հազիւ հազ իր քամահրանքը զսպելով : Յայտնի էր թէ վիրաւորուած էր. բայց ինչպէս որ կանխաւ յայտարարեց, յարաբերութիւնն իս բոլորովին խզուած չէ, որովհետեւ տակաւին իմ ծառայութեանս կը կարօտի : Տարօրինակ քարեկամութիւն, զոր չեմ կրնար ըմբռնել, մոնաւանդ սա՛ հը պարտութիւնը :

Դիտէ թէ կը սիրեմ զինքը բուռն սիրով, թոյլ կուտայ նոյն իսկ ոչ խօսիմ իրեն սիրոյս մասին. կուրելի՞ է երեւակայել ասկից աւելի շեշտուած անտարբերութիւն մը:

«Ձգացումներդ զիս անտարբեր կը թողուն, կըրնաս անոնց մասին խօսիլ կամ բնաւ չխօսիլ. միեւնո՛յն բանն»

Արդեօ՞ք:

Յաճախ իր անձնական դործերուն մասին կը խօսի հետս, բայց երբե՛ք կտատարեալ անկեղծութեամբ: Արհամարհանքի նուրբ ձեւ մը ևս:

Իր կեանքին հետ առնչութիւն ունեցող կարգ մը պարագաներու բերմամբ ճանչցած է զիս, պարագանե՛ր, որոնք ամենէն աւելի զինքը անհանգիստ կ'ընեն, և որոնց մասին կարգ մը մանրամասնութիւններ հաղորդեց ինձ, որպէսզի յաջողի զիս շահագործել, իբրև յանձնակատար օգտագործելով: Իսկ այդ պարագաներուն զանազան դրուագներուն դալով, ոչինչ գիտցած եմ ցարդ: Այսուհանդերձ, եթէ զիս անձնական մտահոգութիւններովը վրդովուած տեսնէ, կը բարեհաճի կէս մը անկեղծ խօսքերով հանդարտեցնել զիս և ինձ դիտել կտատարեալ միամտութեամբ:

Իբրև թէ ինք չէր կրնար՝ զիս շատ վտանգաւոր յանձնառութեանց մէջ գործածելով հանդերձ, հետս բացարձակ անկեղծութեամբ վերաբերուիլ:

Երեք շաբաթէ ի վեր գիտէի թէ ոուլէթ զիս խաղալու պիտի մղէ, որովհետև իր խաղալը պատշաճ չէր: Իր դէմքի արայայտութենէն հասկցալ թէ, ինչիբը պարզ ցանկութենէ մը աւելի դրամ շահելու շեշտուած կարիքի մը շուրջ կը դառնար: Եւ սակայն, ի՞նչ բանի պիտի ծառայէր իրեն դրամը: Պէտք է նը-

պատակ մը ունեցած ըլլալ, ծրագի՛ր մը, որուն չեմ կրցած վերահասու ըլլալ, այսինքն թէ, կը գուշակեմ թէեւ, բայց վստահ չեմ:

Անտարակոյս, այն սուղնացուցիչ դերութիւնը, զոր ինձ կը պարտադրէ, իրաւունք կուտայ ինձ, զինքը բացարձակ կերպով հարցապնդելու: Քանի որ իրեն համար այսքան ոչինչ բան մըն եմ, պէտք չէ որ իմ կոշտ հետաքրքրութենէս վերաւորուի: Բայց եթէ թոյլ կուտայ որ զինքը հարցապնդեմ, միւս կողմէ, հարցումներս անպատասխանի կը թողու: Յաճախ հարցումներս իսկ չիմանալու կուգայ:

Երէկ, շատ խօսեցանք այն հեռագրին մասին, զոր չորս օր առաջ Բեթրսպուրկ զրկեցինք, և որ մինչև ցորդ անպատասխանի մնացած է: Զօրավարը բացույտ կերպով մտահոգ և մտախոհ է: Ապահովաբար Պապուշքայի շուրջ կը դառնայ խնդիրը: Ֆրանսացին ալ անհանգիստ է: Երէկ իրիկուն, ընթրիքէն վերջը, երկար և լուրջ խօսակցութիւն մը ունեցաւ Զօրավարին հետ: Այդ մարդը, մեզ ամէնքիս հետ, չափազանց արհամարհանքով և հպարտութեամբ կը վերաբերուի: Որքան ճիշդ է «սեղանի կը կանչես, ոտքերը վրան կը դնէ» առածը: Նոյնիսկ Բօլինային հետ, կոշտ ըսուելու չափ համարձակ կը վարուի: Այսուհանդերձ խմբական շրջադայութեանց հաճոյքէն չզրկուիր, կը մասնակցի ձիով պտոյտներու և քաղաքէն դուրս կատարուած արշաւանքներու: Զօրավարին հետ իր ծանօթութիւնը շատ հին է: Ժամանակին Ռուսաստանի մէջ, գործարան մը շահագործելու ծրագիրը ունէին:

Զգիտեմ թէ այս ծրագիրը ջո՞ւրը ինկաւ թէ տակաւին կը հետապնդուի: Աւելին, և այս ալ ընտանե-

կան գաղանիք մըն է, Ֆրանսացին, անցեալ տարի Զօրավարին երեսուն հազար ռուպլի փոխ տուաւ զինքը զժուարին կացութենէ մը փրկելով: Կասկած չկայ թէ, այդ օրերուն, Զօրավարին ճակատագիրը իր ձեռքն էր, իր պաշտօնէն հեռանալու իրաւունքը առանց Կրիյէի օժանդակութեան կարենալ ձեռք բերելու համար սրոշ գումարի մը պէտք ունէր, զոր Ֆրանսացին հայթայթեց...

Բայց այժմ կարեւոր դերակատարը օրիորդ Պլանչըն է: Ո՞վ է այս Օր. Պլանչ կոչուածը: Կ'ըսեն թէ շատ բարձր դասու պատկանող Ֆրանսուէի մըն է: Ինքն ու մայրը հսկայական հասարակութեան տէր են. մարքիզին ազդականուէին է, բայց շատ հեռաւոր: Խօսքի նիւթ է նա՛ւ այն իրողութիւնը թէ, իմ Բարիզ մեկնելէս աւաջ Օր. Պլանչ ու Ֆրանսացին աւելի պաշտօնական յարաբերութիւն մը ունէին իրարու հետ. մինչդեռ այժմ այդ վերաբերմունքը բոլորովին անպաշտօն, աւելի ազատ, հետեւաբար և աւելի անկեղծ է: Արդեօ՛ք մեր գործերուն գէշ վիճակը տեսնելով է որ այլեւս յարաբերութիւնն ինքն ինքն քողարկելու պէտք չեն տեսներ:

Երեք օր առաջ, դիտեցի թէ Պր. Ասթլին ուշի ուշով Օր. Պլանչը և իր մայրը կը զննէր: Զիրենք ճանչնալ կը թուի, կը կարծեմ նոյն իսկ թէ Անգլիացին և Ֆրանսացին իրարու բոլորովին անձանօթ ալ չեն: Պր. Ասթլին այն աստիճան խտրի բերան մէկն է որ կրնաս իրեն բոլոր գաղանիքը վատահիշ: Գաղանապահութիւնը իր խառնուածքէն կը բղխի: Ֆրանսացին հազիւ թէ զինքը բարեւեց: Ուրեմն վախնալու պատճառ մը չունի: Հասկնալի է: Բայց ինչո՞ւ համար օրիորդ Պլանչը զինքը չտեսնելու կը զարնէ, հակա-

ուսկ որ մարքիզը երէկ իրիկուն ինքզինքը մատնեց :
 Ըստ խօսակցութեան ընթացքին թէ Մր. Ասթլիին
 անհունօրէն հարուստ մէկն ոլլալը ի'նք գիտէր : Օրի-
 որդ Պլանշին համար Պր. Ասթլիին նայելու առիթը
 նեղիցայացած էր . . . : Զօրավարը այլեւս իր մատնոգու-
 թիւնը չկրնար զսպել : Բեթերսպուրկէն հեռագրի կը
 սպասէ :

Բօլինան յայտնաբար կը զգուշանայ ինձմէ : Ես
 ինքս ալ , անտարբերութիւն կը կեղծեմ : Կը խորհէի
 թէ , վերջ ի վերջոյ , ինձ մօտիկութիւն պիտի ցոյց
 տայ : Առ ի վրէժխնդրութիւն , երէկ և այսօր , ամբողջ
 ուշադրութիւնս Օր. Պլանշի վրայ կեդրոնացուցի :

Խնդճ Զօրավարը : Կատարելապէս կորսուած է :
 Յիսունընէինգ տարեկանին , այս աստիճան բուռն կեր-
 պով և այսպիսի կնոջ մը սիրահարուիլը , մէկու մը
 համար որ նրեք զուակնելու հայր է , այրիացած ,
 պարտքերու ասկ կքած , և նիւթապէս քայքայուած ,
 իրաւ որ դժբախտութեանց ամենադառնն է : Օրիորդ
 Պլանշը գեղեցիկ է . բայց պիտի հասկնամ զիս , երբ
 ըսեմ թէ իր գէմքը անոնցմէ է որ ուղղակի վախ
 կ'ազդէ : Ես , գոնէ այս տեսակ գեղեցկութիւններէն
 միշտ վախ գդացած եմ :

Դասնընէինգ տարեկան մը ըլլալու է , բարձրահա-
 սակ , լայն ուսերով , հարուստ վիզով , թարմադեղ ,
 խիստ սև և երկու գլուխ ծածկելու չափ առատ վար-
 սերով : Դեղնօրակ աչքեր սև բիբերով և անպատկառ
 նայուածքով : Ծեփ-ճերմակ ատամներ և միշտ ներկը-
 ւած շրթներ : Նախասիրած բոյրը՝ մուշկն է : Շատ
 ճոխ և խիստ վայելուչ կը հազուի : Ոտքերը և ձեռ-
 քերը հրաշալի են . իսկ ձայնը՝ քիչ մը խեղդուկ
 քօնթրալթօ : Երբե'մն , քրքջալիբ , ծիծաղած միջոցին

սպիտակ ակունքերը ամբողջութեամբ կը ցուցադրէ : Յաճախ լռակեաց է սակայն, նամանաւանդ Բօլինայի ներկայութեան :

Անուս, դուցէ և անմիտ, բայց չափազանց խորամանկ կին մըն է : Ապահովաբար շատ մը հովերգութիւններ ապրած է . մարքիզը, իր ազգականը չէ, իսկ մօրը գալով . . .

Այսու հանգերձ որոշ է թէ Պերլէնի բարձր դասուն հետ ամենօրեայ շփման մէջ էր : Գալով մարքիզին, թէ և իր ազնուականութիւնը կասկածելի կը գտնեմ, բայց յայտնի է թէ ինքն ալ աշխարհիկ մէկն է, ինչպէս կ'ըսեն Մօսկուայի մէջ : Իր Յրամասայի մէջ ունեցած վիճակը անծանօթ է ինձ . ըսողներ կան թէ, այդ կողմերը դժեակ մը ունի : Տասնըհինգ օր առաջ շատ մը դէպքեր անցած դարձած ըլլալու են : Բայց չեմ կարծեր, թէ մինչև այսօրս վճռական համաձայնութիւն մը կայած ըլլայ Օր . Պլանչին և Զօրավարին միջև : Եթէ, օրինակ, տեղեկանան թէ Պապուչքան մեռած է, օրիորդ Պլանչը . . . ինչքան պիտի են այս բոլորը . որքան պիտի ուզէի այդ մարդիկը կշտամբել և ի՛նչ մեծ հաճոյքով : Բայց կրնամ Բօլինան լքել : Կրնամ զինքը փրկելու համար, իր շրջապատը լրտեսելէ հրաժարիլ : Լրտեսութիւնը, իսկապէս զուեհիկ քան է : Բայց ի՛նչ հոգս է :

Պարոն Ասթլին ալ շատ մտահոգ գտայ . սպահովաբար Բօլինային սիրահարուած է : Սիրոյ կրակէն բռնուած երկչոտ մարդ մը, իր մէկ նայուածքովը յաճախ, ինչե՛ր կրնայ պատմել : Ծիծաղելի և հետաքրքրական բան, սպահովաբար այս մարդը պիտի աշխատէր զեանին տակն անցնիլ, քան թէ իր լեբնովը ըսել այն, ինչ որ այնքան բացայայտօրէն իր նայուած-

քը կ'արտայայտէ : Յաճախ մեր շրջագայութեանց միջոցին մեզի կը հանդիպի և բարեւելով կ'անցնի, հակառակ որ մեզի միանալու հա՛ւար հոգի կուտայ : Երբ հրաւիրենք զինքը, կը մերժէ անմիջապէս :

Կայարանին մէջ, երաժշտութեան ունկնդրութայրը, մեզմէ քանի մը քայլ հեռուն կը կենայ, և եթէ աչքդ վեր առնելով շուրջդ դիտես, վստահարար մերձաւորագոյն կ'ածանին վրայ կամ ծառատունկերու ետին, Պր. Ասթլիէն քան մը պիտի նշմարես :

Մինչև ցարդ, կը խորհէի թէ ինձ հետ խօսելու առիթը կը փնտռէր : Այս առաւօտ իրարու հանդիպեցանք և քանի մը բառ ալ փոխանակեցինք : Առանց նոյնիսկ ինձ բարիլոյս մը ըսելու, հետեւեալ կերպով խօսք բացաւ .

— Օրիորդ Պլանչին նման շատ կիներ տեսած եմ : Լոեց ու ինձ նայեցաւ նշանակալից կերպով : Ի՞նչ էր միտքը : Չգիտեմ . որովհետո ի պատասխան այն հարցումիս թէ՛ ի՞նչ ըսել կ'ուզէր, դլուխը օրօրելով և ազնիւ երեւոյթով մը պատասխանեց .

— Այսպէս է . . . Արդեօք օրիորդ Բօլինսն ծաղիկները շատ կը սիրէ՞ :

— Չգիտեմ :

— Ինչպէ՛ս, դէթ այս մէկն ալ չգիտէ՞ք :

— Հաւատացէք թէ ո՛չ :

— Հըմ, այդ պատասխաննիդ ինձ մտածել կուտայ :

Յետոյ՝ դիտովը զիս բարեւելով հեռացաւ :

Դ.

Օրս անհամ անցաւ : Երեկոյեան ժամը տասնըմէկն է : Աննեակս քաջուած յիշատակներս կը վերյիշեմ : Այս առաւօտ հարկ եղաւ Բօլինային համար ոռւէթ խողալու երթալ : Հազար վեց հարիւր Ֆլօրէնն առի իրմէ, բայց երկու պայմանաւ, նախ մերժեցի շահածս կիսելու իր առաջարկութիւնը, երկրորդ՝ պահանջեցի որ այս իրիկուն իսկ, ինձ պարզէ իէ ինչո՞ւ և որքա՞ն դրամ կ'օւզէ, որովհետեւ ակներեւ է թէ, բացառիկ կացութեան մը մատնուած է : Խոստացաւ վիճակը պատմել ու ես մեկնեցայ :

Խողի դահլիճը ահագին բազմութիւն մը հաւաքուած էր : Օհ, անկուշտ և անարգ արարածներ սպըրդելով, խողապետին քովերը դացի ու տեղ մը դանկտով սկսայ խողալ : Նախ՝ խոհեմութեամբ, երկու երեք Ֆլօրէնէն աւելի չվտանգեցի : Աչքերս ալ չորս բացած, ուշադրութեամբ խողին կը հետեւէի : Բառին իսկական առումով հաշիւ ըսուած բանը խողին մէջ բնաւ գոյութիւն չունի : Յետոյ այդ հաշիւը զուրկ է այն կարեւորութենէն, զոր իրեն կը վերագրեն արուեստավարժ խողացողներ, որոնք չեն թերանար հարուածները խուզթի կտորի մը վրայ նօթագրելէ, հաւանականութեանց անվերջ հաշիւներ որոճալէ, և ըստ բախտի խողացող հասարակ մահկանացուներու նման ալ կորսնցնելէ : Պր. Ասթլին դիպուածին նախասիրած ռիթմերուն վերաբերմամբ, շարք մը բացատրութիւններ տուաւ ինձ, յամաւելով նախընտրելէ մերթ կարմիրը սեւէն, խմբթ ալ սեւը՝ կարմիրէն, խողին յաջորդական հարուածներու ընթացքին : Ամէն

տաւաւօտ, Մր. Ասթլին խաղասեղանի մը քովը կը նստի, առանց սակայն խաղին մասնակից ըլլալու:

Ամբողջ ունեցած դրամս, շատ չանցած կորսնցուցի: Նախ «զոյգ»ին վրայ 200 ֆլօրէն խաղացի ու շահեցայ, յետոյ կրկին խաղացի, և երեք անգամ շահեցայ: Հեռանալու ժամը հասած էր այլևս, բայց անո՛ տարօրինակ ցանկութիւն մը դրաւեց զիս:

Բաղդը գրգռելու, անոր կամքին դէմ երթալու մասնաւոր փափաք մը ունէի կարծես: Մեծագոյն դումարը, զոր ներելի էր խաղալ, խաղա՛ցի և կորսնցուցի: Քովս մնացածն ալ «զոյգ»ին վրայ դրի ու խաղասարահէն հեռացայ խելակորոյս մարդու մը պէս: Ընթրիքէն պահ մը առաջ միայն այս կորուստին մասին Բօլինային խօսեցայ, մինչև այդ պահը դարասասնին մէջ թափառելէ յետոյ:

Ընթրիքի պահուն գերադրդուած վիճակ մը ունէի: Յրանսացին ու Օր. Պլանշը հոն էին: Եւ արկածախնդրու թեանս վերահասու եղան: Օրիորդը առաւօտան խաղասրահն էր: Այս անգամ աւելի ուշադիր դանուեցու ինձ հանդէպ: Գալով Յրանսացիին, ուղղակի ինձ մօտենալով հարցուց թէ կորսնցուցած դրամս արդեօք ի՞նչ էր: Կարծեմ թէ Բօլինայէն կը կտակածի: Հաստատական պատասխան տուի: Զօրավորը շատ դարմացաւ. ուսկի՛ց այդքան դրամ գտած կրնայի ըլլալ: Բացատրեցի թէ, նախ 100 ֆլօրէնով խաղալ սկսայ. թէ յաջորդական վեց-եօթը հարուածները, կրկնապատկելով ինձ ապահովեցին հինգ-վեց հազար ֆլօրէն, որոնք երկու ձեռքով կորսնցուցի: Ըսածներս շատ ալ ճշդնման էին: Այս բացատրութիւններս տուած միջոցիս, Բօլինային կը նայէի, առանց սակայն իր դիմադրին վրայ բան մը կարենալ

կարգալու: Ինքն ալ չընդմիջեց զիս. եզրակացուցի ուրեմն թէ, հարկ էր մեր համաձայնութիւնը դադարնի պահել:

Ամէն պարագայի բացատրութիւն մը կը պարտի ինձ, քանի որ խոստացաւ ալ: Զօրավարը ուրիշ դիտողութիւն չըրաւ: Կարծեմ Ֆրանսացիի՛ն հետ տաք վիճաբանութիւն մը ունեցած է: Քովի սենեակներէն մէկը քաշուած, ողեւորութեամբ կը խօսէին: Ֆրանսացին դուրս ելած միջոցին յայտնապէս բարկացած կը թուէր:

Երեկոյթին, ինձ ըսաւ թէ պէտք էր աւելի խելացի գտնուել ու աւելցուց.

— Արդէն Ռուսերուն մեծ մասը խաղալ չի գիտեր:

— Ընդհակառակը, միայն Ռուսերը խաղալ գիտեն պատասխանեցի ես:

Արհամարհանքով մը ինձ նայեցաւ:

— Դիտեցէք թէ, ըսի իրեն, ճշմարտութիւնը իմ կողմն է, վասնզի ռուսերը իբրև խաղամոլ պանծացընելով, զիրենք աւելի կ'անարգեմ քան թէ կը գովարանեմ:

— Բայց ի՞նչ բանի վրայ կը հիմնէք ձեր կարծիքը, հարցուց:

— Այն իրողութեան վրայ թէ, արեւմուտքի մարդուն բարոյական տանտրանեային հիմը, դրամ դիզել գիտնալ է:

Ա՛րդ, Ռուսը ոչ միայն դրամողլուի դիզելու անկարող է, այլ մանաւանդ, ունեցածն ալ առանց սխաթեմի և ընդվզեցուցիչ կերպով ձեռքէ կը հանէ: Եւ սակայն ամէն մարդու պէս ինքն ալ դրամի պէտք ունի և ուռլէթի նման, երկու ժամուան մէջ հարըս-

տանալու միջոցները զինքը կը հրապուրեն : Բայց կատարելապէս ըստ բախտի կը խաղայ ու կը կորսնցնէ :

— Ծիշդ է, ըսու Ֆրանսացին :

— Ո՛չ, ճի՛շդ չէ, և պէտք է ամշնաք ձեր հայրենակիցներու մասին այսպիսի կարծիք մը գոյացուցած ըլլալնուդ համար, նկատեց Զօրավարը խստութեամբ :

— Բայց շնորհք ըրէք, պատասխանեցի իրեն. մի՞թէ Ռուսերու անփութութիւնը Գերմանացիներու պատուաւոր աշխատանքին աւելի ազնիւ չէ՞ :

— Ի՛նչ անմիտ գողափար, գոչեց Զօրավարը :

— Եւ ի՛նչ ուռեսական մտածելակերպ, աւելցոց Ֆրանսացին :

Եւ՛ շատ գոհ, կ'ուզէի զայրացնել երկուքն ալ. սկսայ :

— Իմ հաշւոյս, պիտի նախընտրէի ամբողջ կեանքս թափառիլ և Խըրխըզներու վրաններուն տակը գիշերել, քան թէ ծնրագրել Գերմանացիներու կռուքին առջև :

— Ի՛նչ կռուք, հարց տուաւ Զօրավարը, որ կը սկսէր լրջօրէն բարկանալ :

— Հարատւութեան : Տարիքով շատ մեծ չեմ, բայց ինչ որ տեսած եմ այս մարդկանց մօտ, իմ թաթարական բնոյթս կ'ըմբոստացնէ : Աստուծոյ սիրոյն, այդպիսի առաքինութիւններ պակաս ըլլան. առիթը ունեցայ այս մօտերը կարճ պտոյտ մը ընելու :

Ապրելակերպ մը ունին, որ հարազատօրէն կը պատշաճի բարոյագիտական գրքոյկներով քարոզուած սկզբունքներուն, — այդ պզտիկ և պատկերազարդ գերմաներէն գրքոյկները հարկաւ տեսած ըլլալու էք — Իւրաքանչիւր տան մէջ շատ առաքինի և չափազանց

պատուաւոր վարքե մը կայ, այնքան պատուաւոր և այնքան առաքինի որ, կարելի չէ իրեն առանց սարսուռի մօտենալ:

Իրիկունները հաւաքաբար բարոյադիտական գիրքեր կը կարդան: Տան շուրջ բոլորը կը լսուի, կասկենիներու մէջէն, հողմերու աղմուկը: Վերջալոյսի արեգակը երդիքը կը բոցավառէ, ու ամէն ինչ գերազանցապէս ընտանեկան և բանաստեղծական է... Մի զայրանաք, Զօրավար, և թոյլ տուէք որ, որքան կարելի է խօսելու կերպիս ամենազգայուն ձեւը օգտագործեմ: Ես ալ կը յիշեմ թէ, հանգուցեալ հայրս, իր փոքրիկ պարսէզին մէջ, թմբինիներու շուքին տակ, արեւոտ օրերուն, մեզի՝ այսինքն մօրս և ինձ, այսպիսի գիրքեր կը կարդար... Արդ, այս երկրին մէջ ամէն մէկ ընտանիք իր վարքին շնորհիւ բացարձակ գերութեան ենթարկուած է: Բոլորը եզան մը պէս կ'աշխատին ու հրեայի մը նման ալ կը խնայեն: Վարքը արդէն որոշ քանակութեամբ ֆլօրէն հաւաքած է և կը խորհի իր հողերուն հետ, իր անդրանիկ զաւկին փոխանցել:

Մթերուած հարստութենէն բոն մը չպահսեցնելու համար, աղջկանը դրամօժիտ չսար, խեղճ աղջիկը որ կուսութեան մէջ կը պառաւնայ: Եւ վերջապէս, կրտսեր զաւակը իբրեւ սպասուոր կամ զինուոր կը ծախուի ու հասոյթը կ'աւելցուի դրամագլխին վրայ:

Հաւատացէք թէ ա՛յս այսպէս է: Շատ լաւ գիտեմ: Ու այս բոլորը կ'ըլլան յանուն պատուաւորութեան, կրտսեր զաւակը ինքն իսկ կը պատմէ թէ, զինքը յանուն պատուաւորութեան, վաճառած են: Ի՞նչ կուզէք ասկից աւելի գեղեցիկ: Զո՛նը սպանդանոց տարւած ըլլալուն հրճուանքը ունի: Մի՛ կարծէք թէ անդրանիկն ալ աւելի երջանիկ է: Տեղ մը իր ամալ՝ Եհնր ունի որուն հետ սրտով թէեւ միացած, բայց չկրնար ամուսնանալ, վասնզի ըստ բաւականի ֆլորէն չունի: Եւ երկուքն ալ, անկեղծօրէն և առաքինութեամբ կը սպասեն: Ժպիտը իրենց շրթներուն սպանդանոց կել թան: Ամալեհին այտերը կ'սկսին թառամիլ: Ոտքի վրայ կը չորնայ: Քի՛չ մը ևս համբերութիւն, Քսան տարիէն հարստութիւնը դիզուած, ֆլորէնները պատուաւորապէս և առաքինիօրէն հաւաքուած կ'ըլլան: Այն ժամանակ վարքը պիտի օրնէ իր զաւակը, քառասուն տարուան երիտասարդ մը, և ամալ՝ Եհնր, երեսունըհինգ տարեկան տափակ կուրծքով և կարմիր քիթով երիտասարդուհի մը: Այսպէ՛ս, պիտի լայ, բարոյագիրք պիտի կարգայ և վերջապէս... պիտի մեռնի: Անդրանիկը, իր կարգին առաքինի վարք մը պիտի հանդիսանայ, ու միեւնոյն պատմութիւնը պիտի վերսկսի: Յիսուն կամ եօթանասուն տարուան ընթացքին առաջին վարքին թուը պիտի շարունակէ գործը, պիտի հաւաքէ խոշոր գրամագը-

լուխ մը և պիտի փոխանցէ իր զաւկին: Ասիկա ալ իրենինն ու հինգ կամ վեց սերունդ յետոյ կը ծնի ահաւաստիկ պարոն Ռոչիլտը կամ Հօբ և ընկ.ը և կամ սատանան դիտէ թէ ո՞վ: Ի՞նչ հոյակապ պատկեր: Ահաւաստիկ երկու հարիւր տարիներու համբերութեան իմաստութեան, պատուաւորութեան, նկարագրի և վճռակամութեան արդիւնքը... և արագիլն ալ տանիքին վրայ: Աւելի ի՞նչ կ'ուզէք: Այս շնորհքով մարդիկը իրաւունք ունին «սպիրտ» անուանելու այն ամէնքը, որոնք իրենց նման չեն դիզեր: Արդ, ես կը նախընտրեմ օրս-օր ընել ուստական ձեւով: Չեմ ուզեր հինգ սերունդ վերջ Հօբ և ընկ. ըլլալ: Հիմա անմիջապէս դրամի պէտք ունիմ: Ինքզինքս իմ դրամէս կը նախընտրեմ... վերջապէս, թերեւս կը սխալիմ, բայց և այնպէս, ասոնք են իմ համոզութիւններս:

— Փոյթս չէ, պատասխանեց Զօրավարը մտախոհ. ինչ որ անվիճելի է՝ խաղալու ահաւոր կերպ մը ունիք: Չեր ինքնամոռացման համար, ինչ որ քիչ կ'արտօնուի...

Կիսատ թողուց: Յրանաացին անպիտութեամբ իրեն կ'ուռնկընդդէր: Ապահովարար գիս հասկցած չէր: Բօլինան հպարտ անտարբերութեամբ ինձ կը նայէր և ոչ ոքի մտիկ չէր ընէր:

Ե.

Բօլիւնան չափազանց մտածկոտ էր: Ճաշէն անմիջապէս յետոյ, թոյլ տուաւ որ իրեն ընկերանաւ, արդաքը առինք ու դարաստան գացինք:

Ե՛ս, ջղայնացած վիճակ մը ունէի: Չկարողացայ ինքզինքս դսպել և հետեւեալ հարցումը ըրի իրեն.

— Ինչո՞ւ համար ձեր մարքիզ ար Կիւյէն, այգփոքրիկ Ֆրանսացին, ձեզի չընկերանար երբ դուքս կ'ելլէք, ու ամբողջ օրեր, առանց բառ մը իսկ փոխանակելու կ'անցնէք:

— Որովհետեւ թշուառականին մէկն է պտտութանեց տարօրինակ ձայնով:

Մարքիզին մասին իր արտայայտուելիը երբե՛ք լսած չէի: Ա՛լ չերկարեցի. բաւական էր այսքանը, ամէն ինչ հասկնալու համար:

— Նշմարեցի՞ք թէ Զօրավարին հետ այս օրերս լաւ յարաբերութեան մէջ է:

— Կ'ուզէ՞ք ամէն բան գիտնալ: Զօրավարը իր ճանկերուն մէջն է: Եթէ Պապուշքան շուտով չմեռնի, Ֆրանսացին պիտի սկստականայնէ բոլոր այն արեւթուզիները, որոնք իր մօտ աւանդ կը մնան:

— Այգ բոլորը թէեւ կը խօսուէր բայց կացութեան այս աստիճան ծանրակշիռ հանգամանքը մտքէս իսկ չէր անցներ: Բայց այգ պարագային Պլանշը կ'առնէ ու կը քալէ: Այլեւս «Տիկին Զօրավարուհի» չպիտի էլզէ ըլլալ: Զօրավարը պիտի լքէ, ան ալ անձնասպան պիտի ըլլայ:

— Շատ կարելի է :

— Ի՞նչ լաւ է այսպէս, որքան անկեղծութեամբ կը խօսիք, չըսէ՞ք թէ այլեւս այդ կինը, դրամի համար Զօրավարին հետ ամուսնանալու իր ծրագիրը պիտի չքողարկէ : Ծեքծեքումներն ալ վերջ պիտի գտնեն : Հապա Պապուշքան «մեռա՞ւ թէ ո՛չ» : գիտնալու համար հեռագիր հեռագրի վրայ կը տեղացնէին : այնպէս չէ՞ :

— Շատ ուրախ էք : Արդեօք ձեր դրամի կորուստըն է որ այս աստիճան չէ՛նչող կը դարձնէ ձեզ :

— Կորսնցնելու համար չտուի՞ք զայն միթէ, ուրիշներու համար, եթէ նոյն իսկ անոնցմէ մէկն ալ գուք ըլլաք, չեմ կրնար խաղալ : Յաջողութեան մասին կասկածս ձեզի յայտնած էի արդէն : Ըսէ՞ք խնդրեմ թէ շատ նեղուած էք ձեր ունեցածը ամբողջութեամբ կորսնցնելով : Եւ ի՞նչ նպատակի համար այդքան դրամ ունենալ կը ցանկաք :

— Ինչո՞ւ սակայն այդ բոլոր հարցումները :

— Որովհետեւ խոստացաք բացատրելի : Լաւ, լսեցէ՛ք, բացարձակապէս համոզուած եմ թէ, երբ ես՝, իմ հաշույս խաղամ անպայման պիտի շահիմ : Քովս հարիւր քսան ֆլօրէն ունիմ : Շահած պարագայիս, որքան որ կ'ուզէք պէտք է աւնէք... : Հեզնական ծամածուութեամբ մը երեսս նայեցաւ :

— Թող իմ առաջարկս չվիրաւորէ ձեզ : Այնքան ոչինչ բան մըն եմ ձեզի համար որ, կրնաք նոյն իսկ ինձմէ դրամ ալ ընդունիլ, իմ մէկ նուէրս, կարեւորութիւն չունեցող բան մըն է : Մանաւանդ որ ձեր դրամը խաղալով կորսնցուցի : Արագ ակնարկ մը պըտըացուց վրաս : Հեզնական ոճս կը դրդուէր զինքը : Խօսակցութիւնը ընդմիջելով :

— Անձնական գործերս ձեզ չեն վերաբերիր: Բացատրութիւն կը պահանջէք. ահաւաստիկ. — պարտք ունիմ: Փոխ դրամ առած եմ, պէտք է վերադարձնեմ: Այն յիմար մտածումն ունէի թէ, խաղալով ապահովար պիտի շահէի: Թէ ինչո՞ւ այսպէս կը խորհէի, ես ալ չգիտեմ: Այսուհանդերձ համոզուեմ այս էր: Ո՞վ գիտէ, դուքէ բազդս ասանկ կամեցաւ, կարելի է ընտրութիւնս ճիշդ չըրի:

— Թերեւս հարկ էր ձեզի շահիլ ա՛յնպէս, ինչպէս ծովամոյն մէկը որ ծփացող յարդի շիւղի մը կը կտռչի: Բայց ճիշդ խեղդուելու պահուն է սո՛ մարդ յարդի շիւղը գերան կը տեսնէ:

— Բայց դուք ինչո՞ւ ինքզինքնիդ մէջ կը նետէք: Տասնըհինգ օր առաջ, վատահօրէն կը կրկնէիք թէ անպայման կերպով պիտի շահէիք, թէ պէտք չէր ձեզ յիմար նկատել, թէ լուրջ կ'ըսէիք: Արդարեւ լրջութեամբ կը խօսէիք. ձեր խօսքերուն մէջ ոչինչ կար ծիծաղելի:

— Ճշմարի՛տ է, պատասխանեցի մտածկոտ: Վըստահ եմ թէ, երբ ես ինձի համար խաղամ, պիտի շահիմ:

— Ուսկի՞ց այդ վատահօրութիւնը:

— Գուցէ անոր համար որ պէտք է շահիմ: Թերեւս իմ միտի ելքս ալ այդ ըլլա՞յ...

— Ուրեմն դո՞ւք ալ շատ դրամի պէտք ունիք: Բայց այս ի՞նչ նախապաշարեալ մարդու համոզում է:

— Արդեօ՞՞ք: Թէ՛ ինչ կրնամ ընել ես, առատ դրամով:

— Այդ ինձ չվերաբերիր, բայց եթէ կ'ուզէք միտքս պարզեմ, Հարստութիւն մը ունենալու ի՞նչ լուրջ պատճառ մը կրնաք ունենալ: Ի՞նչ պիտի ընէիք

այդ դուժարով: Անկանոն և անկայուն մարդուն մէկն էք: Ձեզ երբեք լուրջ վիճակի մէջ տեսած չեմ:

— Ի դէպ, ընդմիջեցի ես, պարտք մը ունիք և բաւական ալ խոշորակէկ: Ձեր պարտապահանջը Ծրանսացին չէ՞ արդեօք:

— Այսօր բացառիկ կերպով անհանդուրժելի էք: Գինով չըլլաք:

— Գիտէք թէ, ինձ Թոյլատրուած է խիստ անկեղծօրէն և ի հարկին ձեզ ընդմիջելու դնով խօսիլ: Կը կրկնեմ դարձեալ: Ձեր ստրուկն եմ. իսկ ստրուկի մը առջև չեն կարմրիր:

— Ի՞նչ անմտութիւն. երբե՞ք չեմ բաժնեք ձեր այդ տեսութիւնը:

— Ըսած չե՞մ թէ ինքզինքս երջանիկ կը նկատեմ ձեր ստրուկը ըլլալով: Լաւ յիշեցէք. կը խօսիմ իրողութեան մը մասին որ կամքէս անկախ է:

— Անկե՛ղծ. ըսէք թէ ի՞նչ ընելու համար կ'ուզէք դրամ ունենալ:

— Գիտնալու ի՞նչ պէտք ունիք սակայն:

— Դո՛ւք գիտէք:

Անբացատրելի հպարտութեամբ մը գլուխը վեր առաւ:

— Ստրկութեան մասին իմ տեսակէտս չէք բաժնեք, բայց կը կիրարկէ՛ք. «Պատասխանէ՛ բոյց մի դատեր»: Այդպէս թող ըլլայ: Կը հարցնէք թէ ինչ՞ու գրամի պէտք ունիմ: Որովհետեւ դրամը միակ անդամադրելի ոյժն է:

— Կ'ըմբռնեմ, բայց ուշադրութիւն՝ ըրէք, վերջի վերջոյ պիտի յիմարանա՞ք: Իէպի ճակատագրապաշտութիւն կ'ընթանաք: Այսու հանդերձ ապահով եմ թէ ուրիշ նպատակ մըն ալ ունենալու էք: Խօսեցէք առանց վերապահութեան, այդպէս կը փափաքիմ:

Ինք զայրանալու պատրաստ էր, ինչ որ ինձ անօ հուշորէն հաճոյք կը պատճառէր: Ե՛ս, չափազանց ուրախ էի այսքան խիստ կերպով հարցուփորձելուն համար զիս:

— Այո՛, նայտակ մը ունիմ, պատասխանեցի. բայց չեմ կրնար ձեզի յայտնել. եւ կամ... ըսեմ... պարզապէս անոր համար որ, դրամով նոյն իսկ ձեզի համար մարդ մը պիտի ըլլամ:

— Պահ, թէ ինչպէ՞ս:

— Ինչպէ՞ս: Չէք հասկնա՞ր թէ ի՛նչ ձեւով պիտի կարողանամ, ստրուկէ մը տարբեր բան մը ըլլալ:

— Չէի՞ք ըսեր թէ, այդ ստրկութիւնը ձեր երջանկութիւնն իսկ է: Ես ինքս կը խորհէի ա՛յդ:

— Ահ, կը խորհէիք ուրեմն. գոչեցի ուրախութեամբ: Ձեր այդ միամտութիւնը հաճելի կը գտնեմ: Է՛հ, ուրեմն այս ստրկութիւնը իմ ուրախութիւնս է: Անարգուծեան վերջին աստիճանին իջնելու այս վայելքը կայ և իրական է: Կը խորհիմ յաճախ թէ խարազանը պէտք է թաղցնէ խորհրդաւոր վայելքներ: Ես կ'ուզեմ ուրիշ հաճոյքներ փորձել: Քիչ առաջ, ճաշի պահուն, ձեր ներկայութեան, Զօրավարը ինձ ազդարարութիւններ կ'ուզէր: Տարեկան ինձ յատկացուցած եօթը հարիւր ուռպլին, զոր գուցէ երբեք չպիտի վճարէ, այդ ընելու իրաւունքը կուտայ իրեն: Տը կրեյյէ մարքիզը յօնքերը շատ կը բարձրացնէ երբ տեսնէ զիս, միտամանակ չտեսնելու ալ կուգայ: Բայց զիտէ՞ք թէ օր մը իր քիթէն բռնելու յիմար բաղձանքն ալ ունիմ:

— Ի՛նչ անպատկառութիւն: Ամէն վիճակի մէջ մարդիկ կրնան պահել իրենց արժանապատուութիւնը: Տառապանքը պէտք է մեզ բարձրացնէ, փոխանակ գոհեցնելու:

— Գեղեցիկ գլիշէն, կատարելապէս վոտա՞ն էք սակայն թէ, պիտի կրնամ արժանապատուութիւնս բարձր բռնել: Թերեւս պատուաւոր մէկն եմ, բայց ինքզինքս բարձր պահելու խնդիրը տարբեր է: Ռուսերը այսպէս են, վասնզի խիստ ճոխութեամբ և շատ ընդհանրական կերպով մենք տաղանդի պէտք ունինք, մեր յատկութիւններուն միացած կարեւոր կէտին վերայ կեդրոնացնելու համար: Թերեւս միայն Ֆրանսացիներն են որ գիտեն ինքզինքնին բարձր ցոյց տալ, առանց սակայն ուէ արժէք ներկայացնելու: Ահա թէ ինչո՞ւ համար, հանրային կեանքը այնքան կարեւոր է իրենց համար: Ֆրանսացի մը իսկական անարգանք մը կը մարտէ, սրտի վիրաւորանքի մը կը հանդուրժէ, պայմանաւ որ այդ վիրաւորանքը կամ անարգանքը հրապարակաւ չըլլայ: Բայց քթին պոնդ մը, ահա՛ թէ ի՞նչ բանի չի հանդուրժեր, վասնզի այս մէկը իրեն համար պատշաճութեան օրէնքներու բռնաբարձումն է: Ահաւասիկ թէ ինչո՞ւ մեր աղջիկները այնքան շատ կը սիրեն Ֆրանսացիները, որոնց այս գեղեցիկ ընթացքը կ'առնինքնէ զիրենք: Կօլակա՛ն աքաղաղը ըստ իս, ինչպէս գիտէ՛ք, այս կարգի ընթացք մը... Մնաց որ, ես կին մը չեմ և թերեւս աքաղաղն ալ իր կարգին իրաւունք ունի:

Բայց շատ հեռուները չգացի՞ արդեօք: Դուք ալ չէք ընդմիջեր դեռ: Երբ ձեզի կը խօսիմ, կը փափաքիմ ամէն ինչ ըսել, ամէն ինչ, և այսպէսով ալ յարգանքի արտայայտութեանս մէջ կը թերանամ: Կը խոստովանիմ թէ, ես ինձի համար մասնաւոր վարքագիծ մը չունիմ: Զուենիմ նաև ոչ մէկ յատկութիւն: Իմ մէջս ամէն ինչ կ'առած, մեռած է, և գիտէ՛ք թէ ինչո՞ւ համար: Մարդկային ուէէ մտածում ուղեղիս

մէջ կանգ չառներ: Չգիտեմ թէ այս երկրի վրայ, ըլլայ Ռուսաստանի մէջ թէ հոս, ի՞նչ կ'ընեն մարդիկ: Չէ՞ որ Տրէզտայէն կը վերադառնամ: Արդ, չըտեսա՛յ այդ քողաքը: Գիտէ՞ք անշուշտ թէ ի՞նչ բան զիս կը զբաղեցնէ: Եւ որովհետեւ ո՛չ մէկ յոյս կը տածեմ, ու ձեր աչքին առջև զէրօ մըն եմ, անկեղծօրէն արտայայտուելէ ալ չեմ քաշուիր: Միայն ձեզ կը տեսնեմ ամէն տեղ, իսկ անկից անդին հոգս չէ: Առանց գիտնալու ինչո՞ւ կը սիրեմ ձեզ: Շատ կարելի է որ դուք ալ բնաւ գեղեցիկ չըլլաք: Երեւակայեցէ՞ք թէ ձեր գեղեցիկ կամ տգեղ ըլլալը իսկապէս ինձ անծանօթ է: Սրտին համար, անշուշտ թէ վատ, իսկ մտքին համար՝ անազնիւ բան է այս:

— Ապահովաբար զիս գնել ուզելնուդ պատճառը այդ է:

— Ձեզ գնե՛լ, որոտացի: Այդ ի՞նչ խօսք է:

— Ինքզինքնիդ մի՛ հակասէք: Եթէ ուուլէթի մէջ շահելիք ձեր խոշոր գումարներով զիս ծախու առնել չէք ուզեր, գէթ կ'ուզէք իմ համարումիս տիրանալ:

— Բոլորովին ճիշդ չէ ըսածնիդ: Արդէն ձեզի ըսած եմ թէ, ինձ համար բացատրուելը դժուար է: Շատախօսութիւնս թող ձեզ չզայրացնէ: Շատ լաւ գիտէք թէ ինձի հանդէպ ներողամիտ կը գտնուին, որովհետեւ յիմարին մէկն եմ, և յետոյ... Եթէ կ'ուզէք բարկացէ՛ք ալ: Ամէն իրիկուն, վերը, սենեակիս մէջ, կը բաւէ որ վերյիշեմ ձեր շրջազգեստին շօշափումը, կրուփներս կրծելու համար: Ա՛յս ալ կը զայրացնէ ձեզ: Շատ բարի, ձեր դերին, ստրուկն եմ, օգտուեցէ՛ք, օգտուեցէ՛ք այս պատեհութենէն... Հաւանաբար օր մը սպաննեմ ձեզ: Պիտի սպաննեմ ոչ թէ

անոր համար որ դադրած եմ ձեզ սիրելի և կամ նախանձոտ մէկը դարձած, այլ անոր համար որ, յաճախ ձեզ հուժ հուժ ուտելու ցանկութիւնը կ'ունենամ. կը խնդաք հիմա, չէ՞:

— Երբե՛ք, ըսաւ դայթակղած ձեւով մը, և կ'արգելեմ ձեզ այլեւս խօսելի:

Ձայրոյթէն չունչը բռնուած, կանգ առաւ: Օ՛հ, Տէր Աստուած, չգիտեմ թէ գեղեցիկ է թէ ոչ: Միայն թէ այնքան կ'ուզեմ դիտել զինքը, շիտակ ու անշարժ, դէմս՝ բարկածայթ կանգնած: Ահա թէ ինչո՞ւ յաճախ իր բարկութիւնը դրդուելով հաճոյք կը զգամ: Թերեւս ինք անդրադարձած է այս իրողութեան և իր զայրոյթը՝ ձեւական է: Անմիջապէս իրեն պարզեցի այս դիտողութիւնս:

— Դուք կեղտոտ արարած մըն էք, գոռաց դարչանքով:

— Կարեւորութիւն չունի, բայց դիտէ՛ք թէ, ձեզի համար վտանգաւոր բան է ինձ հետ մինակ պտտիլը: Յաճախ կը մղուիմ ձեզ ձեծելու, կողերնիդ կտորելու, խեղդաման ընելու: Կը խորհի՞ք թէ մինչեւ այդտեղուանքը պիտի հասնիմ: Եւ կամ բուռն տենդի տագնապի մը մատնուիմ: Ի՞նչ արժէք ունի ձեր բարկութիւնը: Յուսահատօրէն կը խօսիմ և եթէ սպաննեմ ձեզ, պէտք է որ ես ալ ինքնասպան ըլլամ: Այդ պարագային կարելի եղած դանդաղութեամբ պիտի անձնասպան ըլլամ, դէթ ձեզի հետ այդ ցաւը չբաժնելու համար: Այս բոլորէն յետոյ, ինչպէ՛ս կուզէք որ ճակատադրուպաշտ մէկը չըլլամ: Կը յիշէ՛ք թէ, Շլաթէնպէրկի վրայ ըսի ձեզի. Ձեր մէկ հրամանովը, պատրաստ եմ դահավիժելու, կը կարծէ՛ք թէ պիտի նետուէի:

— Ի՛նչ անմիտ խօսքեր :

— Անմիտ թէ հանճարեղ, միեւնոյն բանն է, բաւական է որ խօսիմ : Վասնզի ձեր քովը պէտք է որ խօսիմ, անվերջ խօսիմ : Զեր ներկայութեան, մեծամտութիւն չմտար վրաս . . .

— Ինչո՞ւ պիտի ուզէի մղել ձեզ Շլածէնպէրկէն վար դահալիթելու : Բոլորովին անօգուտ բան էր :

— Օ՛հ, ձայնի ի՛նչ հրաշագեղ ելեւէջ : Որքան լաւ արտասանեցիք այդ խօսքը : Եւ որքան վիրաւորանք այդ հրաշագեղ «անօգուտ» բառին մէջ : Շատ լաւ կը հասկնամ ձեզ. անօգուտ, կ'ըսէի՞ք : Բայց հաճոյքը միշտ ալ օգտակար է : Ազդեցութեան հարազատ դրժածութիւնը հաճոյք մը չէ՞ միթէ : Ծանձ մը կը սպաննէք, մարդ մը Շլածէնպէրկէն վար կը դլտորէք, ահա՛ հաճոյքնե՛ր : Այրը բնազդօրէն բռնակալ, իսկ կինը՝ դահիճ է : Ի մասնաւորի դո՛ւք, չափաբազանց շատ կը սիրէք մարդ չարչարելը :

Խորունկ ուշադրութեամբ կը դիտէր զիս :

Իմագիծս, անտարակոյս թէ կ'արտայայտէր այն բոլոր արտասուց կիրքերը, որոնց անձնատուր եղած էի : Կը զգայի թէ աչքերս արիւնով կ'ուռին, և փրփուրը կը թռջէ շրթներս : Անշուշտ Շլէնպէրկէն վար պիտի նետուէի. այո՛, այո՛ : Եթէ իր բերանը «նետուեցէ՛ք» հրամանը արձակէր, արդէն նետուած պիտի ըլլայի . . .

Կը վերջիշեմ բառ տռ բառ այդ խօսակցութիւնը :

— Ինչո՞ւ պիտի հաւատայի ձեր խօսքին, ըսաւ արհամարհանքի, խորամանկութեան և հպարտութեան այնպիսի ազդու շեշտով մը, որ քիչ մնաց մղէր զիս, նոյն վայրկեանին տեղն ու տեղը զինքը սպաննելու :

Այո՛ հաճոյքով պիտի խողխողէի . . .

— Չափազանց վատ մէկը չէ՞ք միթէ, յարեց յանկարծ :

— Թերե՛ւս : Երբեք այդ մասին մտածած չունիմ :

— Եթէ ձեզի ըսէի, «սպաննեցէ՛ք սա՛ մարդը» պիտի սպաննէի՞ք :

-- Օրինակի համար, ո՞վ :

— Ով որ ուզեմ :

— Հը, փոքրիկ Ֆրանսացիին կ'ականարկէ՛ք չէ՞ :

— Մի՛ հարցուփորձէ՛ք, այլ պատասխանեցէ՛ք :

Պիտի սպաննէ՞ք այն մէկը, զոր պիտի մտանանչեմ ձեզ : Կ'ուզեմ գիտնալ թէ թիչ առաջուան ձեր խօսքերը ո՞ր աստիճանի լուրջ են :

Այնպիսի լրջութեամբ և այնքան անհամբերութեամբ պատասխանիս կը սպասէր որ, ինքզինքս խըռոված զգացի :

— Պիտի ըսէ՞ք վերջապէս թէ ինչ կ'անցնի կը դառնայ այս տեղ, այս պահուս պրտացի ես : Կը վախնա՞ք ինձմէ : Ահաւո՛ր աղէտի մը վերահաս ըլլալը շատ յստակ կը տեսնեմ : Կործանած, խելքը կորսընցուցած, և ա՛յտալթելի կիրքերու անձնատուր մէկու մը որդեգիրն էք : Ես ա՛նա՛, գուք ալ, այդ թշուառական Ֆրանսացիին խորհրդաւոր ազդեցութեանը ենթակայ : Ու հիմա, լրջօրէն այսպիսի հարցի մը առջեւ կը դնէք զիս . . . Սակայն . . . Տակաւին ուրիշ բաներ ունիմ գիտնալիք . . . Չէ՞ք կրնար, գէթ մէկ անգամով, հետս անկեղծօրէն խօսիլ :

— Խնդիրը ձեր կարծածին պէս չէ : Ձեզի հարցում մը կ'ընեմ, պատասխանեցէ՛ք :

— Լաւ ուրեմն, այո՛, այո՛, այո՛, բնական է թէ պիտի սպաննեմ, այդ . . . հրամաննիդ այսօրուան համար է :

— Ի՞նչ կը մտածէք, կը կարծէ՞ք թէ ձեր վրայ պիտի գլխաւորուի Երբէք. հրամանը տալէս վերջ պիտի թագնուիմ: Կ'ընդուննի՞ք, կրնաք հանդուրժել այս որոշումին: Ահ, ո՛չ դուք և ո՛չ ալ ձեզ պէս ուրիշ մը կրնայ... Գուցէ սպաննէք, եթէ հրամայեմ ձեզ: Բայց անմիջապէս գլուխնիդ պիտի կորսնցնէք, այդքան տկար գլուխնիդ, ու յետոյ պիտի սպաննէք նաև զիս, համարձակած ըլլալու համար...

Հարուածի պէս ըսն մը կարծես թէ դիտուս իջաւ: Անշուշտ, նոյն իսկ այդ պարագային իր հարցումը իրր կատակ և գրգռութիւն կը նկատէր, հակառակ որ չափազանց լրջութեամբ խօսած էր: Այս սուհանդերձ զարմանահար մնացի որովհետեւ «գնա՛ դէպի կորստեանդ անդունդը, ես պիտի պահուըտիմ» խօսքովը, զոր համարձակած էր ինձ ըսել, վրաս ունեցած իր ազգեցութիւնը կը խոստովանէր: Այս խօսքերէն իսկական լրջութիւն մը կ'արտացոլար: Հասցա վերջը ի՞նչ պիտի ըլլային մեր փոխ յարաբերութիւնները: Մեղսակցութիւն մը՝ այս պայմաններուն տակ. ստրուկը իր տիրոջը համահաւասար կը դարձնէ, և հակառակ անոր որ մեր խօսակցութիւնը ցնորական թուեցաւ ինձ, դարձեալ և այնպէս սիրտը թունդ ելաւ:

Յանկարծ խնդուքի պոռթկում մը ունեցաւ: Միեւնոյն նստարանին վրայ նստած էինք, մանուկները մեր մօտը կը խաղային, սպասման մէջ եղող նաւազներէն ո՛չ հեռու: Ամբոխը մեր դիմացը կը շրջադաշէր:

— Կը տեսնէ՞ք սո՛՛ գիրուկ կի՛նը, ըսաւ Բօլինան խզելով լուծութիւնը: Պարոնուհի Ուրմէրժէլմն է: Երբք օրէ ի վեր է որ ժամանած են: Այդ բարձրահա-

սակ նիհար և ձեռքի գաւազանով Բրուսիացին ալ, իր ամուսինն է: Կը յիշէք թէ ի՞նչ ուշադրութեամբ մեզ կը զննէր անցեալ օր: Անմիջապէս դացէ՛ք այդ Պառօնուէրին մօտը, գլխարկնիդ հանեցէ՛ք և իրեն ֆրանսերէն բան մը ըսէ՛ք:

— Ի՞նչ նպատակի համար:

— Շլածէնպէրկէն վար նետուելու համար երդում պատաս կ'ըլլոյիք: Մասնանշած անձս սպաննելու պատրաստ ըլլալնիդ երդումով կը յայտարարէիք: Այս ողբերգութեանց փոխարէն, ձեզմէ զաւելտ մը կը պահանջեմ: Գացէ՛ք, առանց պատրուակներ որոնելու: Կ'ուզեմ տեսնել թէ ինչպէ՞ս իր գաւազանովը Պառօնը պիտի հարուածէ ձեզ:

— Խորհելով թէ չպիտի կատարեմ ձեր հրամանը, կը փորձե՞ք զիս ուրեմն:

— Այո՛, կը փորձեմ: Մի՛ կենաք, օն՛:

— Անարժէք քմայք մըն է թէև, բայց չեմ մերժեր: Միայն թէ, չեմ ուզեր որ, այս պատճառաւ, ոչ Զօրավարը տհաճութիւններ ունենայ, և ոչ ալ ձեզի տհաճութիւններ պատճառէ: Հաւատացէ՛ք թէ պիտի երթամ: Բայց ի՞նչ քմահաճոյք է այս — կնոջ մը վիրաւորանք պատճառել:

— Յայտնի կ'երեւայ թէ շատախօսին մէկն էք: ըսաւ արհամարհանքով: Աչքերնիդ արիւնով ուռած են, անա՛ այսքան: Թերեւս ճաշի պահուն շատ կոնծեցիք: Ուրեմն, այնպէս կը կարծէք թէ առաջարկիս անմտութեանը չեմ թափանցեր, և Զօրավարին զայրոյթը աննկատ կը թողում, չէ՞: Բայց ես խնդալ կ'ուզեմ, ուրիշ ոչինչ: Այո՛, կ'ուզեմ կին մը անարգել տալ ձեզ, կ'ուզեմ նաև որ ձեզ ձեծել տամ:

Յամբօրէն, միսիօնս կատարելու դացի: Անկաս-

կամ իէ, շատ տխմար բան էր ընելիքս, կրնայի՞սա-
կայն հրամանը գործադրելէ խուսափիլ:

Պառոնուհիին մօտեցած միջոցիս, յիշատակ մը
արթնցաւ մէջս: Եւ յետոյ դիմովի պէս էի... կը հաս-
կընա՞ք, դիմով դպրոցականի մը պէս:

2.

Անմտութեան այս նշանաւոր արարքէս ասդին,
ահա՛ երկու օրեր անցան. ի՞նչ աղմուկ, ի՞նչ իրարան-
ցում: Ես որ հեղինակն էի այս ատկնուվրայութեանց,
բան մը միայն շահեցայ. խնդացի՛: Չեմ կրցած սա-
կայն մինչեւ ցարդ հասկնալ թէ ինչպէ՞ս այս ամէ՞քը
տեղի ունեցաւ: Խեղճի՞ս եկած էր արդեօք: Թերեւս:
Եւ յետոյ դպրոցական նստարաններէն ալ այնքան հե-
ռու չեմ, և Վեյճապէս հաճոյք ալ զգացի այս տգեղ
կատակէս:

Ա՛խ, այդ Բօլիման, ինքն է այս բոլորին պատ-
ճառը: Մի գուցէ յուսահատական արարք մը գործած
ըլլամ: Վերջ ի վերջոյ, իր ո՞ր մէկ յատկութեանը սի-
րահարուած եմ: Աչքիս գեղեցիկ կ'երեւայ: Նրբա-
կաղմ, քնքոյշ ըսուելու չափ նուրբ մարմին մը ու-
նի, այնպէս որ կարելի է զինքը ժանեսակի մը նման
ծալլելով հանգուցել: Հողիները տառապեցնելու հա-
մար օժտուած է, այո՛, ամէն բանով օժտուած է:
Վարսերը դեղձան շառագոյն. աչքերը՝ կատուի իսկա-
կան աչքեր: Եւ ի՞նչ հպարտութիւն իր նայուածքին
մէջ: Զօրավարին ծառայութեանը մէջ, հազիւ ամիս
մըն է որ կը գտնուիմ: Իրիկունն մը դահլիճին մէջ կը
խօսակցէր Տը կրիյէի հետ. դիտեցի իր նայուածքը
և խօսուածքը. և երբ սենեսկա առանձնուցայ, այն

տպաւորութեանը տակ էի թէ այդ կինը շանթահարած էր խօսակիցը: Եւ ճիշդ այդ իրիկուրէն է որ ըսկըսած եմ զինքը սիրել:

Բայց անցնինք մեր պատմութեան: Իր հրամանին վրայ, իսկոյն ճանապարհ ինկայ, և յարմար կէտի մը վրայ կանգ առնելով, սպասեցի և Պառոնին և Պառոնուհիին: Իրենց մօտենալու հինգ քայլ մնացած, գլխարկս հանելով բարեւեցի:

Կը յիշեմ թէ Պառոնուհին մետաքսեայ շրջազգեստ մը հագած էր, տարօրինակ լայնութեամբ, վօլանններով, պստառներով և քղանցքներով: Հակառակ իր փոքր հասակին, շատ գէր էր և զարմանալի կզակ մը ունէր, որ ամբողջ կոկորդը կը ծածկէր: Դէմքը կարմիր էր, իսկ աչքերը՝ փո'քր, չո'ր, և անպատկառ: Քալած միջոցին այն տպաւորութիւնը կը թողուր թէ, ոտքերը գետնին դպցնելով երկրին պատիւ մը կը շքաւայէ: «Պառոն»ը սկնոցաւոր, և քառասունըհինգնոց մէկն էր, հազարաւոր փոքր խորշումներով ծածկուած դէմքով մը: Սրունքները կուրծքէն կը սկսէին, ինչ որ իր ցեղային յատկանիշն է: Սիրամարզի մը նման հպարտ և ձախլիկ, ոչխարի տիպար մը: Այս բոլորը երեք ըոպէի մէջ աչքիս զարկաւ: Բարեւս և գլխարկիս շարժումը, հաղիւ թէ իրենց ուշադրութիւնը վրաս հրաւիրեցին: Պառոնը թեթեւ մը յօնքերը պոքստեց, իսկ Պառոնուհին շիտակ դէպի ինձ կը յառաջանար, առանց զիս նշմարելու:

— Տիկին Պառոնուհի, ըսի շատ յատակ կերպով, բարձր ձայնով և իւրաքանչիւր բառս շեշտելով, պատիւն ունիմ ձեր ստրուկն ըլլալու:

Այս խօսքերս արտասանելէ յետոյ, բարեւեցի, գլխարկս գլուխս դրի, և Պառոնին քովէն անցնելով,

քաղաքովարորէն դէմքս իրեն դարձուցի և նշանակալից ժպիտ մը ուղղեցի իրեն :

— Հէ՞, մուտաց Պառոնը, իմ կողմս դառնալով, զայրալից և զարմացական բացազանչութեամբ մը :

Կանգ առի, ծիծաղս շարունակելով : Յանկարծակիի եկած էր և յօնքելը միջ'ը մազերուն տրամտները կը բարձրացնէր : Պառոնուէին ալ, նոյնպէս իմ կողմս դարձած էր խիստ զարմացած, աւելի ճիշդ, բարկացած : Անցորդները կ'սկսէին հաւաքուիլ :

— Հէ՞, մուտաց դարձեալ Պառոնը, իր զարմանքն ու զայրոյթը կրկնապատկելով :

— Ja wohl (այո՛, այսպէս է) բացազանչեցի, շարունակելով նայուածքս իր աչքերուն խորը սեւեռելի :

— Sind sie rasend ? (դուք յիմա՞ր էք) գոռաց, դաւազանը ճօճելով : Բազուկը սակայն օդին մէջ առկախ մնաց, աւելի վտխէն քան թէ բարկութենէն դողդղալով :

Կարծեմ թէ իմ արտաքինս էր որ զինքը շուտօրումի կը մատնէր. վերջին նորսձեւութեամբ հազուած էի, ինչպէս ընտրանի դասակարգին պատկանող մէկը :

— Ja wo-o-o-hl, գոռացի յանկարծ բոլոր ուժովքս, և շեշտելով Պերլինցիներու նման այս խօսքը, զոր այնքան յաճախ կը գործածեն իրենց սոփեայ խօսակցութեանը մէջ, երկարելով Օ տառը, որպէսզի իրենց մտածումին զանազան նրբութիւնները յաջողին արտայայտել :

Պառոնն ու Պառոնուէին անմիջապէս վերադառնալով, սարսափահար հեռացան :

Ես ալ վերադարձայ, հանդարտորէն, և ուղղուեցայ Բօլինային կողմը : Բայց հազիւ թէ մօտեցած էի

իրեն, նշմարեցի որ տղաքները առնելով դէպի պանդոկ կը յառաջանար:

Գաւիթին մօտ, ընկերացոյ իրեն:

— Անմիտ արարքը կատարուած է:

— Ուրեմն օձիքնիդ փրկեցէք այլեւս, պատասխանեց առանց երեսս իսկ նայելու և նրբանցքին մէջ աներեւոյթ եղաւ: Ամբողջ իրիկունը անտառին մէջ պտտելով անցուցի: Փոքր «էզպէ»ի մը մէջ օմլէթ մը կերոյ որ մէկ ու կէս տոլար արժեց ինձ: Ժամը 11ին, սենեակս վերադարձայ: Լուր տուին թէ Զօրավարը զիս տեսնել կ'ուզէր:

Ընդարձակ սենեակին մէջ, հո'ն ուր դաշնակ մը կայ, ինձ կը սպասէր, ոտքի կանգնած: Տը Կրիյէն, անտարբեր մը տիվանին վրայ նստած էր:

— Ի՞նչ ըսիք պարո'ն, սկսաւ Զօրավարը, չափազանց վեհաշուք կերպարանք մը առնելով: Թոյլ տուէք որ ձեզի այս հարցումը ուզղեմ:

— Ուզղակի եղելու թեան՝ մտասին խօսեցէք, Զօրավար, հաւանաբար Գերմանացիի մը հետ ունեցած մէկ հանդիպումիս կ'ահնարկէք:

— Գերմանացիի մը հետ, բայց Պառոն Ուրմէրթէլ մը կարեւոր անձնաւորութիւն մըն է, և զուք իր կինը անարդած էք:

— Բացարձակապէս:

— Ահաբեկած էք զինքը, պարո'ն, որոտոց զօրավարը:

— Երբե'ք: Արդէն Պերլինի մէջ ականջս ստ' յաւիտենական ja wohlին վարձուած էր. բառ մը, զոր այնքան անախորժ կերպով կ'երկարեն: Մառուղիին մէջ, Պառոններու այս երամակին հանդիպելով, չգիտեմ, ինչո՞ւ, այդ ja wohlը յիշեցի ու կատղեցայ...

Դեռ աւելին. անաւասիկ երեք անգամ է որ պառնոսէիին կը հանդիպիմ, և ամէն անգամ ալ, ուղղակի դէպի ինձ կը յառաջանայ, իբրև թէ պարտաւորուած ըլլայի ամէն գնով իր անցքին վրայէն հեռանալու: Է՛հ, ես ալ մարդ եմ, իմ արժանապատու թիւնս ունիմ: Քաղաքավարութեամբ գլխարկս հանեցի, այո՛, կ'երգնուեմ, ծայրայեղ քաղաքավարութեամբ, ու ըսի՞րեն. «Տիկին Պառնոսէի, ձեր ստորուկն եմ» և իսկ այն պահուն երբ Պառնոս «Հէյն» պոռալ սկսաւ, ուրիշ բան չկարողացայ ընել, բայց եթէ ja wohl աղաղակել: Երկու անգամ կրկնեցի. առաջին անգամ՝ շատ պարզ կերպով, իսկ երկրորդին՝ ամբողջ ուժովս պոռայի:

Այս բացատրութեանս վրայ հիացած էի: Պատմութիւնս կարելի եղածին չափ անմիտ խօսքերով համեմելէ հաճոյք կը ղգայի, իսկ անոր այսպէս երկարիլը, գոհունակութիւն կը պատճառէր ինձ:

— Ա՛հ, գոչեց Զօրավարը, իմ քթիս կը խնդա՞ք, և ֆրանսերէնով տը կրեյէի յայտնեց թէ ապահովաբար նպատակս խնդիր յարուցանել էր: Տը կրեյէն արհամարհանքով ժպտեցաւ և ուսերը թօթուեց:

— Աստուծոյ սիրոյն, այդ գաղափարը մի ունենաք: Կ'ըրգունիմ թէ անմտութիւն մը գործեցի: Անպատշաճ չարակամութիւն մըն էր եղածը, ոչինչ աւելի: Արդէն կը ղզլամ ըրածիս համար, բայց ինքնարդարացման պատճառ մը ունիմ: Երկու երեք շաբաթէ ի վեր տառջութիւնս խաթարուած է: Ինքզինքս շղայնացած, գրգռուած, այլանդակ, հիւանդ ղգալով չեմ կրնար անձիս տիրապետել: Հաւատացէ՛ք. թէ՛ երբեմն կը փափաքիմ այդտեղ նստող մարքիզ տը կրեյէի հանդիպիլ և... բայց չեմ ուզեր այլևս

խօսքս շարունակել, որովհետեւ զինքը պիտի կրնար վիրաւորել: Մէկ խօսքով, այս բոլորը գէշ ախտանիշեր են: Չգիտեմ թէ, Պառօնուհին պիտի ուզէ՞ ընդունիլ այս չքմեղանքս, որովհետեւ մտադիր եմ, իրմէ ներողութիւն հայցել: Թէև չեմ կարծեր թէ պիտի ընդունի մանաւանդ որ այս վերջերս, չափազանց շահագործեցին, ոճրադատական տեսակէտով, հիւանդութիւնը՝ իբրև մեղմացուցիչ պարագայ: Փաստաբան և բժիշկ կը համաձայնին ոճրագործի մը դիմակին տակ յիմար մը երեւան հանելու համար: Բայց Պառօնն ու պառօնուհին, հին սերունդին կը պատկանին: Յետո՛յ, մեծ հողատէրեր են: Կ'անգլիտանան բըժըշկա-արդարադատական դիտութեան նուաճումները, որով այսպիսի բացատրութիւններ իրենց տեսածոյ պիտի թուին: Ի՞նչ կը խորհիք այս մասին, Զօրավար:

— Բաւական է, պարոն: Կ'ուզեմ այլեւս վերջնական կերպով ձեզմէ ձերբազատուիլ: Կ'արգելեմ ձեզ Պառօնուհիին ուէ չքմեղանք ներկայացնելէ: Ձեր կողմէ ուրիշ անարդանք մը պիտի ըլլայ այդ: Պառօնը արդէն տեղեկացած է թէ, իմ հետեւորդներու մաս կը կազմէք, որով այս մասին իրարու հետ տեսնուեցանք: Քիչ մնաց որ դոհացում պահանջէր: Կ'ըմբռնէ՞ք թէ ինչ կացութեան կը մատնուիմ ձեր պատճառաւ: Խոստացայ իրեն այսօրուընէ իսկ դադրեցնել ձեզ ձեր պաշտօնէն:

— Ներեցէ՛ք, Զօրավար: Ուրեմն ի՞նքն է որ կը պահանջէ ձեզմէ, զիս արձակել, ես որ ձեր տունէն եմ, ինչպէս կը հաճիք յայտարարել:

— Ո՛չ, բայց ես ինքզինքս պարտաւոր համարեցի այս ձեւով իրեն դոհացում տալ, ինքն ալ չմերժեց: Կը բաժնուինք այլեւս, պարոն: Տակաւին ձեզի

քառասուն երեք Ֆլորէն կը պորտիմ: Հրամայեցէ՛ք, այժմ երթաք բարով: Այսօրէն սկսեալ այլեւս իրարու համար օտարներ ենք: Տհաճութիւններէ զատ, ոչինչ պատճառեցիք ինծի: Անմիջապէս պիտի տեղեկացնեմ պանդոկապետին թէ, յետ այրու ձեր բնակութեան ծոխսերը ինձ չեն վերաբերիր: Պատիւն ունիմ ձեր ծառան ըլլալու:

Իրամը առի, Զօրավարը բարեւեցի, ու իրեն ըսի շատ լրջութեամբ մը:

— Զօրավար, հարցը այսպէս չկրնար փակուել: Շատ կը ցաւիմ ձեզի այս տհաճութիւնները պատճառած ըլլալուս համար, բայց հաճեցէք նկատի ունենալ թէ Պառոնին մօտ իմ մասիս խօսելով սըխալ մը գործեցիք: Ի՞նչ կը նշանակէ «ասիկա իմ մարդս» է բացատրութիւնը: Զեր ծառայութեանը կոչւած դատարարակ մըն եմ, ոչ ձեր զաւակն եմ և ոչ ալ ձեր պաշտպանեալը: Իմ արարքներուս պատասխանատուն ըլլալու պէտք չունիք: Քսանըհինգ տարեկան եմ, ազնուական և զինուորական ծառայութենէն արձակուած: Օտարական մըն եմ ձեզի: Ինքս՝ ինծի սակայն, իրականօրէն պատասխանատու անհատականութիւն մը: Իմ մէկ արարքիս պատասխանատուն կանգնելու ձեր համարձակութեանը պատճառաւ, հիմա՛ և անմիջապէս գոհացում պահանջելէ չեմ կրնար հրաժարիլ, անո՛ր համար որ, դուք բազմակողմանի առաւելութիւններով ալ օժտուած էք անժխտելիօրէն և կ'ըմբռնէք այս պարագան:

Զօրավարը այն աստիճան սրտաբեկ վիճակ մը ունէր որ, բերանը բացաւ, ջանաց խօսելու ճիգ մը ընել, ձեռքերը տարածեց, յետոյ յանկարծ դէպի Փըրանսացիին կողմը դառնալով անոր հասկցուց թէ իմ

խօսքերս զինքը մենամարտի հրաւիրելու բնոյթն ունէին :

Յրանսացին սկսաւ անմտաբար ծիծաղիլ :

— Գալով Պառոնին, շարունակեցի ես, առանց տը կրեյէի ընթացքէն ազդուելու, բնաւ երբեք խընդիրը այս վիճակին մէջ թողելու մտադիր չեմ: Եւ քանի որ այս գործին խառնուած էք, Զօրավար, Պառոնին դանդառները մտիկ ընելով, պատիւ ունիմ ձեզ տեղեկացնելու թէ, ո՛չ աւելի ուշ քան վաղն առաւօտուն, պիտի երթամ իրեն մօտ, իմ անունովս, հարցնելու թէ ինչո՞ւ համար ինձի հետ գործ ունենալով հանդերձ, ուրիշ անձի մը դիմած է, իբրեւ թէ ես անարժան ըլլայի իրեն պատասխանելու :

Նախազգացումս իրականացաւ : Այս նոր ծրագիրը Զօրավարին սարսափը իր կատարելութեան աստիճանին բարձրացուց :

— Ի՞նչպէս, այդ անիճեալ գործը տակաւին շարունակելու մտադիր էք : Մի՛ ունենաք այդ համարձակութիւնը, պարո՛ն, հակառակ պարադային կ'երդնում ձեզի թէ... Այստեղ իշխանութիւն կայ, և ե՛ս... ե՛ս... մէկ խօսքով իմ աստիճանս... ինչպէս որ Պառոնինդիրքը... ինչպէս որ պիտի ձեր-բա-կա-լեն-ձեզ, օստիկանական խողովակով պիտի արտաքսեն երկրէն, կ'ըմբռնէ՞ք :

— Զօրավար, պատասխանեցի միշտ հանդարտութեամբ, առանց պատճառի չեն կրնար ձերբակալել զիս : Գիտէք տակաւին թէ ի՞նչ ոճով Պառոնին հետ պիտի խօսիմ : Անօգուտ անզը կը մտահոգուիք :

— Աստուծոյ սիրոյն, իւրեքսի Իվանովիչ, հրատարեցէք այդ անմիտ որոշումէն, ըսաւ Զօրավարը, յանկարծ խնդրարկու դառնալով. — նոյնիսկ ձեռքերս

Տը Կրեյյէն, բոլոր Ֆրանսացիներուն նըման, պէտքին համեմատ և կամ շահու մը ակնկալութեամբ զուարթ ու հաճելի է: Իսկ անաւորապէս ձանձրացուցիչ, երբ այդ զուարթութիւնն ու հաճոյակատարութիւնը ուէ օգտակարութիւն չունին իրեն համար:

Խառնուածքին բերմամբ, Ֆրանսացին շատ հազադէպ պարագանքուն միայն հաճոյակատարէ: Գրեթէ միշտ հաշիւն է որ զինքը կ'առաջնորդէ: Եթէ ինքնատիպ ըլլալու պահանջը զգայ, իր Փանթէղին ծիծաղելի և կեղծ է: Իսկ բնական վիճակին մէջ, աշխարհիս ամենէն տաղակացուցիչ, ամենէն հասարակ և ամենէն ողորմելի արարածն է: Պէտք է ոռւս աղջիկ մը ըլլալ, ըսել կուզեմ շատ միամիտ և անխորձ մէկը, Ֆրանսացիի մը սիրահարուելու համար: Ուէ լուրջ մտքի համար, ընդվզեցուցիչ է, ընդհանուր կերպով ընդունուած ձեւակերպութիւնները, որոնց հիմքը արտաքին չպարը, կենցաղագիտական նրբութիւնները, սա՛ կեղծ անհոգութիւնն ու անհանդուրժելի զուարթութիւնն են:

— Գործի բերմամբ եկայ, սկսու համարձակ շեշտով մը: Զօրավարին ներկայացուցիչը, եթէ կ'ուզէք, իր միջնորդն եմ: Հարցը իր մանրամասնութեանը մէջ բացատրեց ինձ: Եւ կը վստահացնեմ ձեզ թէ...

— Լսեցէ՛ք, պարոն աը Կրեյյէ, ըսի ես զինքը ընդմիջելով, ձեր միջնորդութիւնը կ'ընդունիմ: Գալով ինձ ես պարզ դատարարակ մըն եմ, Զօրավարին ալ շրջանակին չեմ պատկանիր, որով հարկ չկայ ինձ դադանիք վստահելու: Բայց, ըսէք խնդրեմ, դո՛ւք Զօրավարին ընտանիքին մաս կը կազմէ՞ք: Որովհետև կը տեսնեմ թէ ամէն բանով կը շահագրգռուիք, ա-

մէն գործի միջամուխ կ'ըլլաք և անմիջապէս ձեզ կ'ընտրեն իրրեւ բանագնաց...

Հարցումս հաճոյ չթուեցաւ իրենս :

— Զօրավարին հետ շահերով, և ինձ վերապահեալ մասնաւոր նկատումներով կապուած եմ, պատասխանեց չոր կերպով : Զիս ձեր մօտը ղրկելով, կը խնդրէ որ, ձեր երէկուան մտադրութենէն հրաժարիք : Զեր հնարքները չափազանց հասնարեզ ըլլալով հանդերձ, շատ աղիտաբեր են : Պառոնը պիտի չընդունի ձեզ, և յետոյ ձեզմէ ինքզինքը ազատելու միջոցները իրեն չեն պակսիր : Ի՞նչ հարկ կայ ուրեմն յամուռելու : Զօրավարը, խոստացաւ երէկ դարձեալ ձեզ պաշտօնի կոչել, առաջին իսկ պատեհութեամբ : Կ'արտօրէ ձեզ այսօր, որ առանց իրեն ծառայելու, առաջին իսկ պատեհութեամբ ձեր թոշակները պահանջէ՛ք : Բաւական պատշաճ կարգադրութիւն մըն է, այնպէս չէ՞ :

Հանդարտութեամբ պատասխանեցի իրեն թէ կը սխալուէր և թէ Պառոնը պիտի ուզէր զիս լսել : Յետոյ խնդրեցի իրմէ որ անկեղծօրէն ինձ յայտնէ թէ իր այցելութիւնը ուրիշ նպատակ չունէր, և թէ չէ՞ր ուզեր իմանալ թէ ես որ կողմին կը հակիմ :

— Անտարակոյս, շատ բնական է թէ Զօրավարը կ'ուզէ գիտնալ թէ ի՞նչ ուղղութեամբ պիտի գործէք :

Եւ, ինձի ունկնդրելու համար, շատ յարմար դիրքով մը նստեցաւ, դլուխը թիկնաթոռին յենարանին հակած : Իմ բոլոր ջանքերս վատնեցի, հաւատացնելու համար թէ գործին լրջութեամբ փարած եմ : Բացատրեցի թէ, Պառոնը արժանապատուութիւնս վիրաւորած էր, Զօրավարին մօտ դիմում կատարելով, իբրեւ թէ հասարակ ծառայ մը եղած ըլլայի, պատճառ եղած էր պաշտօնէս զրկուելուս, որով շատ բնական

ձեռքերուն մէջ առած էր— Ի՞նչ պիտի ըլլայ ատոր արդիւնքը, տհաճութիւն, չէ՞: Դուք իսկ կ'ընդունիք թէ, այստեղ պարտաւորուած եմ տարբեր պայմաններու մէջ դանուելի, մանաւանդ հիմա որ... այո՛, մանաւանդ հիմա: Օ՛հ, չգիտէք, և չէք ալ կրնար գիտնալ իմ դիրքս...: Երբ այստեղէն մեկնինք, դարձեալ ձեզ իմ քովս առնելու տրամադիր եմ, բայց ներկայիս...: Ուրեմն, մէկ խօսքով, խնդիրը հասկցա՞ք... դոչեց յուսահատական մէսթով մը, Ալէքսի Իվանովիչ, ըմբռնեցի՞ք:

Հեռացայ, խնդրելով Զօրավարէն չմտատանջուել, ապահովցնելով զինքը թէ, ամէն ինչ իր կարգին, լաւ կերպով պիտի վերջանար:

Արտասահմանի մէջ, Ռուսերը, երբեմն վատ են: Շատ կը վախնան ըսի-ըսաւներէն: Չափազանց կը մըտահոգուին գիտնալու համար թէ այս կամ այն բանը պատշա՞ճ է թէ ոչ: Կարծես թէ հոգիսին սեղմիրանի մը մէջ ըլլար: Մանաւանդ ինքզինքնին առաջաւոր դիրքի աէր յաւակնողներունը: Զօրավարը հասկցուց նաեւ թէ իր միջոցները դժուարին վիճակի մը մատնուած էին: Եւ ճիշդ այդ բացառիկ կացութեան պատճառաւ էր որ յանկարծ վարուելակերպը փոխելով ինձ հանդէպ այս աստիճան վատ ընթացք մը ունեցաւ: Իսկ յաջորդ առաւօտուն, այս վատը կրնար տակաւ փոխուելով իշխանութեանց դիմել:

Պէտք էր ուրեմն զգոյշ գտնուել: Յետոյ, Զօրավարին զայրոյթը գրգռելու մէջ ալ, ո՛չ մէկ շահ ունէի: Կ'ուզէի միայն Բօլիսայէն վրէժս լուծել և պարտադրել զինքը, որ գայ ինձմէ խնդրելու որ հըրաժարիմ այլ եւս այս խնդիրը հետապնդելէ, վասնզի իմ անխոհեմութիւններս կրնային վերջի վերջոյ զինքը վտանգել:

Չէի ուզեր, նոյնպէս, իր առջեւ նահանջողի դիրքին իջնել և թրջած հաւու վիճակին ննթարկուել: Իսկ դաւազանը իմ դէմս գործածելը՝ Պառօնին բերնին ինկած չէր: Բոլորին ալ քթին խնդալով, այս թընձուկէն այր մարդու վայել կերպով մը դուրս դալու միայն հետամուտ էի ես:

Է.

Այս առաւօտ ծառան կանչելով, պատուիրեցի իրեն որ յետ այսու իմ անունիս անջատ հաշիւ մը բանան: Սենեակս չփոխեցի, վասնզի վարձքը ձեռնտու էր: Տակաւին վեց հարիւր Ֆլորէն ունիմ, և յետոյ... ո՛վ գիտէ, դուցէ մեծ բախտ մըն ալ ունենամ: Տարօրինակ բան, մինչեւ ցարդ բան մը չչաճեցայ և հակառակ ասոր միլիոնատէրի մը մտածումներով օրօրուելէ ալ ետ չեմ կենար:

Հակնուակ վաղ առաւօտ ըլլալուն, կը պատրաստուէի Անկլըթէն պանդոկը երթալով Պ. Ասթլին տեսնելու, երբ տը կրեյէն, այցելութեան եկաւ ինձ: Այսպիսի պատիւ մը առաջին անգամ է որ կ'ըլլար իր կողմէ: Այս վերջերս, իր հետ, մեր յարաբերութիւնները քիչ մը ձգտուած էին: Ինք կ'արհամարհէր զիս, ե՛ս ալ՝ դարչանք կ'զդայի իրմէ: Ես դարչելու ալ մասնաւոր պատճառներ ունէի: Որով իր այցելութիւնը չափազանց զարմացուց զիս:

Կատարեալ քաղաքավարութեամբ բարեւելէ յետոյ, սենեակիս ներքինին մասին անիմաստ գովասանքներ շոսյեց ու ձեռքիս գլխարկը նշմարելով, հարգուց թէ արդեօք պտո՞յտի կ'երթայի: Գործի մը առիթով Պր. Ասթլին տեսնելու կ'երթամ ըսի իրեն:

— Աւելորդ թեթեւօլիկութիւն մը ևս չեմ ուզեր ընել, Պառոնէն դոնացում պահանջելու պիտի չերթամ, բայց կը խորհիմ թէ Պառոնուհիէն ներողութիւն խնդրելու հարկադրուած եմ: Եւ սակայն, ապակից ալ կը հրաժարիմ, Զօրավարին և Պառոնին անարգական ձեռնարկներէն յետոյ: Ամէն ոք այնպէս պիտի կարծէ թէ, ներողութեան խնդրանքս կ'ընեմ, դարձեալ պաշտօնիս տիրանալու համար: Այնուամենայնիւ ամէն բան աչք առնելով, պէտք է որ Պառոնէն ալ ներողութիւն խնդրեմ, շտա չափաւոր ձեւով մը անշուշտ: Օրինակի համար թող ինծի ըսէ: «Չէի ուզեր ձեզ անարգել»: այդ պարագային, ես ալ իմ կարգիս, սրտաբաց իրեն պիտի խնդրէի իմ ներողութիւնս: Մէկ խօսքով վերջացնելով, ըսի թէ կ'ուզեմ այլեւս ազատուիլ Պառոնին բարոյական կաշկանդումներէն:

— Ի՞նչ նրբութիւն, ի՞նչ չափազանցուած ազնւութիւն: Խոստովանեցէ՛ք սակայն, պարոն, թէ ձեր այս արարքները, Զօրավարին տաղտուկ պատճառելու համար կ'ընէք... և կամ գուցէ ուրիշ ծրագիր մը ունիք, սիրելի պարոնս, այնպէս չէ՞, պարոն Ալէքսի:

— Բա՛յց, սիրելի մարքիղս, ի՞նչով ձեզ կը հետաքրքրեն իմ ծրագիրներս:

— Այդ ա՛լ խօսք է: Հապա Զօրավարը...

— Զօրավարին ի՞նչ: Երէկ թէեւ յայտնի վրդովմունք մը կ'արտայայտէր, բայց որովհետեւ ոչինչ չբացատրեց ինձ... ,

— Այստեղ մասնաւոր պարագայ մը կայ, ընդմիջեց աը Կրեյլէն, խնդրողայան թօնով մը ուսկից իր դժգոհութիւնը իյայտ կողար հետզհետէ: Կը ճանչնա՞ք օրիորդ աը Գոմէնժը:

— Օրիորդ Պլանչի՞ն կ'ակնարկէք:

— Օրիորդ Պլանշ ար Գոմէնժին և մօրը, այրի տիկին Գոմէնժին, Գիտէ՛ք թէ Զօրավարը Օր. Պլանշին սիրահարուած է, և ամուսնութիւնն ալ շուտով տեղի կ'ունենայ: Երեւակայեցէ՛ք գայթակղութեան մը կործանարար ազդեցութիւնը, պատմութեան մը...

— Այս ամուսնութեան հետ կապ ունեցող ոչ պատմութիւն և ոչ ալ գայթակղութիւն կը տեսնեմ:

— Բայց Պառոնը այնքա՛ն բարկացոտ է որ... Բըրուսեացիի բնաւորութիւն, ինչպէս գիտէ՛ք: Գերմանավայել կռիւ մը պիտի պայթեցնէ:

— Այդ պարագային, ես ի՞նչ ընեմ: Զօրավարին ծսռայութեան մէջ չեմ:

Բոլոր կարելիս կ'ընէի, որպէսզի ըսածներէս բան մը չհասկնայ:

— Քանի որ օրիորդ Պլանշին՝ Զօրավարին հետ ամուսնութիւնը որոշուած է, ի՞նչ հարկ կայ սպասելու: Եւ ինչո՞ւ այս ծրագիրը տնեցիներէն դազանի կը պահէին:

— Չեմ կրնար ձեզի... վերջապէս, տակաւին... գիտէք թէ Ռուսաստանէն լուրերու կը սպասեն: Զօրավարը իր գործերը կարդաւորելու պէտք ունի:

— Ա՛հ, Պապուշքային, հասկցայ:

Տը կրնայէն ասելութեամբ ինձ նայեցաւ:

— Ամէն պարագայի, ձեր վարուելակերպին, ձեր մտացիութեան և ազնուութեանը կ'ապաւինիմ... անտարակոյս, այս ընտանիքին սիրոյն տեղի պիտի տաք, ընտանիք մը ուր ազգականի մը պէս սիրուած էք և յարգուած...

— Բայց և այնպէս վաւատուած ալ եմ: Հիմա կը պնդէք թէ ձեւի համար է այս խնդրանքնիդ: Բայց ընդունեցէք թէ, երբ ձեզի ըսէին. «ականջներդ քա-

չել չեմ ուզեր, բայց դուն պէտք է ամէն տեղ յայտնես թէ զանոնք քաշեցի», բնական է թէ այնքան ալ պիտի չգոհանայիք:

— Քանի որ ոչ մէկ խնդրանք ձեր վրայ ազդեցութեան մը ընելու անկարող է, յարեց խօսակիցս խըստութեամբ և քարծր ձայնով, թոյլ տուէք ինձ ձեզ յայտնելու թէ ուրիշ միջոցներու պիտի դիման: Հոս կառավարութիւն կայ, այսօր իսկ երկրէն պիտի արտաքսեն ձեզ: Ձեզ նման մէկը կը յանդգնի մենամարտի ասպարէզ կարգալ Պառոնին նման անձնաւորութիւն մը: Եւ հաւատացած եղէք, այս տեղ ոչ ոք ձեզմէ կը վախնայ: Բայց ես վստահ եմ թէ դուք չէք հաւատար որ Զօրավարը կը համարձակի երբ և իցէ ձեզ իր սարուկներուն միջոցաւ դռնէն դուրս վտարել: Այնպէս չէ՞:

— Նախ, ինքզինքս այդպիսի կարգադրութեան մը առարկայ ընելէ պիտի զգուշանամ, պատասխանեցի իրեն տարօրինակ պողարիւնութեամբ մը: Զարաչար կը սխալիք. Պարոն տը կրեյյէ: Հարցը իր վախճանին պիտի հասնի այնքան լաւ կերպով որ, չէք կըրնար երեւակայել: Պիտի երթամ Պր. Ասթլիին մօտ: Պիտի խնդրեմ որ զիս երկրորդէ: Կը սիրէ զիս, պիտի չմերժէ: Պիտի երթայ Պառոնին, որ պիտի ընդունի զինքը: Ես ուրօրիքի մըն եմ, ստորադաս մէկը, մինչ Պր. Ասթլին, Լօրտ Բեպրուքի քեռորդին է, ամէն մարդ գիտէ ասիկա, իսկ Լօրտն ալ հոս է: Վըստահ եղէք թէ Պառոնը, Մր. Ասթլիին հանդէպ քաղաքավար պիտի գտնուի: Մանաւանդ որ, եթէ պատշաճութիւնները չյարգէ, Մր. Ասթլին գործը անհատականի պիտի վերածէ, և գիտէք թէ Անգլիացիներն ալ յամառ մարդիկ են: Այդ պարագային Պառոնին

բարեկամ մը պիտի ղրկէ, և գիտէք նոյնպէս թէ շատ ընտիր բարեկամներ ալ ունի: Գալով ներկայիս...

Տը Կրեյյէն կատարելապէս կը վախնար, վասնզի ինչ որ կ'ըսէի, ճշմարտութեան շատ մօտ էր և կը հաստատէր թէ իսկապէս գործը փակելու տրամադրութիւն չունէի:

— Բայց կը պաղատիմ ձեզ, ձգեցէք այս խնդիրը ըսաւ շատ կամաց կերպով: Մտրդ այնպէս պիտի կարծէ թէ այս գործէն հաճոյք կը զգաք: Կը խոստովանիմ սակայն թէ զբօսեցուցիչ և հանճարեղ ալ է: Թերեւս այս պատճառաւ ալ հաճելի է ձեզ: Վերջապէս, ձեզի նամակ մ'ալ յանձնելու պարտականութիւնը ունիմ, մէկու մը կողմէ: Կարդացէ՛ք: Պատուիրեցին որ պատասխանին սպասեմ:

Ու ինձ յանձնեց պղտիկ տոմս մը, ծալլուած և կնքուած, որուն վրայ Բօլինային գրութիւնը կար:

«Ինձ այնպէս կը թուի թէ, կը դէր իր տոմսին մէջ, այս պատմութիւնը յաւերժացնելու մտադիր էք: Կը խնդրեմ որ հրաժարիք ձեր այդ առաջադրութեանէն: Անմիտ գործեր: Ձեզի պէտք ունիմ, իսկ դուք երդում ըլլած էք ինձ հնազանդելու: Յիշեցէ՛ք Շլաժէնպէրկը: Խնդրեմ, հնազանդեցէ՛ք: Եթէ կ'ուզէք հրամանս դիտնալ, ահաւասիկ:

«Ձերդ

«Բ.

«Յ. Գ.— Ներողամիտ գտնուեցէ՛ք ինձ հանդէպ, եթէ երբեք վիրաւորանք պատճառեցի ձեզ երէկ:»

Ամէն ինչ փոխուած էր: Կը զգայի թէ կը տօգու-

նիմ և կը դողամ: Փրանսացին աչքին տակէն ինձ կը նայէր, ակնարկէս խուսափելով, որպէսզի յուզումս չաւելցնէ: Պիտի նախընտրէի որ վերսկսէր դարձեալ զիս հեգնելը:

— Լաւ, ըսէ՛ք օրիորդ Բօլինային թէ, թո՛ղ հանդարտի: Բայց թոյլ տուէք ձեզ հարցնելու թէ ինչո՞ւ այսքան ուշ այդ տոմսակը ինձ յանձնեցիք: Փոխանակ այսքան շատախօսելու, ինձ կը թուի թէ աւելի լաւ բան մը ըրած պիտի ըլլայիք, նախ երկտողը յանձնելով:

— Օհ, իմ ալ փափաքս այդ էր...: Բայց այս դէպքերը այնքան տարօրինակ կը դռնեմ որ պարտաւոր էք ներողամիտ դանուիլ: Կը խորհէի թէ աւելի խորէն պիտի թափանցեմ ձեր մտածումներուն: Ամէն պարագայի, սոյն երկտողին հեղինակը կ'անդիտանամ: Կը կարծէի թէ կրնամ ուէտեն զայն ձեզ յանձնել:

— Անհաւատալի բան: Ձեզի թելադրեցին որ այս տոմսը ծայրագոյն պարագային միայն յանձնէք, իսկ դուք կը խորհիք, դորձը կարգի դնել զիս համողելով: Ա՛յս է իրողութիւնը: Այնպէս չէ՞: Անկեղծօրէն խօսեցէք, պարոն տը կրեյէ:

— Թերեւս, պատասխանեց ինձ, դէմքս խիտ եղականօրէն դիտելով:

Գլխարկս առի: Խոնարհութիւն մը ընելով դուրս ելաւ: Կարծեմ թէ ուրախ ժպիտ մը գծուեցաւ իր շրթներուն վրայ:

— Մեր հաշիւները օր մը պիտի կարգադրենք Ֆրանցուզիօսա *) մուտացի ես, սենեակէս վար իջնե-

(*) Ֆրանսացիներուն հասցիին տուած անարգական արտայայտութիւն մը:

լով: Ոչ մէկ բանի վրայ կրնայի մտածել: Իբրեւ թէ գլխուս հարուածներ ընդունած ըլլայի: Օտը քիչ մը զիս զովացուց:

Երկու վայրկեան յետոյ, զոյգ մը մտածումներ զիս պաշարեցին: Նախ, թէ ինչո՞ւ համար այս ոչինչ դէպքը ամբողջ ուղբերգութեան մը կը վերածէին, երկրորդ որ, անտարակոյս այդ դձուձ Ֆրանսացին, Բօլինային վրայ զարմանալի ազդեցութիւն մը ունէր: Անոր մէկ բառը բաւական էր որ, Բօլինան կատարէ իր ուէ մէկ հրամանը: Կը գրէ, մինչեւ իսկ ինձմէ խնդրելու կը զիջանի, անտարակոյս թէ իրենց յարաբերութիւնները շատ խորհրդաւոր են: Այդպէս ալ էին առաջին մէկ օրէն, բայց ժամանակէ մը ի վեր, կը տեսնեմ թէ, Բօլինան զիս առաւել ևս կ'արհամարհէ: Իր արհամարհանքը դարշանքի կը մօտենայ: Դիտեցի նաև թէ, տը Կրեյտէն, հազիւ թէ վրան կը նայի: Կատարելապէս քաղաքավար է: Ինչ որ կը նշանակէ պարզապէս թէ, այդ աղջիկը իր ձեռքին մէջն է, իր ազդեցութեանը ենթարկուած, մէկ խօսքով շղթայուած...

Պտոյտի միջոցին, այսինքն Կասկենիներու ծառուղիին վրայ, Անգլիացիներու հանդիպեցայ:

— Օհ, օհ, ըսաւ զիս նշմարելով: Ես ձեզի կուգայի, դո՛ւք ալ ինձի: Հեռացա՞ք ուրեմն ձերիններէն:

— Նախ և առաջ ըսէք թէ, ուսկի՞ց տեղեկացած էք այս խնդրոյն: Զըլլայ թէ ամէն մարդու կըսողման նիւթը եղած ըլլայ:

— Օհ, ոչ, ամէն մարդու ի՞նչ հոգն էր:

Ո՛չ ոք կը խօսի այդ մասին:

— Ինչէ՞ն գիտէք:

— Դիպուածաւ մը...: Իսկ ո՞ւր կ'ուզէք երթալ:

դո՛ւք: Չեզ կը սիրեմ, և այս պատճառաւ ձեզ տեսնելու կուզայի:

— Սքանչելի մարդ մըն էք, Պարոն Ասթլի ըսի իրեն:— Այնու ամենայնիւ, անցած դարձածին մասին այսքան լու տեղեակ ըլլալուն համար ալ շատ մտահոգուած էի: — Տակաւին սուրճս առած չեմ, կը յուսամ թէ չպիտի մերժէք միասին մէկ մէկ սուրճ առնելու: Հրամմեցէ՛ք, երթանք կայսրանին սրճարանը: Ծխելով պիտի խօսակցինք, ամէն ինչ պիտի պատմեմ ձեզի... դուք ալ պիտի պատմէ՛ք...

Սրճարանը մեզմէ հարիւր քայլ հեռի էր: Գացի՛նք, նստեցա՛նք: Ես սիկառ մը վառեցի: Պր. Ասթլին չծխեց, և շիփ-շիտակ դէմքս դիտելով, պատրաստուեցաւ ինձի ունկնդրելու:

— Չեմ մեկնիր, սկսայ ես...

— Վստահ էի թէ պիտի մնաք, ըսաւ Պր. Ասթլին, հաւանութեան շեշտով մը:

Իր տունը դացած միջոցիս, երբեք մտադիր չէի, Բօլինայի մասին ունեցած սիրոյս մասին հետը խօսելու: Երկար ատենէ ի վեր է որ նշմարած էի այն ազդեցութիւնը, զոր Բօլինան գործած էր իր վրայ, բայց երբեք իր անունը օր մը օրանց առջեւս չարտասանեց: Սակայն, զարմանալի բան, անմիջապէս որ նստեցաւ անմիջապէս որ իմ վրաս կեդրոնացուց իր ծա՛նր հայեացքը, ցանկութիւնը ունեցայ իրեն վստահելու եմ սէրս, ինչպէս և անոր այնքան քարդ նրբութիւնները: Խօսեցայ իրեն այս մասին, ամբողջ ժամ մը, ինչ որ ինձ չափազանց հաճելի երեւցաւ, վասնզի սիրային առաջին խօստովանութիւնս էր այս:

Դիտեցի թէ այն պահուն երբ ես կը տարուէի իմ սիրային զգացումէս, ինք չէր կրնար որոշ անհան-

գըստութիւն մը օղարկել, և չդիտեմ ինչո՞ւ համար, այս պարագան կը մղէր զիս որ իմ պատմութիւնս չափազանցուած ոգեւորութեամբ մը ընեմ: Միայն մէկ բան ինձ ցաւ պատճառեց. այն ալ գուցէ Ֆրանսացիին մասին քիչ մը շատ խօսիլս էր:

Մինչեւ այստեղ, Պր. Ասթլին մտիկ ըրաւ անշարժ և լուռ, աչքերուս խորը սուղելով իր նայուածքը: Բայց երբ կարգը եկաւ Ֆրանսացիին մասին արտայայտուելու, անմիջապէս զիս ընդմիջելով, խստորէն ըսաւ թէ, ինչ իրաւունքով դատարկ ենթադրութեանց կը մղուէի, իմ պատմութեանս հետ կապ չունեցող խնդրոյ մը վերաբերմամբ:

— Իրաւունք ունի՞ք, ըսի ես:

— Վասնզի իրաւունք չունիք այդ մարքիզին և միսս Բօլինայի մասին. ենթադրութիւններ ընելու, այնպէս չէ՞:

Պր. Ասթլին, այս հարցումները միշտ ալ շատ զարմանալի ձեւով մը կ'ընէր: Այս անգամ սակայն, այսքան վճռական հարցում մը այսպիսի երկչոտ մարդու մը կողմէ, զիս զարմացուց:

— Արդարեւ, պատասխանեցի ես:

— Ուրեմն, գէշ վարմունք մը ունեցաք ոչ միայն ձեր ենթադրութիւնները ինձ հաղորդելով, այլ նաև զանոնք յղանալով:

— Լաւ, լուռ, համաձայն եմ, բայց հարցը այդ չէ, ըսի ես զարմանահար, ընդմիջելով իր խօսքը:

Յետոյ երբ պատմեցի նախորդ օրուան դէպքը, իր բոլոր մանրամասնութիւններովը, Բօլինային պտոյտը, Պառոնին հետ ունեցած միջադէպս, հրաժարականս, Զօրավարին ծայրայեղ վատութիւնը, և վերջապէս ի-

րեն հաղորդեցի մարքիզ տը կրեյյէի այցելութիւնը և ցոյց տուի զրկուած տոմարս :

— Ի՞նչ կը մտածէք այս մասին, հարցուցի: Ճիշդ այս պահուս ձեզի գալու նպատակս ձեր կարծիքը շոշափել էր: Ըստ իս, ես այդ դձուձ Ֆրանսացին սպաննելու փափաքն ունիմ: Հէ, թերեւս օր մը սպաննեմ զինքը, ի՞նչ կ'ըսէք...:

— Կը բաժնեմ ձեր կարծիքը: Գալով Միսս Բօլիւայի... , գիտէք թէ երբեմն մարդ հարկադրուած կ'ըլլայ նոյնիսկ իր ատամ մարդոց հետ իսկ յարաբերուելու: Պահանջներու հարկադրանք... Ճշմարիտ է թէ իր երէկուան ընթացքը տարօրինակ էր ո՛չ անոր համար, որ ինչպէս ես կը կարծեմ, ձեզմէ խուսափելու զեց հրամայելով ձեզի որ անարգէք այդ գաւազանակիրը Պառոնը, որ չգիտցաւ զայն օգտագործել, այլ անոր համար որ այս այլանդակութիւնը չի պատշաճիր իր սքանչելի սովորութեանց և վայելչութեան: Մնաց որ ինք կը կարծէր թէ իր գրաւոր հրահանգը պիտի չգործադրէք...:

— Գիտէ՞ք, պոռացի յանկարծ, Մր. Ասթլիլի վըրայ աչքերս կեզրոնացնելով, հաւատացած եմ թէ, գիտէիք արդէն այս այս պատմութիւնը, և սեղեկացած էիք նայն ինքն... Բօլիւայէն:

Զարմացած ինձ նայեցաւ:

— Ձեր աչքերը կը բոցավառին, և կտակած մը կը կարգամ անոնց մէջ, ըսաւ, ինքզինքը անմիջապէս զսպելով: Բայց այս կարգի կտակած մը իմ մտտիս ենուցանելու նուազագոյն իրաւունքն անգամ չունիք. կ'իմանա՞ք, և բացարձակապէս կը մերժեմ ձեզի պատասխանել:

— Կա՛ւ, բաւական է, աւելո՛րդ է արդէն... պո-

ուացի ես յուզողմնահար, առանց կարենալ բացատրելու թէ ինչպէ՞ս այսպիսի մտածում մը ունեցայ :

Արդարեւ, ո՞ւր և ե՞րբ Բօլինան, իբրև սրտակիր Պր. Ասթլին պիտի ընտրէր : Իրաւ է թէ, այս վերջերս, Պր. Ասթլին նուազ կը տեսնէի, իսկ Բօլինան առաւել ևս խորհրդաւոր մէկը դարձած էր ինձ համար, — այն առաիճան խորհրդաւոր, որ սէրս Պր. Ասթլիին պարզած միջոցիս, անոր հետ ունեցած յարաբերութեանցս վերաբերմամբ սրոշ բան մը չկարողացայ ըսել : Ամէն ինչ երեւակայական, անբնական և այլանդակ էր :

— Ինքզինքս ամօթահար կը զգամ. այս եզելութենէն յատակ և որոշ բան մը չեմ կրցած ցորդ ըմբռնել, ըսի — զայրացած էի — : Ձեզ շատ պարկեշտ անձնաւորութիւն մը կը նկատեմ... : Ուրիշ բան մը : Ձեզմէ ոչ թէ խրատ, այլ ձեր կարծիքը պիտի խնդրեմ :

Լուսցի, յետոյ քանի մը ըրապէն սկսայ :

— Ի՞նչ կը մտածէք Չօրալարին վատութեանը մասին : Իմ հրաժարումս պատմութեան մը վերածեց : Նոյնինքն կրեյէն, որ միայն ծանր խնդիրներով կը զբաղուի, գործին մէջ մտու : Բարեհաճեցաւ ինձ այցելել, խնդրել, աղաչել, ինքը՝ ես, վերջոպէս նկատեցէք այս մէկն ալ : Առաւօտեան ժամը Ծին եկաւ ինձ մօտ, և ի ձեռին ունէր օրիորդ Բօլինային տոմար : Ե՞րբ գրած կրնար ըլլար այդ երկատուը : Այդ 4 - նի մը տողը գրել տալու համար, զինքը արթնցուցած չէի՞ս գիշերը :

Այն բոլոր թելադրութիւնները, որոնք իրմէ կը բղիին, զինքը կը հպատակեցնեն, այն առաիճան որ, եթէ ինք սուղէ, կը հարկադրէ ինձմէ ներողութիւն

խնդրել: Բայց չեմ կրնար ըմբռնել թէ ի՞նչ տկնկալութեամբ, օրիորդը այս աստիճան իրեն կ'եսթարկուի: Ինչո՞ւ այդ պարոնէն այն աստիճան կը վախնան, և իրենց ի՞նչ, եթէ Զօրավարը օրիորդ Պլանշ սը Գօմէնտին հետ ամուսնանայ: Կ'ըսեն թէ, այս ամուսնութեան պատճառաւ, յառուկ կարգ ու սորք մը ունենալու պարտաւորուած են: Բայց՝ ընդունեցէք թէ այս բոլորը արդէն չափողանց է: Ի՞նչ կը մտածէք: Այս մասին ինձմէ աւելի լաւ տեղեակ պահուած ըլլալնիդ ձեր աչքերէն կը հասկնամ:

Պր. Ասթլին, ծիծաղեցաւ և գլուխը օրօրեց հաստատական նշանով:

— Այո՛, պատասխանեց, ձեզմէ աւելի լաւ տեղեակ եմ. օրիորդ Պլանշը այս բոլոր տակնուվրայութեանց միակ պատճառն է. ահա՛ իսկական ճշմարտութիւնը:

— Ինչպէ՛ս, օրիորդ Պլանշը... գոռացի ես անհամբերութեամբ, վասնզի Բօլին սյի մասին որոշ բան մը իմանալու յոյսերով կը տարուէի:

— Չէ՞ք կարծեր թէ օրիորդ Պլանշը մասնաւոր կերպով կը ձգտի Պառօնին հետ հանդիպումէ մը խուսափելու, այդ հանդիպումը անհաճոյ և թերեւս գայթակղեցուցիչ նկատելուն համար:

— Յետո՞յ, յետո՞յ:

— Երեք տարի առաջ, օրիորդ Պլանշը հօ՛ս Ռուլէթէնպուրի կը դառնուէր: Ես ալ այստեղ էի: Այն ժամանակ տակաւին օրիորդ սը Գօմէնտ չէր կոչուեր, իսկ Գօմէնտի այրին ալ գոյութիւն չունէր: Գէթ, ոչ ոք կը խօսէր այդ մասին: Կրեյլէն ալ դեռ յոյսանլուած չէր: Համոզուած եմ թէ ազգականական ո՛չ մէկ կապ զիրենք կը միացնէ, և թէ քիչ ժամանակէ ի վեր

է որ զիրար կը ճանչնան : Նոյնիսկ պատճառներ ունիմ հաւատալու թէ տը կրեյյէի մարքիղութիւնը դեռ նոր պատմութիւն է : Իր անուան կցուած «տը» մասնիկն ալ նոյնքան նոր ըլլալու է :

Այստեղ կը ճանչնամ մէկը, որ նախապէս զինքը ուրիշ անուամբ ճանչցած է :

— Այնուամենայնիւ շատ լուրջ յարաբերութիւններ ունի :

— Ի՞նչ կարեւորութիւն ունի, օրիորդ Պլանչն ալ... այդ երեք տարի առաջ, խնդրոյ առարկայ պառտնուհիին խնդրանքին վրայ, օրիորդ Պլանչը ոստիկանութեան կողմէ քաղաքէս մեկնելու հրաւէր ստացաւ և Օրիորդը հեռացաւ :

— Ի՞նչ պայմաններու տակ...

— Պատմական անուն մը — սանկ Պարպարինի պէս բան մը—կրող իտալացի իշխանի մը հետ հոս եկած էր, մարդ մը՝ գոհարներով և շատ վաւերական թանկարժէք քարերով պճնուած : Հրաշալի կառքով մը իր պտոյաները կը կատարէր : Օրիորդ Պլանչը երեսուն և քառասուն կը խաղար, նախ յաջողութեամբ յետոյ ձախորդութիւնը վրայ հասաւ : Իրիկուն մը խոշոր գումար մը կորսնցուց : Բայց իրական դժբախտութիւնը այն եղաւ որ, յաջորդ օրը առաւօտուն, իշխանը անյայտացաւ և իրեն հետ անյայտ եղան նոյնպէս կառքերն ու ձիերը : Պանդոկին ծախքը ահադին գումարի մը բարձրացած էր : Օրիորդ Ջէյմա—փոխանակ տիկին Պարպարինի կոչուելու, օրիորդ Ջէյմա դարձած էր—անասման յուսահատութեան մը մտանուած էր : Կուլար, կը պուար և իր կատաղութեանը մէջ հանդերձները կը պատուէր : Միեւնոյն պանդոկին մէջ Բօլոնիացի կոմս մը կար : Արատասմանի մէջ հանդիպած

Բոլորն իացիդ կոմս կ'ըլլայ: Օրիորդ Ձէլման, որ հանդերձները կը պատուէր և դէմքը կը ճանկուտէր իր վարդազոյն և հոտաւէտ եղունգներովը, որոշ տպաւորութիւն մը գործեց այդ մարդուն վրայ: Տեսակցութիւն մը ունեցաւ, և ընթիրքի պահուն, օրիորդը մխիթարուած էր: Իրիկունը, Բօլօնեացի կոմսը խաղի դահլիճներուն մէջ յայտնուեցաւ Օր. Ձէլմայի հետ թեւանցուկ: Ըստ սովորութեան օրիորդը բարձր կը խնդար: Իր շարժումը նոյն իսկ շատ աւելի ազատ քան իր առօրեայ շարժումներուն մէջ: Ան կը պատկանէր խաղամոլուհիներու այն դասակարգին, որոնք ունէթի ժամանակ, նստուկ մարդիկը կը բռնադատեն հեռանալու, իրենց համար նստելու տեղ մը ապահովելով: Ինք այդ տիկիներուն ամենաականաւորն է: Հարկաւ դուք ալ նշմարած ըլլալու էք:

— Ահ, այո՛:

— Խաղաց և աւելիով կորսնցուց քան նախորդ օրը... Եւ սակայն այս տիկիները, ընդհանրապէս, խաղի մէջ յաջող են ինչպէս դիտէք: Զարմանալի կերպով պաղարիւն էր...: Արդէն, պատմութիւնս ալ հոս կը վերջանայ: Օր մըն ալ կոմսը անյայտացաւ, ինչպէս իշխանը, առանց հրաժեշտ իսկ առնելու: Այդ օրը Օր, Ձէլման մինակ խաղասրահ եկաւ, և բարեացակամ գաւալիէի մը չհանդիպեցաւ: Երկու օրուան մէջ «մաքրուած» էր: Երբ իր վերջին լուին ալ կորսընցուց, շուրջ-բոլորը նայելով, քովն ի վեր նշմարեց Պառօն Ուրմէր ժէլմը, որ զինքը շատ ուշադրութեամբ և խորունկ դժգոհութեամբ կը դիտէր: Այս դժգոհութիւնը առանց նկատի ունենալու, Պառօնին նշասակալից կերպով մը ժպտեցաւ և խնդրեց օր, իրեն համար կարմիրին վրայ

ատար լուրի դնէ : Պառօնուէին բողոք ներկայացուց , որուն հետեւանքով Օր. Չէլմայի արգիլուեցաւ յետ այնու ռուլէթի սրահը ներկայանալ : Այս գայթակղալից պատմութեան բոլոր դրուագներուն վերահասու եղած ըլլալուս կը զարմանաք հարկաւ : Ասոնք իմացած եմ իմ մէկ ազգականէս , Պր. Ֆիթէռէն , որ օրիորդ Չէլմայն իր կառքովը Ռուլէթէն պուրկէն Սքասարաւ : Հիմա կ'ուզէ «Զօրավարուէի» դառնալ , ապահովաբար ոստիկանական հետապնդումներէն խուսափելու համար : Այլեւս չի խաղար , միայն խաղացողներուն աւանդի փոխարէն դրամ կուտայ , ինչ որ շատ աւելի շահաբեր է : Կը կասկածիմ նոյնիսկ թէ խեղճ Զօրավարը իր պարտապանն է , և թերեւս նաև աը կրեյեէն , եթէ սակայն այս վերջինը , իրեն հետ ընկերովի չգործեր :

Հիմա հասկցաք թէ , ինչո՞ւ պէտք է խուսափի , գէթ մինչև իր ամուսնութեան թուականը , Պառօնին և Պառօնուէիին ուշադրութիւնը իր վրայ հրուիրելէ :

— Ո՛չ , անհասկնալի է այս բոլորը , պոռացի ես , բոլոր ուժովս սեղանին վրայ դարնելով , այնպէս որ սպասուոր մը , սարսափահար վազեց եկաւ : Քանի որ գիտէիք , երկար ժամանակէ ի վեր , այս պատմութեան բոլոր ծալքերը , ըսէք խնդրեմ , ինչո՞ւ չնախազգուշացուցիք ո՛չ զիս , ո՛չ Զօրավարը և ո՛չ ալ մանաւանդ , այո՛ , նամանաւանդ Օր. Բօլինտոն , որ թե թեւի , Օր. Պլանչին հետ , կայարանը , հրապարակաւ կը պատի : Ընդունելի՞ է այս :

— Չէի կրնար ձեզ զգուշացնել , որովհետև կացութիւնը ուէ կերպով փոփոխութեան ենթարկելու ի վիճակի չէիք , պատասխանեց Պ. Ասթլին , հան-

դարտօրէն: Զօրավամը թերեւս Միս Պլանշը ինձմէ շատ աւելի լաւ կը ճանչնայ, և հակառակ ասոր, ինքը, Միս Պլանշը և Միսս Բօլինան, միասին կը շրջագային: Այդ զօրավարը խկապէս ողորմելի մարդ մըն է: Երէկ Միս Պլանշը գեղեցիկ ձիու մը վրայ հեծած տեսայ, ընկերակցութեամբ Տը Կրեյնէի, ոռւս իշխանին, մինչդեռ ինք՝ Զօրավարը հեռուէն իրենց կը հետեւէր: Առաւօտուն սրունքներուն ցաւիլը յայտնեց: Եւ սակայն ձիուն վրայ լաւ դիրքի մէջ էր: Վերջ ի վերջոյ, ասոնք ինձ չլերաբերող խնդիրներ են: Երկար ատեն չէ որ Միսս Բօլինան ճանչնալու պատիւը ունեցած եմ: Սա՛ ալ ըսեմ թէ, հակառակ որ ձեզ անկեղծօրէն կը սիրեմ, այ՛ուլամենայնիւ կարգ մը հարցումներ ինձ ուղղելու իրաւունքը չեմ տար ձեզ:

— Լա՛ւ, ըսի ոտքի կանգնելով: Ինձի համար, արեւու պէս պայծառ է թէ Օր. Բօլինան, ծանօթ է Օր. Պլանշին կեանքին բոլոր դրուագներուն, բայց չի կրնար իր Ֆրանսացիէն բաժնուիլ, և թէ, այս է Օր. Պլանշին ընկերակցութեան հանդուրժելուն բուն պատճառը: Ուրիշ ոչ մէկ ազդեցութիւն կրնայ ունէ կերպով ներգործել իր վրայ: Եւ այս ազդեցութեան բերմամբ չէր որ կը խնդրէր ինձմէ Պառօնին չդպչիլ, հակառակ անոր որ ինքը եղաւ զիս այդ մարդուն դէմ դրդողը: Սատանան տանի, եթէ խելքս բանի մը հասաւ:

— Կը մոռնաք նախ և առաջ թէ այդ Միս Տը Գօմէնժը, Զօրավարին խօսեցեալն է, և թէ Միս Բօլինան, քոյր մը և եղբայր մը ունի, Զօրավարին զաւակները որոնց խնամակալուհին է ինք: Այս տղաքը լքուած են այդ յիմարին կողմէ և որոնք

շուտով պիտի շահագործուին :

— Այո՛ , այո՛ , ճիշդ կ'ըսէք : Զաւակները լքել , զանոնք կորստեան մատնել կը նշանակէ : Մնալ , անոնց շահերուն վրայ հակել , և թերեւս ալ հարըստութեան մէկ մասն ալ փրկել ըսել է : Այո՛ , այո , բայց և այնպէս . . . օ՛հ հիմա կը հասկնամ թէ ինչո՞ւ ամէնը մէկէն , Պապուշքային առողջութեամբը կը շահագործուին :

— Ուրո՞ւ մասին կը խօսիք :

— Մոսկուացի այդ պառաւ վհուկին մասին , որ մահամերձ է : Անհամբեր պառաւին մահուան հեռագրալուրին կը սպասեն :

— Արդարեւ , բոլորին ուշադրութիւնը անոր վրայ կեդրոնացած է : Ամէն բան ժառանգութենէն կախում ունի : Անմիջապէս որ կտակը բացուի , Զօրավարը պիտի ամուսնանայ , Միս Բօլինան ազատ պիտի ըլլայ և տը կրեյէն . . .

— Այսի՞նքն . . .

— Այսինքն պիտի վճարեն ինչ որ իրեն պարտական են : Արդէն իր պահանջքը գանձելու համար կը մնայ հոս :

— Միտ՞յն գանձումի համար : Միթէ՞ :

— Աւելի ոչինչ գիտեմ :

— Բայց ես աւելին գիտեմ : Կը սպասէ նաեւ իր ժառանգական բաժինին , վասնզի այն ժամանակ Բօլինան դրամօժիտ ունենալով անմիջապէս իր վզին պիտի նետուի : Բոլոր կիներն ալ այսպէս են : Ամենէն հպարտներն անգամ , ամենաանարգ ստրուկներ կը դառնան : Բօլինան , միայն բուռն կերպով սիրելու ընդունակ է : Ահա՛ թէ ի՞նչ կը խորիմ իր մասին : Նայեցէ՛ք իրեն , երբ մինակ է , մտծումներու մէջ

խորասուզուած : Անիկա իր մէջ աղիտաքեր, անդար-
մանելի և անիծեալ բան մը ունի : Ընդունակ է կիր-
քի ամենաբուռն ծայրայեղութեանց ենթարկուելու
ան... ան... : Բայց ո՞վ կը կանչէ զիս, դռչեցի յան-
կարծ : Ո՞վ է այդ պուռացողը : Լսեցի թէ ոուսերէն
Ալէքսիոյ Իվանովիչ կը կանչեն : Կնոջ մը ձայնն է,
կ'իմանա՞ք, այնպէս չէ՞ :

Այս միջոցին պանդոկին կը մօտենայինք : Սրճա-
րանէն շատոնց բաժնուած էինք, առանց իսկ անդրա-
դառնալու :

— Արդարեւ կնոջ մը ձայն լսեցի, բայց չգիտեմ
թէ զո՞վ կը կանչէր : Հիմա կը հասկնամ թէ ուսկից
կուգան այս կանչերը, ըսաւ Պ. Ասթլին, մեր պան-
դոկը մատնանշելով : Խոշոր թիկնաթուռի մը մէջ բազ-
մած կին մըն է, զոր շատ մը ծառաներ դաւիթը տա-
րին : Պայուսակներ կը սանին : Ապահովաբար նոր ժա-
մանած ըլլալու է :

— Բայց ինչո՞ւ կը կանչէ զիս : Տեսէ՞ք տակաւին
կը պուռայ և նշաններ կ'ընէ :

— Կը տեսնեմ, ըսաւ Պ. Ասթլին :

— Ալէքսիոյ Իվանովիչ, Ալէքսիոյ Իվանովիչ,
ա՛հ Տէր Աստուած, ինչ անպիտան տղայ է : Այս աղա-
ղակները պանդոկին դաւիթէն կուգային :

Սկսանք վազել : Բայց երբ հասանք, բազուկներս
հիասթափումէս թուլցան և եղած տեղս գամուած մը-
նացի :

Թ.

Պանդոկին գաւթը՝ Պապուշկան թիկնաթուռի մը մէջ նստած, բերած էին զինքը ծառաներով և սպասուհիներով շրջապատուած: Պանդոկապետը, անձամբ այս նորեկս զիմաւորելու գացած էր, որ անձնական սպասարկողներով և կտաքերով բռն կը բերէր հետը: Այո՛, նոյն ինքն էր, ահաւոր, խարերայ Անթօնիտա Վասիլիէվնա Թարասէ Վիչէվան, իր եօթանասունընէնգ տարիներովը բռնաւորուած: Բօմիէրչիցան (*), Մօսկուայի պառիւան, պապուլիւնքան, որուն համար այնքան շանդամներ հեռագիրներ տեղեկացուցին, մի՛շտ մահամերձ կարծելով զինքը, ի՛նք որ երբե՛ք մեռած չէր: Անակնկալօրէն, ինչպէս անձրեւը կամ ձիւնը, հոս հասաւ: Սրունքները գործածելու ի վիճակի չըլլալով, թիկնաթուռով մը եկած էր, որմէ հինգ տարիներէ ի վեր բաժնուած չէր, կ'ապրէր ինքնագոհ, մարմինը ուղիղ, խօսքը՝ բարձր և հրամայական, միշտ յանդիմանելով, միշտ բարկացու: Մէկ խօսքով միեւնոյն անձն էր, զոր նախապէս երկու անգամ տեսնելու պատիւը ունեցած էի, երբ Զօրավարին ծառայութեան միջն էի, իբրեւ ուրջիթիլ:

Իր սուջեւը կանգնած էի, անշարժ, քարացած: Թափանցող աչքերովը ինձ կը նայէր: Ճանչնալով զիս, հօրս և իմ անունովս կանչած էր:

Եւ այս վառվռուն արարածն էր որ արդէն գազաղին մէջ կը կարծէին, ու իր ժառանգութիւնը միայն նկատի ունէին, կը մտածէի թէ, ինքը եղաւ

(*) Հողասիրունի

մեղ և մեղի հետ ալ այդ պանդոկը դադարողը: Հիմա ի՞նչ պիտի ըլլան արեօք մերինները: Հապա Զօրավարը. ամբողջ պանդոկը տակն ու վրայ պիտի ընէ այս պառաւը:

— Ինչու այսպէս առջեւ կանգնած ես աչքերդ չորս բացած, երեսս ի վեր պռաց Պապուշքան: Բարի դալուստ մաղթե՛լ ալ չես դիտեր, թէ զիս չես ճանչնա՞ր: Կը լսե՞ս Բօթարիչ, ըսաւ խօսքը ծերունիի մը ուղեկցելով որ Ֆրոգ մը հագած էր և սպիտակ փողկապ մը կապած, հերոթափ մարդ մը՝ իր սպասաւորներու պետը, զոր միասին բերած էր բեռներուն հետ: Կը լըսե՞ս, զիս չի ճանչնար: Արդէն շատոնց զիս գերօգման դրած էին այս մարդիկը, հեռագիր հեռագրի վերայ հասնելով «մեռա՛ւ թէ ո՞ղջ է»: Ամէն բան դիտեմ ես: Տակաւին մեռած չեմ:

— Բայց ներողութիւն, Անթօնիցա Վասիլիէվնա, ձեր մահը փափաքելու ի՞նչ պատճառ ունիմ, պատասխանեցի ես ուրախութեամբ և աշխուժութիւնս վերադատած: Միայն թէ զարմացած էի...

— Զարմանալու ի՞նչ կայ: Գնացքը առի և մեկնեցայ: Շատ հանգիստ էի դնացքին մէջ: Պայտի՞ դացած էիր:

— Այս կայարանէն կը վերադառնամ:

— Այստեղ օդը լաւ է. տաք կ'ընէ, ի՞նչ գեղեցիկ ծառեր: Շտա կը սիրեմ... մերոնք տո՞ւնն են. Զօրավարը ո՞ւր է:

— Այս ժամուս ապահովարար տունը ըլլալու է:

— Ահ, ա՛հ, ամէն գործերնին ալ ժամով է: Ի՞նչ ծեփծեփանք: Մե՛ծ մարդ են: Սեփական կառք ալ ունին այդ աւագ տանուտէրները: Հարատութիւննին մախելէ յետոյ արտասահման քաշուեցան: Բրասքովիան հետերն ի՞նչ է:

— Այո՛, Բօլինա Ալէքսանտրովան հոս է :

— Հապա՞ այդ փոքրիկ Ֆրանսացի՞ն : Պիտի տեսնեմ զիրենք անշուշտ : Ալէքսի Իվանովիչ, ցոյց տուր տեսնեմ ճամբան . տա՛ր զիս անոնց մօտը : Ի՞նչ կ'ընչպէս ես , լո՞ւ ես հոս :

— Այսպէս-այնպէս , Անթօնիցա Վալիլիէ՛վա :

— Իսկ դո՛ւն , Բօթարիչ , ըսէ սա ողորմելի պանդոկապետին որ շնորհքով յարկաբաժին մը յատկացնէ ինձի : Շատ բարձր չըլլա՛յ : Բեռները հօն բերել կուտաս ... Հետինդ ո՞վ էր :

— Պր. Ասթլին , պատասխանեցի :

— Ո՞ր Ասթլին :

— Ճամբորդ մը , բարեկամ մը : Զօրավարին ալ ծածօթն է :

— Անդլիացի՞ է . լաւ : Աչքերը վրայէս չի հեռացներ և բերանն ալ չբանար : Բսեմ նաեւ թէ , ես Անդլիացիները ատողներէն չեմ ... Հիմա զիս Զօրավարին սենեակը տար տեսնեմ :

Պապուշքան վերցուցին : Պանդոկին լայնանիստ սանդուխներուն վրայէն առաջին անգամ ես սկսայ բարձրանալ : Մեր երթը շատ հանդիսաւոր էր : Ամէն անոնք որ մեզի կը հանգիպէին , կանգ կ'առնէին մեր անցքի պահուն և ակնապիշ մեզ կը դիտէին : Մեր պանդոկը լաւագոյնը նկատուած էր , տեղւոյն ամենատուղն ու ամենաազնուականը : Նրբանցքին մէջ կը հանդիպէինք վայելչազեղ տիկիններու և մեծահարուստ լորտերու : Շատերը պանդոկապետէն տեղեկութիւն կը խնդրէին անձանօթուհիին մասին , որ շատ տպաւորուած կը թուէր : Ի պատասխան , պանդոկապետը կը յայտարարէր թէ «ականաւոր օտարուհի մըն է , ռուս տիկին մը , կոմսուհի , բարձր դասու պատկանող

կին, որ պիտի բնակի ութը օր առաջ դքսուհի Ն...ի վարձած յարկաբաժինը» Պապուշքայի դռուզ դէմքը մանաւանդ մեծ ազդեցութիւն կը դործէր։ Ամէն անոնք որ իր քովէն կ'անցնէին, վերէն վար, հետաքրքրութեամբ անդամ մը աչքէ կ'անցընէր, կը զննէր և ապա բարձր ձայնով կը հարցնէր. «Ո՞վ է ան»։ Ինք բարձրահասակ էր (հակառակ իր նասուկ վիճակին՝ յայտնի կ'ըլլար (կռնակը շիտակ էր տախտակի նման. յենարանին չէր կռթնէր։ Գլուխը՝ գորշ, շեշտուած գիծերով, հպարտօրէս կը բարձրանար վզին վրայ։ Նայուածքին մէջ ժպրհութիւն և նոյն իսկ մարտահրաւէր մը կար։ Բայց ոչ իր նայուածքին և ոչ ալ ժէսթին մէջ արուեստական ոչինչ ունէր։ Հակառակ իր եօթանասունընից տարիներուն, դէմքը տակաւին թարմ, իսկ ակռաները գրեթէ ամբողջութեամբ կը մնային։ Գլխուն՝ սպիտակ գլխանոց մը ունէր, հագած էր սեւ մետաքսէ շրջազգեստ մը։

— Այս կ'ինը զիս շատ կը հետաքրքրէ, ըսաւ Պ. Ասթլին ինձ մօտենալով։

— Հեռագրի պատմութեան ծանօթ է, ըսի իրեն։ Տը կ'եյյէն ալ կը ճանչնայ, իւկ օրիորդ Պլանշը՝ ոչ այնքան։

Ինչ չոր մարդ եմ եղեր։ Հազիւ թէ զարմանքի զգացումս փարատած էր, սկսած էի հիմա ալ Զօրավարին գլխուն պայթելիք անսպասելի փորձանքին հաճոյքը ապրիլ։ Եւ այս ուրախութեամբ մարակուսած, բոլորին առջեւէն ես կը յառաջանայի։

Զօրավարին ընտանիքը երրորդ յարկին վրայ յարկաբաժին մը վարձած էր։ Ոչ ոքի նախապէս իմաց տուի. ոչ իսկ դուռը զարկի, այլ յանկարծ բանալով պատուշկան յաղթականօրէն ներս մտցուցի։ Դիպուտ-

ծը շատ քմահաճոյքներ ունի: Բոլորը մէկ Զօրավարին աշխատութեան սենեակը հաւաքուած էին: Կէսօր էր: Զրօսավայր մը մեկնելու կը պատրաստուէին: Իրենցմէ ոմանք կառքով՝ միւսներն ալ ձիով պիտի երթային: Բոլորն ալ հոն էին: Բացի Բօլինայէն, տղաքներէն, սպասուհիներէն և Զօրավարէն, ներկայ էին նաեւ տը Կրեյէն, Օր. Պլանշը՝ ամազօնի տարազով, մայրը՝ այրի տիկին տը Գոմմենժը, դեռահասակ իշխանը և զիտունը, գերման անձնաւորութիւն մը զոր առաջին անգամ ըլլալով կը տեսնէի:

Ճիշդ սենեակին մէջտեղը, պապուշքային թիկնաթուր զետեղեցին, որ իր քեռորդիէն (Զօրավարէն) հազիւ քանի մը քայլ հեռու էր: Տէր Աստուած, այս տեսարանը կեանքիս մէջ երբեք պիտի չմոռնամ: Զօրավարը դրուածիւն մը պատրաստելու վրայ էր, զոր տը Կրեյէն ալ կը սրբադէր: Երկու երեք օրէ ի վեր նշմարած էի թէ Օր. Պլանշն ու Ֆրանսուցին այդ ողորմելի ծերունիի մօրուքով դեռահասակ իշխանին կը դարպասէին: Ամէնքն ալ լուս տրամադրութեան մէջ էին—կեղծ տրամադրութիւն սակայն:

Պապուշքային տեսքը կարծես թէ Զօրավարը կայծակնահար ըրաւ. բաց-բերան, խօսքը կիսկատար, կանգ առաւ, աչքերը խոշորցած, կախարդուած մէկու մը պէս:

Պապուշքան ալ իր կարգին լուռ և անշարժ կը կենար: Բայց այն ի՞նչ նայուածք, ի՞նչ յաղթական, հեզնական և գրգռիչ նայուածք: Այսպէս իրարու նայեցան մօտաւորապէս տասը երկվայրկեան: Տարօրինակ էր այս լուսութիւնը: Ամենէն առաջ Տը Կրեյէն, եզական վրդովուծ մը յայտնի ըրաւ: Օր. Պլանշը յօնքերը վեր կը վերցնէր, բերանը կը բանար, և ահաբեկեալ

երեւոյթով մը պապուշքան կը զննէր: Իշխանն ու գիտունը, խիստ զարմացած այս պատկերը կը քննէին: Բօլիւնային աչքերը նոխ և առաջ խորունկ զարմանք մը արտայայտեցին: Յանկարծ գունաթափեցաւ, ճերմակեղէնի մը նման: Բոպէ մը վերջ, արիւնը ողողեց իր դէմքը, այտերը դունուորելով. յետոյ կրկին տըժ-գունեցաւ:

Այո՛, աղէտ մըն էր այս բոլորին գլխուն: Մր. Ասթլին մէկ կողմ կեցած էր, հանդարտ և անտարբեր ինչպէս միշտ:

— Է՛հ ուրեմն, աճա՛, փոխանակ հեռագրալուրին, ե՛ս անձամբ եկայ. ի՞նչ, միթէ չէ՞՞ք սպասեր ինձի:

— Անթօնիատա վասիլիէֆլա... սերելի հօրաքոյրս... բա՛յց, այս ինչպէ՛ս կը պատահի որ... մըր-մընջեց Զօրավարը:

Եթէ պապուշքան քիչ մը աւելի իր լուսթիւնը երկարած ըլլար, դժբախտ մարդը անտարակոյս գետին պիտի տապալէր:

— Ինչպէ՛ս, է՛հ, գնացքը առի եկայ: Հապս ինչո՞ւ մարդիկ գնացքներ են շիներ: Ամէնքդ ալ զիս արդէն մեռած կը կարծէիք: Կը խորհէիք ժառանգութիւնը բաժան բաժան ընել: Ղրկած բոլոր հեռագիրներո՞ւղ մասին տեղեկութիւն ունիմ: Ո՞վ գիտէ քանիի տպրանք եղան քեզի այդ հեռագիրները: Է՛հ ուրեմն, ոտքերս ուսերուս զարնելով ինքզինքս հոս նետեցի... Այդ անձը կարծեմ թէ Ծրանսացին, պարոն տը կրեյէն է:

— Այո՛ տիկին ըսու անմիջապէս տը կրեյէն: Եւ հաւատացէք թէ... մեծապէս ուրախ եմ... Զեր առողջութիւնը... հրաշք մըն է... իսկ ձեզ այստեղ տեսնելը... հաճելի անակնկալ:

— Այո՛ , այո՛ , սքանչելի : Քեզ ալ կը ճանչնամ ,
խեղկատա՛կ : Բայց այլեւս խօսքերուդ ո՛վ վարկ կու-
տայ . . . :

Ու բժամատուլը , ճկոյթին եղունդը կայթեցուց :

— Իսկ սսիկա ո՞վ է , հարցոյց , ձեռքովը Օր :
Պլանշը ցոյց տալով :

Այս դեռատի և վայելչագեղ ամաղօնուհին ձեռքի
մտրակովը պապուշքան կը հեռաքրքրէր :

— Այստեղացի՞ է :

— Օր . Պլանշ տը Գօմենժն է , ահա՛ և մայրը՝
Տիկին տը Գօմենժը : Հոս կը բնակին , պատասխա-
նեցի :

— Ամուսնացած է օրիորդը , հարցուց առանց ուէ
ձեւականութեան :

— Օրիորդ տը Գօմենժը ամուրի մանկամարդու-
հի մըն է , պատասխանեցի ես , կարելի եղածին չափ
խոնարհ կերպով և մեղմ ձայնով :

— Զուտ՞րթ աղջիկ մըն է արդեօք : Իր այս հար-
ցումը չհասկնալ ձեւացուցի :

— Ասոր հետ մարդ չի ձանձրանար :

Ռուսերէն գիտէ՞ : Նա՛յէ , տը կրեյէն մեր լի-
զուէն քիչ շատ կը հասկնայ . . .

Յայանեցի իրեն թէ օրիորդ տը Գօմենժը , միայն
մէկ անգամ Ռուսաստան այցելած է :

— Բարեւ , ըսաւ յանկարծ պապուշքան , խօսքը
Օր . Պլանշին ուղղելով :

— Բարեւ Տիկի՛ն , Պատասխանեց Պլանշ , շնոր-
հալի խոնարհութեամբ մը : Ամենակատարեալ քաղա-
քավարութեամբ մը կ'արտայայտուէր , առանց սակայն
կարենալ ծածկելու այն խռովութիւնը , աւելի ճիշդ
ահն ու դողը , զոր իրեն այս աննախատեսելի հարցա-
փորձը պատճառած էր :

— Օհ, աչքերը կը խոնարհեցնէ և դէմքը կը ծամածռէ, մէկ նայուածքով ի՞նչ բարի ծաղիկ ըլլալը կը հասկցուի: Գերասանուէրին մէկը... Ու սպասուածքը Զօրավարին սուղը լուրով: — Յարկաբաժինս պանդոկիդ մէջը վարձեցի, իրարու դրացի ենք, ի՞նչ կ'ըսես...

— Օհ, հօրաքոյրս, հաւատացէ՛ք անձնուիրութեանս անկեղծութեանը — գոհունակութեանս...

Զօրավարը կը սկսէր հետզհետէ վերագտնել իր մտացիութիւնը: Գիտէր, ըստ պէտքին, շքեղութեամբ մը պատճուածուիլ, որուն ազդեցութիւնը անվրէպ կը դառնար:

— Որքան մասնօգէինք ձեր առողջութեանը մասին... Ի՞նչ յուսահատեցուցիչ հեռագիրներ կ'ըստանայինք: Ու հակառակ այս բոլորին, ձեզ մեր մէջ կը գտնենք անհաւաստի:

— Ստուծիւն, կեղծիք, ընդմիջեց յանկարծ պայուշքան խտութեամբ:

— Ինչպէ՞ս սակայն յաջողեցաք... վերսկսաւ շուտով Զօրավարը, «ստուծիւն, կեղծիք» բառերը չլսածի տալով. այո՛, ի՞նչպէս կարողացաք այսպիսի ճամբորդութեան մը ձեռնարկելու որոշումը տալ: Խոստովանեցէ՛ք թէ ձեր տարիքին, ձեր առողջական պայմաններուն համար... Անտարակոյս թէ զարմանալու իրաւունք ունինք և մեր այս զարմանքն ալ ներելի է: Որքան ուրախ եմ այժմ: Բոլորս ալ գոհ ենք, և պիտի ջանանք ձեր այս օգտփոխութիւնը հաճելի դարձնել:

— Լա՛ւ, լա՛ւ, բաւական է: Անօգուտ չազակրատութիւն է այս ըրածդ: Չեզմէ և ոչ մէկուն պէտք ունիմ օգտփոխութիւնս հաճելի դարձնելու համար:

Այսու հանդերձ հեռի ալ չեմ մնար. ես չարիքը մոռ-
ցողներէն եմ: . . . Բարեւ Բրտաքովիա: Ըսէ՛ տեսնեմ,
ի՞նչ կ'ընես այստեղ:

— Բարեւ պապուշքա, ըսաւ Բօլինան մօտենալով:
Երկա՞ր ատենէ ի վեր է որ երկրէն մեկնած էք:

— Ահաւասիկ, այն միակ խելացի հարցումը որ
ինձ կ'ըլլայ, կը լսէ՞ք դուք: Հա՛, հա՛, հա՛. ի՞նչ ը-
սեմ, կը ձանձրանայի: Պառկած մնալ, խնամուելի, բը-
ժչկուելու սպասել, չէ՛, անհանդուրժելի բան է: Քովս
գտնուողներուն բալտրն ալ ճամբու դրի: Սուրբ-Նի-
քօլա եկեղեցիին լուսարարը կանչեցի, որ յարդէ քաշ-
ւած խմիչքով մը իմ հիւանդութենէս տառապող կին
մը բժշկած էր: Այս մարդը զիս ալ բժշկեց: Երբորդ
օրը առատօրէն քրտնեցայ և ինքզինքս դտայ: Գեր-
մանացի բժիշկները կրկին հաւաքուեցան, ակնոցնին
աչքերնին անցուցին և սկսան երկարատեւ խորհրդակ-
ցութեանց: «Այժմ, ըսին ինձի, ջուրերը դացէք, կա-
տարելագէս պիտի բուժուիք»: Ես ալ օգտակար նկա-
տեցի այս թելադրութիւնը: Օրուան մը մէջ պատրաս-
տուելով, Բօթաբիչը, Ֆէտօրը և սպասաւորս առի և
մեկնեցայ: Պերլինի մէջ սպասաւորը ծառայութենէս
հանեցի, որովհետեւ ոեւէ օգտակարութիւն չունէր:
Գնացքին մէջ վերապահուած բաժանեակ մը ունէի սը-
րամադրութեանս տակ. բեռնակիրներուն զալով, ա-
մէն տեղ ալ քսան կոպէկով ուղածիդ չափ կը դռնես:

— Հէ՛, հէ՛, այս ի՞նչ շքնդ յարկաբաժին: Ին-
չո՞վդ կը վճարես այս ծախքերդ, մեր տղայ: Ամբողջ
հարստութիւնդ վտանդուած է: Միայն սա՛ Ֆրանսա-
ցիին ո՞րքան պարտական ես: Գիտե՛մ, ե՛ս ամէն բան
դիտեմ:

— Բայց սիրելի հօրաւորս. . . սկսաւ Զօրավա-

ըր բոլորովին տակն ու վրայ եղած : Չափազանց զարմացած եմ... Կարծեմ թէ ոեւէ հակակշռի ենթարկուելու պէտք չունիմ... : Եւ յետոյ, իմ ծախքերս՝ հասոյթներէս աւելի չհն... :

— Մի՞թէ : Մինչև իսկ զաւակներդ չկողոպտեցի՞ր դուն, որ անոնց հայրն ու պաշտպանն ես :

— Այսպիսի խօսքերէ վերջ... սկսու Ջօրավարը վշտացած, չգիտեմ իսկապէս ի՞նչ... :

— Անշուշտ թէ ըսելիքդ չգիտես : Այդ ռուլէթէն հրաժարած չես տակաւին, չէ՞ : Ահա թէ ինչո՞ւ կործանեցար :

Ջօրավարը այն աստիճան յուզուած էր որ, շունչ առնելու իսկ կը դժուարանար :

— Ե՛ս, ռուլէթի՞ երթամ, այս աստիճանովս. բայց վստահաբար տակաւին հիւսնոք էք, հօրաքոյր, ինքզինքնուղ եկէ՛ք :

— Զաւե՛շտ, զաւե՛շտ, վստահ կ'ըսեմ թէ կարելի չէ քեզ ռուլէթէն ետ քաշել : Ես ալ կը փափաքիմ տեսնել սա ռուլէթ ըսուածը, և այսօր իսկիանպատճառ : Պատմէ՛ տեսնեմ, Բրասքովիա, թէ այս կողմերը տեսնելու արժանի ի՞նչ վարեր կան. դուն ալ խօսէ՛ Ալէքսի Իվանովիչ : Բօթաբիչ, լաւ մը նշանակէ մեր երթալիք տեղերը :

— Այս մօտերը դղեակի մը աւերակները կան, ըսաւ Բօլինան, կայ նաև Շլաթէնպէրկը :

— Շլաթէնպէրկ ըսածնիդ ի՞նչ է : Անտառ չըլլայ :

— Ո՛չ, լեռ է :

Այս միջոցիս, Ֆէտօսեան պապուշքային ներկայացուց Ջօրավարին զաւակները :

— Օհ, ողջագուրանքի պէտք չկայ : Տղայոց խը-

լինքը քթերնէն կը վազէ : Դուն ի՞նչ ջուրի վրայ ես ,
Ֆէտօսեա :

— Շատ երջանիկ , սիրելի Անթօնիցա Վասի-
լէվնա , պատասխանեց Ֆէտօսեան : Ի՞նչքան զգած-
լած էինք ձեր հիւանդութենէն :

— Այո՛ , գիտեմ թէ , դո՛ւն բարի և ազնիւ հոգի
մը ունիս : Բօլինո՛ս , այս ամէնքը հիւրե՞ր են : Սա
ակնոցաւոր տղեզ պարոնն ո՞վ է :

— Իշխան Նիլոքին , փախաց Բօլինան , պոպուշ-
քային ակնջն ի վար :

— Ուրեմն ո՞՞ւս է : Կը խորհէի թէ , մեր լեզուն
չիհասկնար : Մեզ լսած ըլլալու չէ սակայն : Իսկ դուն ,
միշտ միեւնոյն զայրացկոտ մարդն ես , ըսաւ Զօրա-
վարին դառնալով :

— Ինչպէ՞ս , սիրելի հօրաքոյր , աճապարեց հար-
ցնել ուրախութեամբ Զօրավարը , կ'ըմբռնեմ թէ ձեր
տարիքին . . .

— Այս պառաւը , երախայական օրերը կ'ապրի
ըսաւ տը Կրեյյէ կամացուկ մը . . .

— Կ'ուզե՞ս որ Ալէքսի Իվանովիչը ինձ ընկերա-
նայ հարցուց Զօրավարին :

— Սիրով . ես ալ , Բօլինան ալ , Պ . տը Կրեյյէն
ալ , մենք բոլորս վերջապէս , ձեր տրամադրութեան
տակն ենք . . . :

— Բա՛յց , տիկին , մեզի համար մեծ հաճոյք մը
պիտի ըլլայ , ըսաւ տը Կրեյյէն , անուշիկ ժպիտով մը :

— Հաճո՞յք : Ծիծաղելի ես , բարեկամս . յետոյ
դառնալով Զօրավարին , բուռն կերպով—չկարծես թէ
քեզի դրամ կուտամ . . . : Հիմա սենեակս առաջնորդե-
ցէք զիս . յետոյ դուրս պիտի ելլենք :

Պոպուշքան կրկին վեր բարձրացնելով իրենք

այ ետեւը անցան: Զօրավարը թոպահար մարդու մը պէս կը քալէր: Տը կրեյէն կը խոկար: Օր. Պլանշը նախ մնալու ձեւ մը առաւ, յետոյ խուճբին միացաւ: Նոյնը ըրաւ նաեւ իշխանը: Զօրավարին բնակարանին մէջ, միայն Գերմանացին և տիկին տը Գոմենժը մնացին:

Ժ.

Զրարուժական կայաններու մէջ, երբ պանդոկապետները ճամբորդի մը յարկաբաժինը որոշեն, շատ քիչ անգամ այս վերջնոյն փափաքը չէ որ նկատի կ'ուենենան, այլ կը հիմնուին իրենց անձնական գնահատանքին վրայ, և պէտք է ըսել թէ, շատ հազուադէպօրէն կը սխալուին: Պապուշքային յարկաբաժինը գերազանցօրէն շքեղ էր: Չորս սքանչելի դահլիճ, լողարան, ծառաներու համար երկու սենեակ, ուրիշ մըն ալ ընկերացող տիկնոջ համար: Այս բոլոր սենեակներն ալ ցոյց տուին Պապուշքային, որոնք մանրակրկիտ քննութենէ մը անցուց:

Պանդոկի մատեանին մէջ այսպէս արձանագրած էին իր անունը: «Զօրավարուհի իշխանուհի տիկին Թարասէվիչա»:

ժամանակ առ ժամանակ Պապուշքան թիկնաթուռը կեցնել կուտար, իրեն անհաճոյ զանազան կարասիներ կը մատնանչէր և անսպասելի հարցումներ կ'ուղղէր պանդոկապետին, որ համբերութիւնը կը կորանցնէր: Օրինակի համար, նկարի մը առջեւ կանգ կառնէր որ դիցարանական նշանաւոր համադրութեան մը միջակ մէկ ընդօրինակութիւնն էր, ու կը հարցընէր:

— Ո՞վ է այս նկարին հեղինակը:

Պանդոկոպետը կը պատասխանէր թէ յայտնի կոմսուէրի մը մէկ գործը ըլլալու է :

— Ի՞նչպէս, որունն է ըսիր, ինչո՞ւ չես գիտեր :
Եւ ինչո՞ւ « յսպէս տխուր... »

Պանդոկոպետը ըսելիքը չէր գիտնար :

— Տխմա՛ր տրարած, ըսաւ պապուշքան ուսներէն լեզուով :

Վերջապէս, իր բովանդակ ուշադրութիւնը պապուշքան կեդրոնացուց իր ննջասենեակին վրայ :

— Լաւ է, ճոխ է, լաւ մը տեսնեմ... »

Անկողինը քիչ մը տակնուվրայ ըրին. —

— Աւելի բացէ՛ք, բարձերը վերցուցէ՛ք, նոյնպէս և վերմակները :

Եւ պապուշքան լարուած ուշադրութեամբ քննեց բոլորը :

— Մլուկ չունի՞ք. լաւ է, Տարէք ձեր սաւանները. թող հետս բերածներէս դնեն. բարձերն ալ տո՛յնպէս : Այս բոլորը շատ ճոխ են, ի՞նչ պիտի ընեմ : Մինակս պիտի ձանձրոնամ այստեղ : Ալէքսի Իվանովի՛չ, տղաքներուն դասը տալէդ յետոյ մօտս եկուր միշտ :

— Բայց երէկուընէ ի վեր այլեւս Զօրավարին ծառայութեանը մէջ չեմ գտնուիր. իմ հաշուոյս կ'ապրիմ :

— Ի՞նչ պատճառաւ :

— Պատճա՞ռը, ահա՛ւասիկ : Քանի մը օր առաջ Պերլինէն նշանաւոր Պառօն մը եկաւ կնոջը հետ : Երէկ, շրջադայութեան տուն, իրենց գերմաներէն լեզուաւ քանի մը խօսք ուղղեցի, առանց սակայն ճշգրութեամբ պերլինեան հնչումը կտրենալ արտարբերելու :

— Յետո՞յ :

— Պառօնը այս ընթացքս անարգանք մը նկատեց և դանդատեցաւ Զօրավարին, որ զիս պաշտօնագրուկ ըրաւ :

— Բայց թէ, զինքը իսկապէս անարգած չեղա՞ր :

— Երբեք. և ընդհակառակն, Պառօնը ինքը եղաւ որ ինծի իր գաւաղանովը սպառնաց :

— Այդքան վա՞տ մէկն ես որ քու մէկ ութօրիկէդ ենթարկուած այս կացութեանը կը հանդուրժես, ըսաւ բուռն կերպով Զօրավարին. վա՛նտեցի՞ր ալ : Պակասամիտ. դուք ամէնքդ ալ տկարամիտներ էք, ամէնքդ ալ :

— Մի մտահոգուիք, հօրաքո՛յրս, պատասխանեց Զօրավարը, քիչ մը ամբարտաւանօրէն. ես գիտեմ թէ ի՞նչ կ'ընեմ : Մնաց որ Ալէքսի իրականութիւնը իր բացարձակ ճշդութեամբը քեզ չպատմեց :

— Իսկ դո՞ւն, հանդուրժեցի՞ր այդ անարգանքին, շորունակեց ինձ դառնալով :

— Ե՞ս. կ'ուզէի Պառօնէն վիրաւորուած արժանապատուութեանս գոհացումը պահանջել, պատասխանեցի հանդարտութեամբ : Բայց Զօրավարը արգելք հանդիսացաւ :

— Ինչո՞ւ համար արգելեցիր :

— Բայց ներողութիւն, հօրաքո՛յրս, մենամարտը ներելի չէ, ըսաւ քմծիծաղով մը :

— Այդ ի՞նչ խօսք է : Հապա ի՞նչ է մարդկանց իրարու հետ կռուելու միջոցը : Ի՞նչ ամէնքդ ալ վատեր էք : Ձէք գիտեր ձեր ուսն անունը բարձր բռնել : Ա՛լ բաւական է, վերցուցէք զիս. իսկ դո՞ւն, Ալէքսի իվանովիչ, մի՛ մոռնար, պառլտի միջոցին այդ

Վօն *) Պառօնը ինձ ցոյց տալու. ոռւլէթը ո՞ր կողմն է :
 Բացատրեցի թէ ոռւլէթը կայարանի դահլիճին
 մէջ կը գտնուէր : Այն տանն հետաքրքրուեցաւ խա-
 ղացողներու թիւով, խաղի տեւողութեամբը և ձեւո-
 վը : Թելադրեցի իրեն սեպհական աչքերով տեսնել
 խաղը, վասնզի, ըսի, լաւագոյն բացատրութիւնն
 անգամ խիստ աղօտ գաղափար մը պիտի կաղմել տար :
 — քանի որ այդպէս է, շուտով զիս կայարան
 տարէք : Առաջ անցի՛ր, Ալէքսի Իվանովիչ :

— Բայց, հօրաքոյր, չե՞ս փափաքիր քիչ մը հան-
 գատանալ :

Ձօրավարն ու իր շրջապատի մարդիկը խիստ մը-
 տահոգ կը թուէին : Շատ կը վախնային որ, պապուշ-
 քան, հրապարակաւ այլանդակ արարք մը կը գործէ :
 Եւ սակայն, հասարակ ասոր, բոլորն ալ խոստացած
 էին իրեն ընկերակցիլ :

— Ես յոգնած չեմ : Ահա, այսօր հինգ օր է որ
 տեղէս շարժած չունիմ : Հանքային ջրաղբիւրները,
 յետոյ Շլաժէնպէրկը այցելելու երթանք... Այսպէս է
 չէ՞, Բրասքովիա :

— Այո՛, պապուշքա :

— Դիտելիք ուրիշ ի՞նչ կայ :

— Շատ բաներ, պապուշքա, պատասխանեց Բօ-
 լինան, շուարած կերպարանքով մը :

— Բայց կը տեսնեմ թէ դուն ալ չես գիտեր :
 Մարֆա՛, հետս պիտի ըլլաս ոռւլէթի դահլիճին մէջ,
 ըսաւ իր սննկկապանուհիին ուղղելով խօսքը :

— Այդ անկարելի է, հօրաքոյրս : Ո՛չ Մարֆային

*) Վօն փոխանակ «Փօն» ըսելու : Ազնուական գեր-
 մաններու անուան կցուած մասնիկ :

և ոչ ալ Բօթաբիչին մուտքը պիտի թոյլատրեն :

— Ապո՛ւշ բան : Այդ արդեւքը սպասուորներու համար է : Ինչ որ ըլլայ, մարդ մըն է սակայն : Որոշ գիտեմ թէ ան ալ կը փափաքի տեսնել այս բաները : Եւ ինձմէ զատ ուրիշ որո՞ւ հետ պիտի կրնար երթալ :

— Բայց, պապուշքա . . .

— Կ'ամչնա՞ս իմ ընկերակցութենէս : Մնացի՛ր, աղաչող չկայ : Արդարեւ, իրաւունք ունիս, ի՞նչ պէտք ունիմ այս ամբողջ հետեւորդներուս : Ալէքսի Իվանովիչը կը բաւէ ինձի :

Բայց աը Կրեյչէն պնդեց որ բոլորն ալ պապուշքային ընկերակցին՝ քանի մը գեղեցիկ և հաճելի բաներով :

Ճամբայ ելանք :

— Տղայամիտ մէկը դորձած է, կը կրկնէր աը Կրեյչէն, Զօրավարին հետ խօսելով : Եթէ զինքը մինակ թողել տալու ըլլանք, յիմարութիւններ պիտի գործէր . . .

Սօսակցութեան Մնացեալ մասը չլսեցի : Բայց ապահովաբար, աը Կրեյչէն արդէն նոր ծրագիրներ պատրաստած էր և յուսալից կը թուէր :

Պանդոկէն կ'ոյարան կէս վերստ կը տեւէր : Զօրավարը քիչ մը սրտապնդուած էր, այսուհանդերձ յայտնաբար ուղէթէն կը վախնար :

Ինչ գործ ունէր այդտեղ պառաւ հաշմանդամ մը : Բօլինան և Օր. Պլանչը թիկնաթուին երկու քովերէն կը քաբէին : Օր. Պլանչը զուարթ էր կամ այդպէս կը ձեւացնէր : Բօլինան կը ջանար գոհացնել պառաւ տիկնոջ հետաքրքրութիւնը, որ գլխուն հարցումներ կը տեղացնէր :

Պ. Ասթլին ըսաւ ականջս ի վար. «Երեկոյթը ա-

ուանց միջադէպի պիտի չանցնի» : Բօթարիչն ու Մար-
ֆան թիկնաթառին ետեւն էին , Զօրավարն ու ալ
Կրեյչէն քիչ մը հեռուէն , որեւորուեթեամբ կը խօ-
սակցէին : Այս վերջինը խորհրդատուի երեւոյթն ու-
նէր : Բայց ի՞նչպէս շարժէին պապուշքային անաւոր
ազգարարութեանը դէմ : « Քեզի ոչինչ պիտի չտամ »
իսկ Զօրավարն ալ շատ լաւ կը ճանչնար իր հօրա-
քոյրը , և այլեւս ուէ յոյս չէր անուցաներ : Տը Կրեյչէն
և Օր. Պլանշը իբարու հետ նշաններ կը փոխանակէին :

Կայարանէն ներս յողթական մուտք մը գործե-
ցինք : Տեղւոյն սպասուորները , պանդակին ծառաներուն
չափ փութկոտուեթիւն ցոյց տուին : Պապուշքան նախ
հրամայեց որ զի՛քը բոլոր դահլիճներն ալ տանին :
Վերջապէս խաղաարահ հասանք : Գոնապան սպասու-
որները , դուռները զոյգ բացին մեր առջեւ :

Սրահին ծայրը ուր կը գանուէր երեսուննոց և
քառասուննոց սեղանը , խճողուած էր հարիւրէն եր-
կու հարիւր խաղացողներով :

Ամէն անոնք որ կը հասնէին այդ նուիրական սե-
ղանին ախոռներուն , առանց իրենց ունեցած ամբողջ
գրամը կորսնցնելու չէին հեռանար , վասնզի արտօն-
եալ չէր սեղանին շուրջ-բոլորը իբրև դիտող ներկայ
գանուելը : Ուրի վրայ մնացողները կարգի կը սպա-
սէին : Ոմա՛նք , նոյնիսկ նստած խաղացողներուն գր-
խուն վրայէն կը մասնակցէին խաղին . Երրորդ շար-
քէն , կային այնպիսի ճարպիկ մարդիկ ալ որոնք կը
յաջողէին իրենց գրամը մինչև սեղանին հասցնելով
կանոնաւոր կերպով խաղալ : Մոլորած խաղագիտնե-
րու (mise) մասին կը վիճէին , վասնզի կը պատահի
որ գրամաչօրթ մը կը յաջողի սպորել այս պատուա-
ւոր մարդկանց մէջէն , և անոնց աչքին առջեւէն կը

վերցնէ գումար մը որ իրեն չպատկանիր, «իմս է» ըսելով: Վլյանները՝ անվճարական, գողը ճարտար և մանաւանդ անպատիա է, և կը դրպանէ դրամը:

Այս բոլորը պատուէքան հեռուէն կը դիտէր, գըրեթէ վայրենի գիւղացուհիի մը հետաքրքրութեամբ: Մանաւանդ ուշիւ իրեն շատ հաճոյ երեւցաւ: Վերջապէս փափաքեցաւ խաղը աւելի մօտիկէն դիտել:

Եւ չգիտեմ ի՞նչ անցաւ դարձաւ, մէկ ալ տեսայ թէ խիտ փութկոտ ծառաները — մեծ մասամբ աղքատացած Բօյօնիացիներ — իրեն ապահովեցին խաղասեղանին մօտ սեղ մը, հակառակ խաղացողներու չափազանց խճողումին: Թիկնաթուռ դիւսաւոր խաղապետին քովը դրին: Ներկաներ պատուէքան լաւ տեսնելու համար սեղանին վրայ աւելի սեղմ կերպով հակեցան: Խաղապետը յոյսեր մը սկսան սնուցանել այլանդակ խաղացողի մը՝ հաշմանդամ պառաւի մը մօտին: Ես՝ քովը կեցայ: Մերոնք դիտողներուն մէջն էին:

Պատուէքան նախ խաղացողները դիտեց: Մանաւանդ երիտասարդ մը՝ զինքը հետաքրքրեց: Մեծ կը խաղար, խոշոր գումարներ կը նետէր, և արգէն շահած էր քառասուն հազար ֆրանքի չափ, որ առջեւը ոսկեդրամով և պանքատոմսով դիզուած կը մնար:

Դէմքը տեղուեամ էր աչքերը կը պճլտային, ձեռքերը կը դողդղային, առանց համբելու, լեփ-լեցուն ափերով դրամը խաղին կը պառկեցնէր ու կը շահէր միշտ: Ծառաները, իր ետին տակն ու վրայ կ'ըլլային, ոմանք թիկնաթուռ հրամցնելով, ուրիշներ նըստելիք սեղ մը ներկայացնելով, ճոխ պարզեւի մը ակնկալութեամբ: Քովը՝ կարճահասակ Բօյօնիացի մը նստած էր, որ բոլոր ուշիւ կը շարժուէր և խո-

նարհաբար ակնջն ի վար ալ անդադար կը խօսէր, անտարակոյս իբրև խորհրդատու և թելադրիչ, իր կարգին, ինքն ալ բան մը սպասելով: Խաղամուլը սակայն, ոչ կը նայէր և ոչ զինքը մտիկ կ'ընէր: Կը խաղար ըստ բաղդի ու կը շահէր: Պապուշքան դիտեց զինքը քանի մը բոպէ: Եւ յանկարծ ինձ դառնալով.

— Գնա՛ ըսէ այդ մարդուն որ թող խաղը ձգէ ու վատտակովը հեռանայ. հակառակ պոր սգային, եթէ շարունակէ, ունեցածը ամբողջութեամբ և մէկ անդամէն պիտի կորսնցնէ:

Շնչահեղձ ըլլալու շափ յուզուած էր:

— Բօթարիչը ո՛ւր մնաց. Բօթարիչը քովը զրկէ, թո՛ղ ըսէ, կ'իմանա՞ս: Արմուկովը զիս կը հրմշտակէր. ո՛ւր է այդ Բօթարիչը.— Մնկնեցէ՛ք, հեռացէ՛ք այլեւս պոռաց վերջապէս երիտասարդին՝ ճարահատ:

Դէպի իր կողմը հակեցայ, և բաւական կտրուկ շեշտով մը ըսի իրեն թէ այսպիսի ընթացքներ խաղասեղանին շուրջը ներելի չեն, թէ նոյն իսկ բարձրաձայն խօսիլն անգամ արգիլուած է, և մեզ կը վըռնտեն...

— Մե՛ղք: Կորսուած է այդ խեղճ տղան, բայց ինքն է որ կը ջանայ ինքզինքը կորսաւեան մատնել... Չեմ կրնար զինքը դիտել առանց յուզուելու: Տխմա՛ր արարած...

Եւ պապուշքան աչքը ուրիշ կողմ դարձուց: Զախին, սեղանին միւս ծայրը, խաղացողներու շարքին աչքի կ'իյնար մանկամարդ տիկին մը, որուն կ'ընկերանար գաճաճ մէկը: Ո՞վ էր այդ թղուկը: Ազգական մը գուցէ. թերեւս ալ զայն իրեն ընկերացնելով, ինքզինքը ուշադրութեան առարկայ դարձնել կ'ուզէր: Նախապէս տեսած էի այս տիկինը: Կանոնաւո-

գրպանէն, որոշ քանակութեամբ ոսկի և հազարնոց շատ մը քանձատոմս կը հանէր, և անվրդով ու պաղարեամբ սեղանին վրայ կը դնէր, հաշուելով ու որոնելով իր նօթատետրին վրայ մատիտովը գրուած դործողութիւններու միջոցաւ շահու և զէնի հաւանականութեանց ընթացքը: Ամէն օր, երկու հազար Ֆր. կը շահէր, երբեմն ալ երեք հազար ու կը մեկնէր անմիջապէս: Պապուշքան երկար մը զինքը դիտեց:

— Ա՛հ, այս կինը չպիտի կորսնցնէ: Ո՞վ է արդեօք:

— Յրանսուէի մը, հաւանաբար, պատասխանեցի շատ ցած ձայնով:

— Այո՛, ակներեւ է... Հիմա բացատրէ տեսնեմ խաղին ուղղութիւնը:

Որքան կտրելի է յստակ կերպով իրեն բացատրեցի կարմիրի և սեւի, զոյգի և անզոյգի, վրիպումի և բասի վերաբերեալ բազմաթիւ զուգադրութեանց ինչպէս նստել թիւերու սխաթէմներու զանազան սրանգներու մասին: Ուշադրութեամբ զիս կը լսէր, անդադար կը հարցափորձեր և իմ պատասխաններուս կը թափանցէր:

— Հապս ի՞նչ կը նշանակէ զէրօ: Խաղապետը քիչ առաջ «զէրօ» պռուտց և հաւաքեց բոլոր խաղաղիւնները: Ի՞նչ կը նշանակէ ասիկա:

— Պապուշքա՛, զէրօն պանքային հաշուոյն է: Երբ քնդիկը զէրոյին վրայ իյնայ, բոլոր խաղաղիւնները անոր կը պատկանին:

— Իսկ ո՞չ ոք կը շահի այդ պարագային:

— Միայն դրամատէրը: Այնուամենայնիւ եթէ դուք զէրոյէն վար դրած ըլլայիք ձեր խաղաղիւնը, երեսուներէինգ անգամ աւելիով պիտի վճարուէիք:

— Յաճախ կը պատահի՞ այս հանդիպումը: Եւ ինչո՞ւ համար այս տխմարները զէրոյէն վար չեն խաղար:

— Անո՛ր համար որ, երեսուն ընկնդի դէմ միայն մէկ շանս ունին:

— Ի՞նչ տպուշութիւն... Բօթաբեչ... բայց ո՛չ, իմ դրամը վրաս է:

Գրպանէն շքեղ քսակ մը քաշեց և ֆլօրէն մը առաւ:

— Հո՛ն, անմիջապէս զէրոյին վրայ դիր:

— Պապուշքան, զէրօն հիմա ելաւ: Գէշ առիթ մըն է այս թիւը խաղալու համար: Սպասեցէ՛ք:

— Ինչե՛ր կ'ըսես: Դի՛ր հոն՝ ուր կ'ըսեմ քեզի:

— Դոնե՛մ, բայց կրնայ ըլլալ որ զէրօն այսօր չը հանդիպի այլեւս, և եթէ յամառիք, կրնաք հազար ֆլօրէն կորսնցնել:

— Յիմար խօսքեր: Գայլէն (*) վախցողը անտառ չերթար: Կորսուեցա՞ւ: Դարձեա՛լ:

Երկրորդ ֆլօրէնն ալ աւաջինին նման կորսուեցաւ: Երրորդ մը դրի: Պապուշքան չէր կրնար մնալ կեցած տեղը: Կարծես թէ կ'ուզէր կախարդել փոքր գնդակը, որ անիւին շառաւիղներուն վրայ կը թաւալէր: Երրորդն ալ կորսնցուց: Պապուշքան ինքզինքն հելած էր: Եւ երբ խաղապես ը սպասուած զէրօյին փոխան, երեսուն և վեց գօչեց, սեղանին բռունցքի հարուած մը իջեցնելով:

— Գարչելի՛, գօչեց, այդ անիծեալ զէրօն վերջ ի վերջոյ չպիտի՞ դուրս գայ: Մինչև յայանուելը պիտի մնամ հոս, այս ապիրտա խաղաւետն է որ անոր

(*) Ռուսական ասացուածք:

Ելլելուն արգելք կը հանդիսանայ... Ալէքսի Իվանովիչ, միանուագ երկու ոսկի լուրի դի'ր, այլ կերպով բան մըն ալ պիտի չշահի՞ք, եթէ նոյն իսկ զէրօն դուրս գայ:

— Պապուշքա՛:

— Դի'ր, քեզի դի'ր կ'ըսեմ. քու դրամդ չէ:

— Երկու լուր սեղան նետեցի: Գնդիկը երկարօրէն գլորեցաւ և շառաւիղներուն վրայ սկսաւ կամաց կամաց թաւալիլ: Պապուշքան հեքնասացածի պէս էր ու ձեռքս կը սեղմէր: Ու յանկարծ, պու՛մ:

— Զէրօ, պուռաց խաղապետը:

— Տեսա՞ր, հիմա տեսա՞ր, ըսաւ ողբերու թեամբ պապուշքան, ճառագայթող դէմքով: Երկու լուր խաղալու դադարարը Աստուած ներշնչեց ինձ: Բօթարեչ, Մարքիս մ'ըր մնացին: Բօթարեչ, մերինները մ'ըր են, որքան պիտի ստանամ: Ինչո՞ւ չեն վճարեր:

— Պապուշքա՛, Բօթարեչը դուռն է: Մուտքը արդիւնցին: Ահաւասիկ դիւմնիդ կը վճարեն, գանձեցէ՛ք:

Կապոյտ թուղթի մը մէջ փաթթուած յիսուն լուինոց խոշոր կապոց մը, ինչպէս և քսան լուրի ալ մանրուք դրամ նետեցին պառաւին: Ամբողջը մէկ պապուշքոյին առջեւը հաւաքեցի:

— Պարտնեն'ր, խաղին պատրաստուեցէ՛ք պիտի վերսկսինք... պուռաց խաղապետը, ոռւլէթը շարժման մէջ դնելու պահուն:

— Տէր Աստուած: Ուշ մնացինք. դի'ր, շուտով դի'ր:

— Ո՞ր:

— Զերոյին վրայ, դարձեալ զէրոյին վրայ: Եւ կարելի եղածին չափ շատ դեր: Որքան շահեցանք.

եօթանասո՞ւն լուի: Այդ դրամը ինչո՞ւ պահենք: Քըսան լուի մէկ անգամէն դի՛ր:

— Բայց մտածեցիք անգամ մը, պապուշքա, կըրնայ պատահիլ որ երկու հարիւր անգամ ղէրօն դուրս չգայ: Ձեր ամբողջ հարստութիւնը պիտի կորսնցնէք այդ պարագային:

— Սուա, ապուշ խօսք, դիր կ'ըսեմ քեզի: Հերիք խօսիս, ես ըրածս գիտեմ:

— Ըստ կանոնի ղէրոյով տասներկու լուիէն աւելի խաղալ կարելի չէ: Ահաւասիկ, այդ տասներկու լուին ալ դրի:

— Այդ ի՞նչ խօսք է: Պայտմութիւն մի կարդար գլխուս: Մուսիեօ, պոռաց խաղապետին, արմուկովե ալ հրմշակելով: Որքո՞ն ղէրոյին վրայ: Տասներկո՞ւ, տասներկո՞ւ:

Աճապարեցի պարագան Փրանսերէն լեզուաւ բացատրելու:

— Այո, տիկին, պատասխանեց խաղապետը քաղաքավարութեամբ: Նոյնպէս և իւրաքանչիւր խաղագինը չորս հազար ֆլօրէնէն՝ աւելի ըլլալու չէ: Կանոնագրի արամադրութիւնը այսպէս է:

— Կա՛ւ ուրեմն տասներկուքը դի՛ր:

— Խաղը պատրաստ է, գոչեց խաղապետը, Անիւը դարձաւ և տասներեք թիւը դուրս ելաւ:

— Կորսուած է:

— Դարձեալ, կրկին, կրկին:

Չընդգիծացայ, միայն ուսերս թոթուելով անգամ մը եւս տասներկու լուի դրի: Անիւը երկարօրէն դարձաւ: Պապուշքան կը զողգզար: Լրջօրէն կը յուսամ՞ր արդեօք, թէ ղէրօն կրկին պիտի դուրս դայ, հարց տուի զարմացմամբ ինքզինքիս: Շահելու վճռա-

կան հաւատքը դէմքին վրայ կ'արտացոլար :

Գնդիկը ինկաւ փոսիկին մէջ :

— Զէրօ, պոռաց խաղապետը :

— Ի'նչ... լա'ւ, տեսա՞ր հիմա, ըսաւ ինծի պապուշքան, յաղթանակի անբացատրելի արտայայտութեամբ մը :

Ես ինքս ալ խաղամոլ մըն էի : Այս բոպէիս սակայն, ոեւէ ժամանակէ աւելի խաղամոլութիւնս ըզգացի : Չեռքերս կը սարսռային, գլուխս կը դառնար : Անտարակոյս, հողուադէպ պարագայ էր : Տասը հարուածի վրայ երեք դէրօ : Այսուհանդերձ արտասովոր ալ չէր : Երեք օր առաջ, յաջորդաբար երեք անգամ, զերոյին դուրս գալը տեսած էի :

Ամէն ոք պապուշքային հետ քաղցրութեամբ վարւելու մրցակցութեանը բռնուեցաւ : Խոնարհութեամբ իր շահը վճարեցին : Կը պահանջէր 420 լուի, այսինքն չորս հազար Ֆլօրէն և քսան լուի :

Այս անգամ պապուշքան Բօթարեչը չկանչեց : Գէթ արտաքուստ, այլեւս չէր դողդղար : Բայց ներքուստ, սիրտհատնումի մէջ էր :

— Ալէքսի Իվանովիչ, խաղապետը ըսաւ թէ կարելի է չորս հազար Ֆլօրէն խաղալ, այնպէս չէ՞ :

Լաւ ուրեմն : Չորս հազարը կարմիրին վրայ դի'ր : Անիւր դարձաւ :

— Կարմիր, դոռաց խաղապետը :

Շահը՝ ութը հազար Ֆլօրէն էր :

— Չորս հազար ինծի տուր իսկ մնացեալ չորս հազարն ալ կարմիրին վրայ դի'ր... Հնազանդեցայ :

— Կարմիր :

— Հաշիւը տասներկու կ'ընէ : Տո'ւր ինձ այդ դրամը : Ոսկին քսակին մէջը դի'ր : Իսկ գանձատու-

— Բայց ինչպէ՞ս յաջողեցա՛ք, մայրի՛կ, կը բացադանչէր Մարֆան: Ութը հազար ոռւպլի:

— Ահա՛ ձեզի հինգական ոռւպլի:

Բօթարեչն ու Մարֆան սոճապարեցին ձեռքը համբուրելու:

— Բեռնակիրներէն իւրաքանչիւրին լուի մը տուր, Ալէքսի Իվանովիչ: Զիս բարեւոյ այդ մարդիկն ալ ծառանե՞ր են. ատոնց ալ մէկ մէկ լուի տուր:

— Տիկին իշխանուհի... խեղճ տարագիր մըն եմ... յարասեւ դժբախտութիւններու զոհ... Թուս իշխանները ի՛նչ սղնուտասիրտ են:

Հնամաշ թիկնոցով և դունաւոր ներքնակով մարդ մըն էր խօսողը, որ թիկնաթուին շուրջը կը դառնար, գլխարկը գլուխէն բարձր բռնելով:

— Սա մարդուն լուի մը տուր... ո՛չ, երկու լուի: Այսքանը բաւական է, հակառակ պարագային վերջը պիտի չգայ: Վերցուցէք զի՛ս. հեռանանք այլեւս: Բրասքովա, վաղը քեզի շրջադպեստ մը պիտի դնեմ. միւսին անունը ինչպէ՞ս էր... Օր. Պլոմնշ, այո՛, օ՛, անոր ալ շրջադպեստ մը. Բրասքովա՛, Ֆրանսերէն լեզուաւ ըսածս յայանէ իրեն:

— Ծնորհակալ եմ, տիկին, ըսաւ Օր. Պլանշը շնորհալի և հեղնական ժպիտով մը, Զօրավարին և սը կրէյչէին աչք ընելով:

Զօրավարը իր խռովութիւնը թաղցնելու ի վիճակի չէր, և երբ պանդոկ հասանք, ամփոփանքի հառաչ մը արձակեց:

— Հապա Թէթօսիա՞ն, պոռաց պապուշքան, Զօրավարին պառաւ սպասուհին վերջիչելով. ան ալ պիտի զարմանայ: Կ՛ուզեմ անոր ալ ներքնադպեստ մը դնել: Ալէքսի Իվանովիչ, լսա մուրացիկին, ալ բան մը տուր...

մը, կը խորհէի. շատ պարզ է: Սիրահա՞ր մը ար-
դեօք... անշուշտ ո՛չ կ'ըսէր դատողութիւնս:

Բայց դատողութիւնը ի՞նչ գործ ունի այս կարգի
գործերու մէջ: Ուրեմն լուսարանելիք ուրիշ կէտ մը
եւս կար, գործը հետզհետէ կը բարդանար:

Հաղիւ թէ պանդոկ վերադարձած էի, դռնապանն
ու պանդոկապետը յայտնեցին թէ, Զօրավարին կողմէ
երեք անգամ եկած էին զիս կանչելու: Զօրավարին
քովն էին նաև տը Կրեյյէն և Օր. Պլանշը, այս վեր-
ջինը, մօրը հետ չէր: Անշուշտ որ այս մայրը, կեղծ
անձնաւորութիւն մըն էր: Երեքը մէկ, ոգեւորու-
թեամբ կը վիճէին: Սենեակին դուռը, անբնական ե-
րեւոյթ, փակ էր: Մտնելէ առաջ լսեցի տը Կրեյյէն
որ բարձր ձայնով և հեղնական շեշտով կը խօսէր:
Օր. Պլանշի խօսելակերպը անարգական էր: Զօրավա-
րը կը պաղատէր լալկան ոճով: Զիս տեսածնուն պէս
լուեցին: Յանկարծ տը Կրեյյէ ժպտեցաւ, սա՛ ֆրան-
սական ժպտովը, որ պաշտօնական հաճոյակատարու-
թիւն մը ցոյց կուտայ, զոր այնքան կ'ատեմ ես: Զօ-
րավարը մեքենականօրէն շտկուեցաւ: Միայն Օր. Պը-
լանշը իր բարկացոտ դէմքը անայլայլ պահեց: Այսու-
հանդերձ, անհամբերութեամբ սպասողի իր նայուած-
քը վրաս կեդրոնացուց: Սովորաբար, զիս չտեսնելու
կը զարնէր:

— Ալէքսի Իվանովիչ, սկսաւ Զօրավարը յայտնի
բարեացակամութեամբ մը, թոյլ տուէք ինձ ձեզ յայ-
տարարելու թէ, տարօրինակ, շատ տարօրինակ է...
մէկ խօսքով, ձեր իմ և ամբողջ ընտանիքիս հանդէպ
ունեցած ընթացքը շա՛տ, չափազանց տարօրինակ է...

— Այդ չէ հարցը, ընդմիջեց տը Կրեյյէն արհա-
մարհանքով և դժկամակուլութեամբ: Ո՛չ, սիրելի պա-

րոն, մեր Զորավարը կը սխաշուի, այս ձև խօսելով, կ'ուզէի ըսել ձեզի թէ... այսինքն նախազգուշացնել թէ... և կամ աւելի ճիշդ խօսելու համար, ձեզմէ խնդրել որ իր կորստեան չստատրէք. այո', այո', իր կորստեան... այս բառը գիտնալով կը գործածեմ:

— Ինչպէ՞ս սակայն, ընդմիջեցի ես: Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք:

— Ահա՛ թէ ի՞նչ: Դուք այդ սարսափելի պառաւին, ի՞նչպէս ըսեմ... մէնտորը հանդիսացած էք: Նկատեցէք որ բոլորովին պիտի փճանայ: Տեսա՞ք արդէն թէ ինչպէ՞ս կը խաղայ: Եթէ կորսնցնել սկսի, յամառութեամբ աուլէթէն պիտի չբաժնուի: Պիտի խաղայ անվերջ, և գիտէք անշուշտ թէ կորուստները այս ձևով չէ որ կը դարձանուին, իսկ այդ պարագային...

— Եւ այդ պարագային, վերսկսու Զորավարը, զիս և ընտանիքս որ իր ժառանգորդներն ենք, կը փճացնէք... Մեզմէ աւելի մօտիկ աղքատկան չունի: Զեզի անկեղծօրէն կը յայտնեմ թէ մեր գործերը գէշ և շատ գէշ կ'ընթանան: Մնաց որ, դուք՝ ալ այդ իրողութեան վերահասու եղած ըլլալու էիք: Եթէ մեծ վնասներու ենթարկուի, ո՞վ Աստուած, ի՞նչ պիտի ըլլանք մենք:

Զորավարը դէպի տը կրկնէն դարձաւ.

— Ալէքսի Իվանովիչ, փրկեցէ՛ք, փրկեցէ՛ք մեզ:

— Բայց Զորավա՛ր, ձեռքէս ի՞նչ կուզայ:

— Հրաժարեցէք զինքը առաջնորդելէ, լքեցէ՛ք զինքը:

— Բայց, ուրիշ մը իմ տեղս պիտի բռնէ:

— Ո՛չ, ո՛չ, այդպէս պէտք չէ ըսել, ընդմիջեց տը կրկնէն: Ո՛չ, մի՛ լքէք զինքը, այլ համոզեցէ՛ք... մի՛ թողուք որ շատ դրամ վատնէ:

— Ի՞նչպէս արդեօք պիտի յաջողիմ այսպիսի ձեռնարկի մը մէջ: Բայց դո՛ւք, Պ. տը Կրեյյէ, դուք անձնապէս փորձեցէք անգամ մը, ըսի իրեն, խօսքերուս կրցածիս չափ միամիտ արտայայտութիւն մը տալով:

Այս պահուս Օր. Պլանչի մէկ հարցական և յատկանշական ակնարկին հանդիպեցայ, զոր կ'ուղղէր տը Կրեյյէի: Նոյնինքն տը Կրեյյէն ալ այնպէս մը յուզւած էր որ չկրցաւ զսպել ինքզինքը:

— Պարապ սշխատանք. հիմա պիտի մտիկ ընէ զիս, բացագոնչեց յուսանատական մէսթով: Ահ, եթէ... վերջը...

— Ո՛վ սիրելի Ալէքսիս, քիչ մը բարի եղէք... ըսաւ ինձի, իր կարգին նոյն ինքն Օր. Պլանչը, ուժով մը ձեռքերս սեղմելով:

Ստատանան ասնի սա կինը: Այս սաղայէլեան դէմքը ինչպէ՛ս ալ կրնար մէկ վայրկեանի մէջ փոխուել: Ինչ սիրունակ, ի՞նչ մանկուշակ և չարածնի դարձաւ յանկարծ: Դարձեալ ծածուկ նայուածք մը ուղղեց ինձ, այնպէս մը որ միւսները չկարողացան նշմարել... Ի՞նչ կը փափաքէր... Բայց արդէն չափազանց էր... շատ պորզ և նախնական ձեւով...

— Ալէքսի Իվանովիչ, վերսկսաւ Զօրավարը, քիչ առաջուան խօսելակերպիս համար ներողամիտ գտնուեցէք: Չէի ուզեր այդպէս խօսիլ ձեզի հետ: Կը խնդրեմ, կը պաղատիմ. թոյլ տուէք որ մինչև զօտիս, ոռուսական ձեւով բարեւեմ ձեզ: Միայն դուք կրնաք մեզ փրկել: Օրիորդ տը Գոմենժը և ես ձեզ կը պաղատինք: Հասկչէ՛ք, ըմբռնեցէ՛ք վերջապէս, ըսաւ ակնարկով մը ինձ Օր. Պլանչը ցոյց տալով:

Զղղուելի էր:

Որոշ երեք հարուած զարնուած էր դրան: Բօթարեչն ու ծառայ մըն էին եկողները, որոնք պապուշքայի կողմէ զրկուած էին: Չի՛ս կը փնտռէին, անմիջապէս զիս կը կանչէին: Կը բաւկանայ կոր, ըսաւ ինձ Բօթարեչ:

— Բայց ժամը երկուքու կէս չէ:

— Չկարողացան *) քնանալ, խառված էին, յետոյ ելան, թիկնաթուր պահանջեցին և ձեզ փնտռեցին: Գուռիթը ձեզ կը սպասեն...

— Ի՛նչ չարաղև կին, զոչեց աը Կրեյչէն:

Արդարև պապուշքան ինձ կը սպասէր: Անհամբերութենէն ինքն իրմէն ելած էր: Անմիջապէս ուռլէթ խաղալու գացինք:

ԺԲ.

Պապուշքան չափազանց բորբոքած էր: Ինչ որ ուռլէթին հետ յարաբերութիւն չունէր, իրեն անտարբեր կը թողուր:

Կայարանը, արգէն զոհի մը նման, զինքը կը ըսպասէին: Եւ արդարև մերիններուն երկիւղը իրականացաւ:

Պապուշքան գարձեալ զէրոյին կտուչեցաւ: Անմիջապէս տատնեցիւ լուրի: Անգամ մը, երկո՛ւք, երե՛ք, զէրօն գուրս չէր գար:

— Դի՛ր, դի՛ր, կը հրամայէր ինձ:

Կը հնազանդէի:

*) Ռուս ծառաները իրենց սերերուն մասին յոգնակի կը գործածեն:

— Քանի երորդն է այս, հարցուց ինձ անհամբերութենէն ակռաները սեղմելով :

— Տասներկու երորդն է, այսինքն հարիւր յիսունը չորս լուի կորսնցուցած ենք : Կը կրկնեմ, պապուշքա, թէ զուցէ մինչև իրիկուն . . .

— Լռէ՛ : Զէրոյին վրայ խաղալէդ զատ, հազար Ֆլորէն ալ կարմիրին վրայ դի՛ր :

Կարմիրը ելաւ, բայց զէրօն տակաւին կը յամառէր :

— Տեսա՞ր հիմա, հաւնեցա՞ր. գրեթէ բոլոր կորուստնիս շահեցանք : Դարձեալ զէրոյին վրայ խաղանք, կրկին ութը տասը անգամ փորձենք, անյաջողութեան պարագային այլեւս չենք խաղար :

Հինգերորդ անգամուն սակայն, պապուշքան յուսալքուեցաւ :

— Դետնին տակն անցնի այդ զէրօն : Կարմիրին վրայ չորս հազար Ֆլորէն դիր :

— Պապուշքա, շատ է :

Քիչ մնաց որ ծեծ ուտէի : Դրի կարմիրին վրայ չորս հազար Ֆլորէնը : Անիւր դարձաւ : Պապուշքան շահելէ երբեք տարակուսած չունէր :

— Զէ՛րօ, գոչեց խաղապետը :

Նախ, պապուշքան չհասկցաւ, բայց երբ տեսաւ թէ խաղապետը չորս հազար Ֆլորէնը կը հաւաքէ, խաղացուած բոլոր գումարներով, և թէ զէրօն դուրս կուգար, ճիշդ իր լքած միջոցին «հա՛» գոչելով ձեռքերը իրարու զարկաւ :

Շուրջինները խնդացին :

— Տէ՛ր Ասառած, աղողակեց ճիշդ հիմա է որ ելաւ : Յանցանքը քուկդ է : Դո՛ւն խորհուրդ տու իր որ զէրօն լքեմ :

— Բայց ի՞նչ որ ճշմարտութիւն է, այն ըսի ձեզի, պապուչքա: Դիպուածին համար մեղադրե՞լի եմ արդեօք:

— Հեռացի՛ր, գոչեց բարկութեամբ:

— Մնաք բարով, պապուչքա:

Մեկնիլ ձեւացուցի:

— Սպասէ՛, Ալէքսի Իվանովիչ: Ո՛ւր կ'երթաս: Շուտով ալ կը բարկանայ անմիտը: Սպասէ, մի՛ բարկանար: Յանցանքը իմա է: Ըսէ թէ ի՞նչ պէտք է ընել:

— Այլեւս խորհուրդ չունիմ ձեզի տալիք, պապուչքա: Եթէ կորսնցնէիք, դարձեալ զիս պիտի ամբաստանէիք: Մինակնիդ խաղացէք, հրամայեցէ՛ք, պիտի կատարեմ ձեր հրամանը:

— Դարձեալ կարմրին վրայ չորս հազար ֆլորէն դիր: Ահա՛ (դրամագանակը ինձ երկարելով): Քսան հազար ռուպլի ունիմ այդ տել:

— Պապուչքա:

— Կ'ուզեմ կորսնցուցածս վերստին շահիլ: Դի՛ր: Հնազանդեցայ: Կորսնցուցինք:

— Դի՛ր, ութը համար դիր:

— Այդ անկարելի է, պապուչքա, ամենարարձր խաղաղինը չորս հազար է:

— Ուրեմն չորս հազարով:

Այս անգամ շահեցաւ: Պատուը քաջալերուեցաւ:

— Տեսա՞ր: Կրկին չորս հազար: Հնազանդեցայ: Կորսնցուցին ^{տառայ դարձեալ, անգամ մը եւս:} տել:

— Պացին՛քա՛, տասներկու հատ հազարնոցները ձեռքէ հ: այնպ'նք:

— Գլանոն, ըսաւ հանդարտ կատաղութեամբ մը: Գիտե՛մ, գիւ՛մ, մեր տղայ: Զորս հազար եւս դիր:

— Բայց դրամ չմնաց այլեւս, պապուշքա. դրամապահնակին մէջ արժէթուղթ և փոխանակագիր միայն մնացին:

— Իսկ քսակի՞ն մէջ:

— Միայն մանրուք դրամ մնացած է:

— Լուսնայափոխ չկա՞յ հոս: Ինձ ըսին թէ կարելի է ամէն տեսակ արժէթուղթ ղեղչել այստեղ:

— Օ՛հ, ուղածիդ չտի: Բայց ղեղչի պարագային շատ դրամ պիտի կորսնցնէք:

— Ապուշ խօսք. կորուստս պիտի վերաշահիմ: Քչէ՛ դիս այդ մարդկանց մօտ: Այդ տիմարները այստեղ կանչէ:

Բեռնակիրները եկան:

— Անմիջապէս ճամբան ցոյց տուր, Ալէքսի Իվանովիչ: Հեռո՞ւ է:

— Երկու քայլ միայն, պապուշքա: Հազիւ քայլ մը առած էինք, մերիններուն հանդիպեցանք, Զօրավարը, տը Կրեյյէն, և Օր. Պլանշը՝ մօրը հետ: Միայն Բօլինա Ալէքսանտրովնան և Պ. Ասթլին կը բացակայէին:

— Եարուհակէ՛, կանգ մի առներ, կը պոռար պապուշքան: Ի՞նչ կ'ուզեն: Իրենցմով զբաղուելու ժամանակ չունիմ:

Թիկնաթոռին ետեւէն իրեն կը հետեւէի: Տը Կրեյյէն ղէպի ինձ վազեց:

— Ամբողջ շահածը կորսնցնելէ զ՛, տասներկու հազար ալ վրայ տուաւ: Հիմա պարտուչդ էթեր ղեղչելու կ'երթանք, ըսի իրեն ցած ձայնորհուր:

Տը Կրեյյէ կատաղութեամբ ոտքը գլ՛ք ղարնելով, Զօրավարին մօտ վազեց: Մենք յը ճամբան շարունակեցինք:

— Կեցուցէ՛ք, կեցուցէ՛ք կը պոռար ինձ Զօրավարը ինքզինքէն ելած :

— Դուք փորձեցէ՛ք անգամ մըն ալ, պատասխանեցի :

— Հօրաքոյրս, ըսաւ Զօրավարը, հօրաքոյրս... մեկնինք անմիջապէս... — ձայնը կը դողդղար — ձիերը պիտի վարձենք, քաղաքէն դուրս պտոյտ մը ընելու համար : Սքանչելի տեսարան մը ունի... : Շլտօճէնպէրկը... քեզ առնելու եկանք :

— Սատանան տանի քե՛զ ալ, Շլտօճէնպէ՛րկդ ալ, պատասխանեց պապուշքան բարկացոյտ :

— Սքանչելի դիւղ մըն է : Թէյ պիտի խմենք, շարունակեց Զօրավարը, բոլորովին յուսահատ :

— Թարմ խտտին վրայ կաթ պիտի խմենք, աւելցուց տը Կրեյյէն վայրագ գողտնի զսպուած ցասումով մը :

(Կաթը, Թարմ խտտը արդեօք բարիզեան քաղքենիներուն փափաքած հովերգութիւնը չէ՞. անոնց համար, իսկական բնութեան միակ պատկերն է :)

— Կորի՛ր կաթիդ հետ մէկտեղ, դուն կշտացի՛ր ատոնցմով : Ես արդէն աւելիովը... և յետոյ ինչ կ'ուղէք ինձմէ : Ըսի ձեզի թէ ժամանակ չունիմ :

— Պապուշքա, հասանք, այստեղ է ըսի :

Իրամատուն եկած էինք : Մտայ զեղջը ընել տուա : Պապուշքան դրան առջեւը մնաց Զօրավարին, տը Կրեյյէին և Պլանչին հետ, որոնք չգիտէին ի՞նչ ընթացքի հետեւիլ : Վերջապէս ուռլէթի ճամբան կրկին բռնեցին :

Զեղչի տյնպիսի տհաւոր պայմաններ, առաջարկեցին որ, զանոնք ընդունելու պատասխանատուութիւնը չկարողացայ ստանձնել : Պապուշքային պարզեցի խնդիրը :

— Ա՛հ, աւաղակներ՛ր, պոռաց : Լաւ, ի՞նչ ընեմ, ընդունէ . . . Սպասէ՛ : Իրամատէ՛րը հոս կանչէ՛ :

— Պաշտօնեայ մը, այնպէս չէ՞ պապուշքա :

— Թող այդպէս ըլլայ : Ա՛խ այդ աւաղակները :

Պաշտօնեան երբ գիտցաւ թէ հաշմանդամ պառաւ կոմսուհիի մը կողմէ է որ կը կանչուի, համակերպեցաւ դուրս գալու : Պապուշքան շատ մը մեղադրանքներ ուղղեց իրեն, զինքը գողի տեղ դրաւ, փորձեց հետը սակարկել, խօսելով տարօրինակ լեզու մը, որ կը բաղկանար ոռուսերէն, գերմաներէն և ֆրանսերէն բառերէ : Պաշտօնեան, շատ լրջախոհ կերպով, մեղ երկուքս կը քննէր լռիկ-մնչիկ գլուխը օրօրելով, և իր հետաքրքրութիւնն ալ չէր ծածկեր : Անքաղաքավար վարմունքի միջ էր : Վերջոպէս ժպտեցաւ :

— Ի՞նչ ընեմ, ուրիշ ճար չկայ, գոչեց պապուշքան. դնա փոխել տուր, Ալէքսի Իվանովի՛չ :

Տասներկու հազար ֆլօրէն փոխանակեցի և հաշիւը պապուշքային ներկայացուցի :

— Լաւ, լաւ, համրելու ժամանակ չունինք : Շուտով երթանք. այլեւս ոչ զէրոյին և ոչ ալ կարմիրին վրայ :

Այս անգամ շանացի չափաւորել իր խաղադիները, համոզելով զինքը թէ՛ միշտ ալ առիթը պիտի ունենայինք բախտի նպաստաւոր դարձուածքէն օգտուելու . Բայց այն աստիճան անհամբեր էր որ, կարելի չէր ըլլար զինքը սանձել : Հազիւ տասնեակ մը լուի վաստկած, կը սկսէր :

— Կը տեսնե՞ս, բախտը մեր կողմն է : Եթէ փոխանակ տասներկու լուիի, չորս հազար ֆլօրէն խաղացած ըլլայինք չորս հազար ֆլօրէն շահած պիտի ըլլայինք : Ի՞նչն ես, միշտ դո՛ւն ես պատճառը . . .

Յանկարծ տը Կրեյյէն մօտեցաւ : Նշմարեցի Օր. Պլանշը, որ մօրը հետ անկիւն մըն էր և երիտասարդ իշխանին հետ կը սիրաբանէր : Յայտնի բան մըն էր թէ Զօրավարը շնորհազուրկ եղած էր : Պլանշը երեսը անգամ նայած չունէր : Մարդը (Զօրավարը) կը տըժգունէր, կը կարմրէր, կը դողդղար, նոյն իսկ պապուշքային խողին հետեւած չունէր : Վերջապէս Պլանշն ու իշխանը հեռացան : Զօրավարը իրենց հետեւեցաւ :

— Տիկի'ն, տիկի'ն, ըսաւ քաղցր ձայնով մը տը Կրեյյէն, պապուշքա՛, տիկի'ն, հաւատացէ՛ք թէ այսպէս չեն խաղար :

— Ինչպէ՞ս կը խաղան հապա, սորվեցուր տեսնեմ :

Տը Կրեյյէն սկսաւ բախտի հաւանականութեանց հաշիւները բացատրել . պապուշքան լան չհաւկցաւ : Վերջապէս մտախտ մը առնելով սկսաւ «քօմպինէզօն»-ները արձանագրել :

Պապուշքան համբերութիւնը կորսնցնելով .

— Կորի'ր, յիմար բաներ սկսար ըսել . «Տիկի'ն, տիկի'ն» : Իսկ երբ գործելու պատենութիւնը կը ներկանայ, խորհրդատու պարօնը դուրս կուգայ : Հեռացի'ր :

— Բայց, տիկի'ն : Եւ վերսկսաւ իր բացատրութիւններուն :

— Լա՛ւ, անգամ իր ըսածին հետեւինք տեսնեմ, հրամայեց ինձ պառաւել :

Տը Կրեյյէի նպատակը մեծ գումարներով խաղալու արգելք հանգիստանալ էր : Կը թելագրէր խաղալ զատէն թիւի մը վրայ, ինչպէս և «քօմպինէզօն»ով մը : Կը հետեւէի իր ցուցմունքներուն, գնելով լուի մը, մինչեւ 12 անգոյգ թիւերու իւրաքանչիւրին վըրայ, իսկ հինգական լուի ալ տասներկուքէն տասը-

ութը և տասնըութէն քսանըչորս գտնուող թիւերու շարքին համարս Մէկ խօսքով, ընդամէնը տասնըլեց լուիս :

— Զէրօ՛, պոռոց խաղապետը :

Բոլորն ալ կորսնցուցինք :

— Ապուշ արարած, գոռոց պապուշքանս : Ա՛խ, անպիտան ֆրանսացի, կորի՛ր, հեռացի՛ւ : Խելքը բանի չի հասնիր՝ խորհուրդ տալու կ'ելլէ :

Տը կրեյլէն, խիստ վիրաւորուած, ուսերը թօթւեց, արհամարհանքով պապուշքային նայեցաւ ու հեռացաւ :

Մէկ ժամուան մէջ կորսնցուցած էինք տասնըերկու հազար ֆլորէնը :

— Վերադառնա՛նք, գոչեց պապուշքանս :

Մինչեւ այն դարձատանը, որ ուղղակի պանդոկ կը տանէր, բերանը չբացաւ : Այնտեղ, յանկարծ օղտղակեց. «Տխմար պառա՛ւ...» : Իսկ հազիւ պանդոկէն ներս ոտք կոխած էր՝

— Թէյ մը, և ամէն ինչ թող պատրաստեն, պիտի մեկնինք :

— Ո՛ւր կը հաճիք երթալ, սիրելի մայրիկ հարցուց Մարֆան :

— Գեղի ի՞նչ, Բօթարե՛չ, սնտուկները կոպէ՛, Մոսկուս կը վերադառնանք : Տասնընիւթ հազար ուսուլի կորսնցուցի :

— Տասնընիւթ հազար ուսուլի :

— Վերջացո՛ւր, տխմա՛ր, հերիք սուտ արցունք թափեա : Շուտով պանդոկին հաշիւը և ճամբայ ելլենք :

— Առաջին գնացքը իննուկէսէն առաջ չմեկնիր, պապուշքո՛ւ, ըսի, իր եռանդը քիչ մը չափաւորելու համար :

— Ժամբ քան ի՞նչ է

— Եօթնուկէս

— Ի՞նչ տաղտուկ: Հոգ չէ Ալէքսի Իվանովիչ վրաս Կօպէկ մը չմտայ: Գնա՛ և երկու պարտաթուղթ եւս փոխանակէ, հակառակ պարագային մեկնումի համար ծախսելիք դրամ պիտի չունենամ:

Կէս ժամ յետոյ, երբ յանձնարարութիւնը կատարելով վերադարձայ, տեսայ թէ մերսնք բոլորը — բացի Բոլիմայէն — պապուշքային մօտն են: Իր մեկնումի լուրը աւելի կը վհատեցնէր զիրենք քան իր դրամական կորուստը: Ճիշդ է թէ իր այս մեկնումով հարստութիւնը կը փրկուէր, բայց ի՞նչ պիտի ըլլար Զօրավարին վիճակը: Ո՞վ պիտի վճարէր աը Կրեյչէի պահանջքը: Օր. Պլանչը, պապուշքայի մահուան պիտի ուզէ՞ր սպասել: Դեռատի իշխանին կամ ուրիշ ուէ մէկու մը հետ պիտի չմեկնէ՞ր արդեօք...

Ուրեմն ամէն ոք կը ջանար պտաւը վար զնելու, մինչ ան իր բոլոր ուժովը կը պռաար:

— Հանգիստ թողէ՛ք զիս, սատանի ծնունդներ: Չեղի ի՞նչ, սա՛ այժմ փորուքով մարդը ի՞նչ կ'ուզէ ինձմէ (աը Կրեյչէն ցոյց տալով): Իսկ դո՛ւն, սիրուն թռչնակ, քու փորիցաւդ ի՞նչ (Օր. Պլանչին հետ կը խօսէր):

— Վհու՛կ... մրմնջեց Օր. Պլանչ, որուն աչքերէն բարկութիւնը կը ցոյտէր: Յետոյ քրքիչ մը արձակելով դուրս ելաւ, Զօրավարին պռաարով. «Այս կինը հարիւր տարի ալ կ'ապրի»:

— Ա՛՛ ըսել է մահուո՞ւս կը սպասէր, ըսաւ պապուշքան Զօրավարին, կորիբ... Ալէքսի Իվանովիչ, բոլորն ալ դուրս հանէ հոսկէց: Ի՞նչ իրաւունքով իմ

գործերուս կը խառնուիք. ես իմ դրամս կորսնցուցի, ձեզի ի՞նչ:

Զօրավարը ուսերը թօթուելով դուրս ելաւ:

Տը Կրեյյէն հետեւեցաւ իրենս:

— Բրասքովիան թող հոս կանչեն, հրամայեց պապուշքան Մարֆային:

Հինգ րուէ յետոյ, Մարֆան վերադարձաւ Բօլի-նային հետ: Դէմքը տխուր և մտահոգ էր:

— Բրասքովիա, իրա՞ւ է թէ սա՛ անպիտան հայրդ, կ'ուզէ ամուսնանալ ստորին մանկամարդ ֆըրանսուէիին հետ, որ դերասանուհի մը և դուցէ աւելի վատ բան մըն է...

Ըսէ՛, իրողութի՛ւնն է:

— Չգիտեմ, պապուշքա, բայց կարելի է հաւատալ...

— Բաւական է, խիստ կերպով ընդմիջեց պապուշքան, ամէն ինչ կը հասկնամ: Ամենէն սնտոի, ամենէն փուճ մարդն է այդ արարածը: Իր ղինուորական աստիճանովը կը պարծենայ: Յետոյ, Մոսկուս զրկուած հեռագիրներու պատմութեան ալ ծանօթ եմ: Այդ հեռագիրներով «պառաւը շուտո՞վ պիտի մեռնի», կը հարցնէին: Ժառանգութեանս կը սպասէին: Առանց դրամի այդ անարգ աղջիկը... այդ... տը Գօմենմը, մեր երեւելի Զօրավարը, իր կեղծ ակուաներովը ոչ իսկ դրանը սպասաւոր պիտի ուղէր ունենալ, այնպէս չէ՞: Իրեն համար կ'ըսեն թէ ինքն ալ հարուստ է և աւանդով դրամ փոխ կուտայ: Միեւնոյն այդ դրամին համար է որ անոր սրտին տիրապետած է: Գալով քեզի, Բրասքովիա, ո՛չ մէկ մեղադրանք ունիմ քեզի հանդէպ: Չեմ ուզեր հին ցաւերը վերարծարծել: Դէչ է նկարագիրդ, իսկական պիծակ մըն ես, և խայթոց-

ներդ շատ վատ են: Այսու հանդերձ կ'արգահատիմ վրադ, անոր համար որ մայրդ՝ Քաղիան, կը սիրէի: Կ'ուզե՞ս այս մարդիկներէն հեռանալով հետո դու: Երթալիք տեղդ ալ չես գիտեր, և յետոյ, մնաց որ այս պայմաններուն մէջ անոնց հետ մնալդ ալ պատշաճ չէ: Լռէ՛, շարունակեց պապուշքան, Բօլինային լռութիւն պարտադրելով, որ կ'ուզէր պատասխանել:

Սօսքս տակաւին չլրացուցի: Ոչինչ կը խնդրեմ քեզմէ: Գիտես թէ Մոսկուայի մէջ պալատ մը ունիմ: Ամբողջ յարկաբաժին մը յեզի նուէր: Եթէ կ'ուզես, կրնաս յարկաբաժինդ մնալ, առանց նոյնիսկ զիս տեսնելու: Կ'ուզե՞ս թէ ոչ:

— Թոյլ տուէք ինձ, նախ և առաջ հարցնելու թէ, անդառնալիորէն որոշած էք անմիջապէս մեկնիլ:

— Մի՛թէ կատակելու ելած կը կարծես զիս, ըսի, խօսքս խօ՛սք է: Այսօր ձեր հաղար անգամ անիծեալ ռուլէթէն տասնըփնդ հազար ռուբլի կորսընցուցի: Աւանիս մէջ, խոստացած էի, երկար ատենէ ի վեր, քարոջէն եկեղեցի մը շինել տալ, այդ նպատակին յատկացուցած գումարս ահա՛ այստեղ փրճացուցի: Բայց և այնպէս եկեղեցիս պիտի շինել տամ:

— Հապա հանքաջուրե՞րը, պապուշքա: Հոս եկաք դարմանական շրջանի մը համար:

— Գետինն անցնին այդ ջուրերդ. զիս մի բարկացներ, Բրասքովա. կարծես թէ զիս զայրոցնելու դործը դուն ստանձնած ըլլաս: Ըսէ՛ տեսնեմ, հետո պիտի դա՞ս թէ ոչ:

— Եստ, շատ շնորհակալ եմ, պապուշքա, այն

ապաստանարանին համար, զոր ինձ կը շնորհէք: Կացուցի՞ր ինչս ըմբռնեցիք, որուն համար ձեզ երախտապարտ եմ: Պիտի գամ ձեզ մօտ, և գուցէ շուտով ալ: Բայց հոս, կարեւոր... պատճառներով... անմիջապէս չեմ կրնար որոշման մը յանդիլ: Եթէ կարելի ըլլար երկու շաբաթ եւս մնալ...

— Այդ կը նշանակէ թէ, կը մերժես:

— Այս կը նշանակէ թէ չեմ կրնար: Կրնամ այստեղ թողուլ քոյրս և եղբայրս: Եւ որովհետև կրնայ ըլլալ որ, զանոնք... լքեն... այդ պարագային...: Եթէ ինծի հետ աղաքներն ալ առած ըլլայիք, անշուշտ թէ ձեզի հետ պիտի դայի, և պիտի աշխատէի արժանի ըլլալ ձեր բարիքներուն: Առանց անոնց, չեմ կրնար ընդունիլ:

— Հոգ չէ, մի լար, (Բօլինան լալու երեւոյթ և տրամադրութիւն չուսէր, և իրաւ ալ երբեք չէր լար) ձագուկներուն համար տեղ մը պիտի գտնեմ: Տունս ըստ բուսականին մեծ է: Գպտոցի ալ ժամանակնին է: Ուրեմն, չե՞ս ուզեր անմիջապէս ինձ ընկերանալ: Ուշադրութի՛ւն, Բրասքովիա, քեզի բարիք կը կամենամ, և մի կարծեր թէ մնալուդ ալ պատճառը կ'անդիտանամ: Ամէն բանի տեղեակ եմ, Բրասքովիա: Այդ Թրանսալիին քեզ լաւ ճամբայ մը չէ որ կ'առաջնորդէ:

Բօլինան կրակ կտրեցաւ: Ես՝ ցնցուեցայ: «Ամէն ոք խնդրոյն տեղեակ է, բացի ինձմէ», կ'ըսէի ինքզինքիս:

— Քեզ տեսնեմ, մի՛ զայրանար, չեմ ուզեր աւելի երկարել: Միայն թէ զգոյշ եղիր... կ'ըմբռնեմ, խելացի աղջիկ ես, յետոյ մեղք կ'ըլլայ: Այսքանը

բուստկան է: Երանի թէ ձեզմէ և ոչ մէկը տեսած ըլլայի: Հեռացի՛ր. ցտեսութիւն:

— Կր փափաքէր ընկերանալ ձեզի, պապուշքա ըսաւ Բօլինա:

— Աւելորդ է. վերջ ի վերջոյ ամէնքդ ալ կը ձանձրացնէք զիս:

Բօլինան համբուրեց պապուշքայի ձեռքը, իսկ պառաւը ուժեղ մը ձեռքը ևտ քաշելով անոր այտին վրայ համբուր մը դրոշմեց:

Քովէս անցած միջոցին, Բօլինան արագ ակնարկ մը վրաս պտտցնելով, անմիջապէս հեռացաւ:

— Ուրեմն, Ալէքսի Իվանովիչ, մէկ ժամէն կը մեկնիմ: Միշտ հետս մնալուդ համար յոգնած ըլլալու ես: Ահա՛ առ սա՛ յիսուն լուին:

— Շնորհակալ եմ պապուշքա, բայց...

— Ա՛ռ, ա՛ռ:

Չայնը այնքան վճռական և հրամայողական էր որ, չհամարձակեցայ մերժել:

— Երբ Մոսկուա դաս, և տեղ մը փնտռես ուղղակի ինծի եկուր: Ի՛սկ հիմա, երթաս բարով:

Սենեակս երթալով անկողինիս վրայ երկնցայ: Կռնակի վրայ կէս ժամ մը մնացի, ձեռքերս զլխուս ետին խաչաձեւած: Ազէտքը սկիզբ առած էր: Մտածելիք շատ բան կար: Որոշեցի յաջորդ օրն իսկ, վճռական կերպով մը Բօլինային խօսիլ:

«Ահ, այդ Ձրանսացին» կ'ըսէի ես ինծի:

Ուրեմն ճշմարտութի՛ւն է: Բայց ինչպէ՞ս կարելի է Բօլինան և տը Կրեյչէն իրարու ի՛նչ հակադաս կերպ:»

Անհաւատալի էր: Ինքզինքէս ելած, ոտքի ելայ, երթալ գտնելու համար Պ. Ասթլին և ամէն գնով

պարտադրելու զինքը որ, դիտցածը յայտնէ: Որ ով-
հետեւ անիկա ինձմէ աւելին գիտնալու էր: Իսկ այդ
Պ. Աթլին ալ, ուրիշ հանգոյց մըն էր:

Յանկարծ լսեցի թէ դու աս կը բաղխեն:

— Բօթարեչ:

— Պզտիկ հայրիկս՝ Ալէքսի Իվանովիչ, պապուշ-
քային մօտէն ձեզ կը կոնչեն:

— Էհ, ի՞նչ պատահեցաւ. ճամբս՝ կ'ելլէ: Բայց
տակաւին քսան վայրկեան պէտք է սպասել:

— Շատ անհանգիստ են, պզտիկ հայրիկս, տեղեր-
նին չն' մնար. «Շուտ, շուտ»: Ձեզ՝ պզտիկ հայրիկս
է որ կ'ուզէ: Յիսուս Բրիստոսի սիրոյն, աճապարե-
ցէք:

Անմիջապէս վար իջայ: Պապուշքան արդէն նըր-
բանցքին մէջն էր, դրամապանակը ձեռքին:

— Ալէքսի Իվանովիչ, եկուր, պիտի երթանք...

— Ո՞ւր, պապուշքա

— Ողջ պիտի չմնամ եթէ դրամս չչահիմ: Մի՛
հարցափորձե՛ր զիս, այլ քալե՛: Խաղը կէս գիշերին
կը վերջանայ, այնպէս չէ՛:

Զարմանահար մնացի: Վայրկեան մը խորհելէ
յետոյ, անմիջապէս որոշուեալ տուի:

— Ինչպէս որ կը փոփոք'իք, Անթօնիտա վա-
սիլիէվնա, բայց պիտի չընկերանամ ես:

— Թէ ինչո՞ւ: Ի՞նչ կայ, ի՞նչ պատահեցաւ, սա-
տանան ամէնուզ ալ փո՞րը մտած է:

— Ըրե՛ք ինչ ու կ'ուզէք, բայց ես չեմ ուզեր
որ զիս մեղադրեն: Ո՛չ ականասես և ոչ ալ մեղաս-
կից կ'ուզեմ ըլլալ ես: Խնայեցէ՛ք ինձ Անթօնիտա
Վասիլիէվնա: Ահաւասիկ ձեր յիսուսն լուին, և ցտե-
սութիւն:

Կապոցը, թիկնաթուին մօտիկը դրուած պզտիկ սեղանին վրայ դնելով, բարեւեցի և մեկնեցայ:

— Ի՞նչ տխմարութիւն, դուաց պապուշքան: Քանի որ այդպէս է, ես մինակս պիտի երթամ: Քալէ՛, Բօթապիչ, ճամբայ ե՛լ:

Պր. Ասթլին չկրցայ դռնել: Սենեակս վերադարձայ: Առաւօտեան ժամը մէկին մօտ, Բօթապիչէն տեղեկացայ թէ պապուշքան տասն հազար ռուպլի կորսընցուցած էր: Այն դումարը, զոր ես արժեթուղթիբով փոխանակած էի:

ԺԳ.

Ամիս մըն է որ այս օրագրութիւններուս ձեռք դպցուցած չունիմ:

Աղէտը զոր կը Նախասեսէի, այն ժամանակ, յուսացածէս շատ աւելի սրագ վրայ հասաւ: Անցնող դէպքերը սակայն, աստիճան մը միայն ողբերգական էին, դէթ անձիս համար. Ինձ սրստահածները ցա՛րդ, չեմ կարողացած ըմբռնել: Կարծես թէ երազ մը ըլլային. բուռն սէրս իսկ անցած է, հակառակ որ իրական և սաստիկ էր: Ռ՛ւր կը գտնուէի արդեօք... Ահա՛ ես, միս-մինակ: Աշու՛նը կը վերսկսի: տերեւները կը դեղնին: Միեւնոյն պզտիկ և տխուր քաղաքը կը բնակիմ: (Օ՛, ի՞նչ ալ տխուր են զերմանական այս քաղաքները) փոխանակ մտածելու թէ ի՞նչ պէտք է ընեմ, անցնող դէպքերու ազդեցութեանը տակ կ'ապրիմ, զիս իմ բնական կեդրոնէս հեռուները նետող յորձանքէն բռնուած...: Թերեւս ապագային, կարողանամ աւելի յստակ տեսնել կացութիւնը, եթէ երբեք յաջողիմ ապրուած ամսուան մը այս կեանքիս

գիտակցութիւնը ունենալ: Գրելու մտրմաջը կը վերադարձէ զիս: Այնու ամենայնիւ քաղաքի աղքատիկ գրողարտնէն Բօլ ար Քօքի հատորները — գերմաներէնէ թարգմանութիւնը — ձեռք կը ձգեմ, որոնցմէ կը խորշիմ այնքան: Ինչո՞ւ սակայն Միթէ նորոգ փարատած մղձաւանջին յիշատակը պահպանելու համար է որ ամէն կարգի լուրջ զբաղումներէ կը խորշիմ: Այդքան սիրելի է այդ յիշատակը, ինձ համար: Է՛ն, ինչո՞ւ չէ, նոյնիսկ քառասուն տարի վերջը, պիտի չդադրիմ զայն ոգեկոչելէ...

Ուրեմն վերսկսիմ 'նօթագրութիւններուս: Նախ պատուէջքային պարագան լրացնենք: Յաջորդ օրը, համաձայն Բօթարիչի հաշիւներուն, իննսուն հազար ռուպլի կորսնցուց: Անխուստօնելին պատահեցաւ: Երբ նման խառնուածքի տէր մէկը, այսօրինակ ընթացքի մը անձնատուր կ'ըլլայ, չի կրնար այլեւս ձերբազատուիլ: Կը նմանի սառէ զառիթափի մը վրայ նետուած սահանակին, որ արագ և աւելի արագ սուրալով մինչև անդունդ կը հասնի... Ինչ որ ինձ զարմացուց, պառաւին, առանց իր թիկնաթուէն շարժելու, ութը ժամ անդադար նստած տեղը մնալն էր: Բօթարիչէն տեղեկացայ նաև թէ, ան յաջողեցաւ շատ անգամներ, խոշոր գումարներ շահիլ: Բայց նոր յոյսերով ոգեւորուած, մտքէն իսկ չէր անցներ տեղէն իսկ շարժիլ: Արդէն խաղամոլները կը վկայեն թէ, մարդ կրնայ խաղասեղանին շուրջը անդադար քսանըջորս ժամ նստած մնալ, առանց իսկ խաղաթուղթերը պղտոր տեսնելու:

Մինչ այս մինչ այն, այդ նոյն օրուան ընթացքին վճռական դէպքեր պատահած էին պանդոկին մէջ: Առաւօտուն, ժամը տասնըմէկէն առաջ, Զօրավարն ու

տը Կրեյչէն, որոչաձ էին վերջնական դիմում մը եւս փորձել: Տեղեկացած ըլլալով թէ պապուչքան այլեւս հրաժարած էր մեկնելէ և կայարան վերադարձած, ե-
կաւ հետը ւրաբաց խօսակցելու: Զօրավարը կը դող-
դղար: Ամէն բան խոստովանեցաւ, — իր պարաքերը,
Օր. Պլանչի հանդէպ բուռն սէրը... յետոյ, յանկարծ
սպառնական շեշտ մը տալով իր խօսքերուն, սկսաւ
պուսլ և ոտքը գետինը զարնել: Մեղադրանքներ
կ'ուղղէր պառաւին, ըսելով թէ իր ընտանիքին ամօ-
թը և ամբողջ քաղաքին բամբասանքին առարկան
դարձած էր, և վերջապէս... «վերջապէս ամբողջ
Ռուսաստանի ամօթն էք, Տիկի'ն, իսկ ոստիկանու-
թիւնն ալ նպատակի մը համար է որ ստեղծուած է»: Պապուչքան վռնտեց զինքը՝ ձեռքի գաւազանով իրեն
սպառնալով:

Այդ առաւօտուն, Զօրավարն ու տը Կրեյչէն բազ-
մաթիւ խորհրդակցութիւններ կատարեցին: Լրջօրէն
մտածեցին ոստիկանական միջամտութեան ապաւինիլ,
պապուչքան իբրեւ յիմար, շուայ ևն: ներկայացնե-
լով: Բայց տը Կրեյչէն ուսերը կը թօթուէր, Զօրա-
վարին քթին կը խնդար, որ գլուխը կորուսած, իր
սենեակին մէջ ման կուգար: վերջապէս Յրանսացին
յուսահատական նշան մը ընելով, ձգեց գնաց: Նոյն
իրիկունը տեղեկացանք թէ պանդոկէն ալ մեկնած էր՝
Օր. Պլանչին հետ երկարատեւ տեսակցութիւն մը ու-
նենալէ յետոյ: Օրիորդին գալով, ան ալ ընելիքը նա-
խապէս որոչաձ էր, պարտ ու պատշաճ ձեւով Զօրա-
վարը ճամբու դնելով: «Չէր ուղեր այլեւս զինքը
տեսնել»: Զօրավարը հասեւէն վաղեց ու կայարանին
մէջ տեսաւ որ թեւ թեւի իր իշխանին հետ էր: Ո՛չ
ան և ոչ ալ տիկին տը Գամենկը զինքը նկատեցին: Եօ

ըիտասարդ իշխանն ալ չբարեւեց: Օր. Պլանշը իր վերջին ճիգերը կը սպառէր, որպէսզի իշխանը որոշման մը յանգի, վասնզի տակաւին ոչինչ որոշուած չէր իրենց միջեւ:

Աւա՛ղ, սակայն, օրիորդը անհունապէս սխալած էր: Նոյն իրիկունն իսկ տեղեկացած էր որ այդ իշխանը ծակ-գրպանին մէկն էր և թէ ոուլէթ կարենալ խաղալու իր բոլոր յոյսը դրած էր Ֆրանսուէիին վրայ, որ իր կարգին շատ բան կը սպասէր իր իշխանէն: Պլանշ վա՛նտեց ղինքը իր քովէն և յարկաբաժինը քաշուելով առանձնացաւ:

Այս յիշատակելի օրուան առաւօտուն պարապ տեղը Պ. Ասթլինը փնտռեցի: Պանդոկն ալ չընթրեց: Ժամը հինգի մօտերը, պատահաբար նշմարեցի որ դէպի Աւելլըթէր պանդոկը կ'ուղղուէր: Արագ կ'երթար. մըտահող կը թուէր: Իր սովորական «հա՛»ն դոշելով անկեղծօրէն ձեռքը ինձ երկարեց, առանց կանգ առնելու: Իրմէ սակայն ոչ մէկ տեղեկութիւն կարողացայ քաղել: Եւ յետոյ, Բօլինայի մասին իրեն հետ խօսիլն ալ ինձ շատ ծանր կը թուէր, մանաւանդ որ ինքն ալ իր կողմէն ոեւէ ակնարկութիւն չըբաւ այս ուղղութեամբ: Պատմեցի իրեն պատուէքայի ըրածները: Ուսերը թօթուեց:

— Վերջի վերջոյ պիտի կործանի, նկատել տուի իրեն:

— Անկասկած, պատասխանեց: Եթէ ժամանակ ունենամ, պիտի երթամ իր խաղը դիտելու... Շատ հետաքրքիր է...

— Ո՛ւր է՛ք հապա ամբողջ օրը:

— Ֆրանքֆորթ դայցած էի:

— Գործո՞վ:

— Ի հարկ է :

Հարցնելիք ի՞նչ ունէի իրեն : Այսուհանդերձ չէի ուզեր ալ բաժնուիլ, բայց Քաթրըսէզօն պանդոկին դուռը հասածնուս պէս, զիս բարեւելով, անյայտօցաւ :

Տուն վերադառնալով, համոզում գոյացուցի թէ, Անգլիացիին հետ երկու ժամուան խօսակցութիւն մը իսկ, ոչինչ պիտի պարզէր ինձ, անոր համար մանաւանդ որ, իրեն ալ հարցնելիք բան մը չունէի :

Բօլինան օրը անցուց դարաստանին մէջ տղոց և սպասուհիին հետ շրջադայելով : Զօրավարէն կը խուսափէր : Եւ յետոյ : Եւ յետոյ ինչ որ գիտեմ, ոչինչ կրնայ զինքը խռովել : Այն բոլոր տակնուվրայութիւնները, որոնց մէջ կ'ապրէր ինք, չէին կրցած իր սովորական հանդարտութիւնը խաթարել : Բարեւի գլխու շարժումով մը պատասխանեց :

Տուն վերադարձիս, շատ զայրացած էի : Անտարակոյս չէի ուզեր հետը խօսիլ, և Վուրմէրթէլմի դէպքէն ասդին, զիրար տեսած ալ չէինք : Կասկած չկայ թէ իրեն գոռոզութիւն կը ծախէի, և որքան ժամանակը կ'անցնէր, այնքան բարկութիւնս կ'աճէր : Թող քացարձակապէս սիրած չըլլար զիս, խնդիր չէ : Բայց դոնէ, պէտք չէր որ ոտնակոխ ընելով զիս, անձնուիրութեանս արտայայտութիւնները այնքան արհամարհանքով ընդունէր : Գիտէ թէ կը սիրեմ զինքը, և թոյլ տուաւ որ սիրոյս մասին իրեն խօսիմ, թէև ճիշդ է թէ այս ալ տարօրինակ սկզբնաւորութիւն մը եղաւ :

Բաւական ժամանակէ ի վեր, շուրջ երկու ամիս առաջ նկատեցի թէ կ'ուզէր զիս իր բարեկամը և խորհրդակիցը ընել : Փորձեց, Բայց գէշ վերջաւորու-

Թիւն մը ունենալով, մեր արդի յարաբերութեանց եզական ձեւին յանգեցաւ: Եթէ իմ սէրս իրեն անհաճոյ կը թուի, ինչո՞ւ ուրիմն այդ մասին հետք խօսելէ չխուսափիմ: Զարգիլեր որ սէրս պատմեմ իրեն, նոյնիսկ ինք կ'ուզէ որ այս հանդիպումները տեղի ունենան, և... այս բոլորը կ'ընէ, պարզապէս քթիս խնդալու համար: Զիս գրգռութեան մասնելէ վերջ, մէկ հարուածով տապալելէ և արհամարհոտ տնտարբերութեան մը հեգնանքը ընելէ հաճոյք կը զգայ: Եւ գիտէ նաև թէ, առանց իրեն չեմ կրնար ալ ապրիլ: Պառօնին գէպքէն ասդին, ահաւասիկ, երեք օր է որ անցած է, և ես, անկարող եմ մեր բաժանման հանդուրժելու: Երբ, Գարաստանի մէջ, քիչ առաջ իրեն հանդիպեցայ, սիրտս աննկարագրելի սաստկութեամբ մը կը բարսխէր: Ինքն ալ չիկրնար առանց ինձի ապրիլ: Անհրաժեշտ պէտք ունի ինձի, բայց կրնամ միթէ միմոսի պէս մնալ քովը:

Յայտնի է թէ իր կեանքին մէջ, խորհրդաւոր բան մը ունի: Պապուշքային հետ ունեցած իր խօսակցութիւնը զիս խորապէս յուզեց: Այսուհանդերձ հազար անգամ խնդրեցի իրմէ որ հետս անկեղծ գըտնուի: Գիտէր թէ պատրաստ էի կեանքս իրեն համար զոհելու, բայց ինք մի՛այն արհամարհանք կը յայտնէր ինձ հանդէպ: Փոխանակ կեանքի, որ իրեն կը նուիրաբերէի, ինձմէ այլանդակ իմաստակութիւններ կը պահանջէր, ինչպէս օրինակ Պառօնին հետ պատահածը: Իսկապէս որ ընդվզեցուցիչ բան էր այս: Այդ Ֆրանսացիէն զտտ աչքին բան չէր երեւար: Հոպո՞ Պ. Ասթլին: Այս տեղ հարցը արդէն անհասկնալիօրէն կնճռոտած էր:

Կատաղութեան մոլուցքէ մը բռնուած, երբ սե-

նեակս մտայ, գրիչս առնելով հետեւեալ տողերը գրեցի:

«Քօլինա Ալէքսանտրովնա՛, յստակօրէն կը տեսնեմ թէ ամէն ինչ իր վախճանին կը մօտենայ: Վերջին անգամ մըն ալ կը հարցնեմ ձեզի, կ'ուզէ՞ք որ ապրիմ: Եթէ ոեւէ ձեւով կրնամ օգտակար ըլլալ, պատրաստ եմ ծառայելու ձեզ: Կը սպասեմ ձեր պատասխանին, չստացած դուրս պիտի չելլեմ: Գրեցէ՛ք կամ ձեր մօտ կանչեցէ՛ք զիս:»

Նամակը կնքեցի, և կառսօնի մը հետ ղրկեցի, պատուիրելով որ ուղղակի իր ձեռքը յանձնէ: Պատասխանի սպասած չունէի, բայց երեք րոպէ յետոյ կառսօնը եկաւ ինձ ըսելու թէ «յանձնարարած էին ինձ բարեւելու»:

Ժամը 7ին մօտելը զիս Զօրավարին մօտը կանչեցին: Իր սենեակն էր, կազմ ու պատրաստ դուրս ելլելու: Սենեակին մէջտեղը կեցած էր, սրունքները իրարմէ հեռու, գլուխը հակած և բարձր ձայնով ինքնիրեն խօսելով զբողոսած: Զիս տեսածին պէս այնպէս մը դիմաւորելու վաղեց որ բնազդաբար նահանջ մը ունեցայ: Բայց ան երկու ձեռքերէս բռնած՝ զիս քաշեց դէպի տիվանը, ուր նստեցաւ, ստիպելով որ ես ալ թիկնաթողի մը վրայ նստիմ իր դէմը, ձեռքեռս ձեռքերուն մէջ: Երթները կը գողզողային, և աչքերը խոնաւ էին: Ազդական ձայնով մը՝

— Ալէքսի Իվանովիչ, ազատեցէ՛ք, փրկեցէ՛ք ինձ:

Բաւական ժամանակ առանց բան մը հասկնալու՝ մնացի: Ինք անդադար կը խօսէր՝ միշտ կրկնելով.

— Ծնոր՝ ըրէ՛ք, կ'աղաչեմ:

Վերջապէս հասկցայ թէ ինձմէ թելադրութեան

պէս բանի մը կը սպասէր կամ, աւելի ճիշդը ըսելու համար ամէն կողմէ լքուած, անհամդիստ և յուսարեկ, իմ մասին խորհած էր և զիս կանչած՝ միայն և միայն հետս խօսելու, սիրտը բանալու համար:

Աչքիս յիմար մը կ'երեւար, կամ գո'նէ ժամանակի մը համար խելքը թռցուցած էր: Ձեռքերը իրարու կպցուցած՝ կ'ուզէր առջեւ, ծունկերուս նետուիլ, ի՞նչ բանի համար... գիտէ՞ք: Որպէսզի անսիջապէս Օր. Պլանշին մօտը երթալով աղաչեմ, պաղտախմ որ վերադառնայ ու հետը ամուսնանայ:

— Բայց, Զօրավար. Օր. Պլանշը ինձմով ոչ իսկ կը հետաքրքրուի: Ի՞նչպէս կրնամ ձեր մասին անոր բան մը խօսիլ:

Պօսքերս նոյնիսկ չլսեց. անօգուտ էր:

Եւ գրեթէ լալով պատմեց թէ Օր. Պլանշը կը մերժէր հետը ամուսնալու, անոր համար որ համոզուած էր այլեւս թէ պոպուչ քայէն ժառանգելիք բան չունէր: Թելագրեցի իրեն տը Կրեյյէին միջոցով ջանալ օրիորդը համոզելու: Յուսահատ ժէսթով մը պատասխանեց:

— Մեկնեցաւ. ամբողջ ստացուածքս իրեն փոխանցած եմ: Այն ձեր բերած դրամէն... ինչքա՞ն կը մնայ: Կարծեմ եօթը հարիւր Ֆրանքի չափ... ահա՛ ամբողջ ունեցածս...

— Ի՞նչպէս պիտի կրնաք պանդոկի ձեր հաշիւը փակել: Իսկ յետո՞յ... վերջը ի՞նչ պիտի ընէք:

Մտազբաղ՝ ինձ կը դիտէր: Պօսքերս ըմբռնած չունէր: Փորձեցի իրեն Բօլինայի և երախտներու մասին խօսիլ: Զղայնացած՝

— Այո՛... այո՛, պատասխանեց: Ու անմիջապէս

վերսկսաւ Իշխանին մասին խօսիլ, թէ Օր. Պլանշ իրեն ընկերացած էր և թէ այնուհետեւ...

— Այո՛... այո՛... պատասխանեց : Ու անմիջապէս վերսկսաւ Իշխանին մասին խօսիլ : Թէ Օր. Պլանշ, իրեն ընկերացած էր, և թէ այնուհետեւ...

— Ի՞նչ պիտի ընեմ Ալէքսի Իվանովիչ : Կ'եղնու՞մ յանուշ Աստուծոյ... Ըսէ՛ք, ըրածը ապերախտութիւն չէ՞, այո՛, անշո՛ւշտ, ապերախտութիւն է...

Եւ սկսաւ դառնօրէն լալ :

Այլեւս ոչինչ կրնայի ընել քովը մնալով : Սպասուհիին տեղեկացուցի իր վիճակը, նոյնը ըրի կարսօնին ըսելով, որպէսզի վրան հսկեն, ու մեկնեցայ :

Ճիշդ այս բոպէին, Խօթաքեչը եկաւ ինձ իմացնելու թէ պոպուշքան դիս կը կանչէր : Ժամը ութն էր : Կայարանէն կը վերադառնար, ուր Մոսկուայէն բերած ամբողջ դրամը կորսնցուցած էր : Զինքը թիկնաթուռին մէջ նստուկ յոգնած և հիւանդ վիճակի մէջ գտայ : Մարֆան բսժակ մը թէյ առաջարկելով, կը ջանար համօզել զինքը որ խմէ : Խեղճ կնոջ վիճակը բոլորովին փոխուած էր :

— Բարեւ, մեր աղայ, ըսաւ դանդաղութեամբ, անմիտ պառաւ մըն եմ. այլեւս երիտասարդները իրենց թեթեւամտութեան համար չպիտի մեղադրեմ... Հոպօ՞ Զօրավարը. խեղճ Զօրավարը՝ Զինքը մեղադրելն ալ մեղք է : Բայց դրամէս ոչինչ պիտի ստանայ : Անասուշին մէկն է, թէև ես իրմէն աւելի խելացի մէկը չեմ : Ճշմարիտ կ'ըլեմ, Աստուած, ինչպէս երիտասարդները այնպէս և ծերերը, գոռոզութեամբ մեղանջած ըլլալու համար կը պատժէ... ցտեսութիւն :

Փափաքեցայ պոպուշքան վերստին առաջնորդել : Այնպէս կը թուէր ինձ թէ, ծանր դէպք մը պիտի

տեղի ունենար: Չկարողացայ սենեակս առաձնանալ: Ղրկամ նամակս վճռական էր: Բայց ներկայի աղէտքը, առաւել եւս վճռական էր: Պանդոկի մարդիկը տը կրեյէի մեկնամ ըլլալու պարագան, զոր խնացած էի Չորավարէն, հաստատեցին: Եթէ, կ'ըսէի Լս ինձի, իրրեւ բարեկամ ունենալէ, օրիորդը կը դժկամակի, դէթ թող իրրեւ ծառայ վար դնէ զիս: Պիտի կարենամ միշտ իր յանձնարարութիւնները կատարել:

Ժամ մը յետոյ վերադարձայ պապուշքայի մօտ և երբ, մինչեւ դնացք, ընկերացայ:

— Ենորհակալութիւն մեր տղայ, անշահախնդիր երախտաւորութեանդ համար: Կրկին անգամ մը ևս յիշեցուր Բրասքովիային, ինչ որ իրեն ըսի երէկ: Մօսկուայի մէջ իրեն կը սպասեմ:

Պանդոկին ճամբան բռնեցի: Չորավարին յարկաբաժինին առջեւէն անցած միջոցիս, հանդիպեցայ ըսպասուհիին, որ տխուրեմամբ ըսու թէ իրրեւ նորութիւն, սչինչ պատահած է: Այսուհանդերձ ներս մտայ: Առանձնասենեակին դրան առջեւ, զարմանահար մնացի: Չորավարն ու Օր. Պլանչը կոկորդալիք կը խնդային, զիրար գերազանցող ուժգնութեամբ: Տիկին Գօմենսքը, ինքն ալ հոն էր: Արդարեւ Չորավարը ուրախութեամբ խենթացած ըլլալու էր, անկապ խօսքեր մը կը լիռտար: Յետոյ տեղեկացայ, նոյնինքն օրիորդ Պլանչէն ի՞նչ, Իշխանը ճամբու դնելէ յետոյ, խնացած էր Չորավարին յուսահատութիւնը և բոպէ մը՝ քովէս դացած, «զիսքը մխիթարելու համար»: Բայց խեղճ մարդը կ'անդիտանար թէ արդէն իր բախար վճռուած էր, իր քրքջալիք խընդուքի պահուն, արդէն Պլանչին բեռները կը կապէին,

որ յաջորդ առաւօտուն կանուխ, առաջին զնացքով,
Բարիզ պիտի մեկնէր:

Քանի մը բոսէ առանձնասենեակին շէմքին կանգ-
նած մնալէ յետոյ, մերժեցի ներս մտնել, և առանց
երևալու հեռացայ: Սենեակս դացի: Դուռը բացած
միջոցիս, սենեակիս կէս-մթութեամբ մէջ, անկիւն
մը, պատուհանին մօտ, աթոռի մը վրայ նստած կնոջ
մը անոյշ սիւրւէթը նշմարեցի: Մուտքի պահուստ-
քի չելաւ անմիջապէս: Երբ մօտեցայ, դիտեցի... մազ
մնաց որ շունչս կտրեր:

ԺԴ.

Ճիչ մը արձակեցի:

— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ պատահած է, ըսաւ տարօրի-
նակ զէմքով մը:

Տօգոյն և տրտում էր:

— Զարմանալի բան դո՛ւք այստեղ, իմ սենեակս:

— Եկո՛ւյ, սովորութիւնս այսպէս է. հիմա ան-
միջապէս պատճառը կ'իմանաք. մօմը վառեցէ՛ք:

Մամը վառեցի:

Ոտքի կանգնեցաւ, սեղանին մօտեցաւ, առջեւս
դրաւ կնքուած պահարանի մը մէջի նամակը՝ ըսելով.
«Կարդացէ՛ք»:

— Ասիկա՛... ասիկա՛ տը կրեյէի դրութիւնն է
պրօպոսի ես, թուղթը խլելով:

Զեւքերս կը դողային, տողերը աչքիս առաջ կը
պարէին: Նամակին բովանդակութիւնը որոշ կերպով
չեմ յիշեր, բայց ահաւասիկ անոր իմաստը:

«Օրիորդ, դժբախտ պորագաներու հարկադրան-
քին տակ պարտաւորուեցայ մեկնիլ: Զեզի հետ խօ-

սակցութենէ մը յատկապէս խուսափելու պարագան նկատի ունիք անշուշտ: Պառաւ արկնոջ ժամանուամբ և իր գիծութիւնը, իմ վարանումներուս վերջ մը դըրին: Անձնական գործերս, սրտնք շատ տուժած են, կ'արգիլեն որ յոյսերով օրօրուիլս շարունակեմ, ինչ որ ցարգ իմ միակ ուրախութիւնս եղաւ: Անցեալի մասին կը ցուիմ, բայց կը յուսամ թէ իմ վարձունքիս մէջ ոչինչ պիտի գտնէք որ պատուաւոր և կնանճոյ մարդու մը համար պատուարեր չըլլայ:

«Ձեր հօրուին քայքայումէն գրեթէ փճացած, ըստիպուած եմ ինձ մնացած քիչ մը հարստութիւնը օգտագործել:»

«Արդէն Բեթերսպուրկի բարեկամներուս հրահանգ տուած եմ որ ինձ փոխանացած իր գոյքերը ամբողջութեամբ ծախու հանեն: Ծանօթ ըլլալով սակայն Ջորավարին թեթեւամտութեանը, որ իր սխալին հետեւանքովը իր հարստութիւնը կորսնցուց, սրոշած եմ իրեն վերադասել յիսուն հազար Ֆրանք և իրեն վերադարձնել իր յանձնառագիտները, այնպէս որ կրնաք այժմ իրմէ ձեռք բերել ինչ որ իր պատճառաւ կորսնցուցիք, ձեր ինչքերուն իրաւական միջոցաւ վերագարձուիլը պահանջելով:»

«Կը յուսամ օրիորդ թէ ինչ որ ձեզ ի նպատակարգադրած եմ, օգտաւէտ պիտի ըլլայ, կը յուսամ նոյնպէս այս արարքովս կնանճոյ մարդու մը պարտականութիւնը կատարած ըլլալ: Հաւատացած եղեք թէ ձեր յիշատակը առ յաւէտ քանդակուած կը մնայ սըրտիս մէջ:»

— Է՛ն ուրեմն, շատ յատկ է ըսի, խօսքս Բօլինային ուղղելով... Ուրի՛շ բան կ'սպասեիք այդ մարդէն, աւելցուցի սրտմտութեամբ:

— Ե՛ս, ոչի՛նչ կ'սպասէի, պատասխանեց շատ հանդարտօրէն, բայց ձայնը կը դողար: Երկար ժամանակէ ի վեր է որ համակերպած եմ ամէն բանի: Կը ճանչնամ զինքը: Կարծեց թէ պիտի հետապնդեմ... պիտի պարտադրեմ... (այս բառերուն վրայ կանգ առաւ խօսքը առանց ամբողջացնելու, շրթունքը խաժաւ և լռեց):

Իրեն հանդէպ ունեցած արհամարհանքս կրկնապատկած էր, և ընելիքին կը սպասէի: Եթէ ժառանգութեան ապահովուած ըլլալուն հեռագիրը ժամա՛տած ըլլար, այդ ապուշին... հօրուիս իրեն պարտական եղած գումար, երեսն ի վեր պիտի նետէի, ու զինքը վճնտէի: Երկար ժամանակէ ի վեր է որ կ'ատեմ զինքը: Օհ, առաջուան մարդը մնացած չէր, ո՛չ, հազար անգամ ոչ, իսկ հիմա, հիմա... Այդ յիսուն հազար ֆրանքը՝ ի՛նչ ուրախութեամբ երեսն ի վեր պիտի նետէի... Պիտի թքնէի այդ երեսին...

— Բայց, այդ թուղթը, վերադարձուած յիսուն հազար ֆրանքի յանձնառութեան այդ գիրը, չէ՞ որ Զօրավարին մօտն է: Առէ՛ք և իրեն վերադարձուցէք:

— Օհ, այդ չէ, այդ չէ:

— Այո՛, ճշմարիտէ թէ այդ չէ: Իսկ պապուշքա՞ն պոռացի յանկարծ:

Բօլինան մտացիր և անհամբեր երեւոյթով մը ինձ նայեցաւ:

— Ի՞նչ, պապուշքա՞ն: Չեմ կրնար քովը երթալ... և վերջապէս, ոչ ոքէ չեմ ուզեր ներողութիւն հայցել, ուեւցուց՝ գրգռուած:

— Բայց ի՞նչ կարելի է ընել: Ի՞նչպէս պիտի կըրնայիք այդպիսի մէկը սիրել: Կ'ուզէ՞ք որ մենամարտի հրաւիրեմ, պիտի սպաննեմ զինքը: Ո՛ւր կը գըտալի այս պահուս:

— Երեք օրուան համար, Ֆրանքֆորթ դասած է :

— Ձեր մէկ խօսքը բաւական է որ, առաջին դր-
նացքով իսկ մեկնիմ, ըսի իրենն ապուշի մը խանդա-
վառութեամբ :

Եիծաղիլ սկսաւ :

— Հապա եթէ ձեզի «նախ յիտուն հաղար Ֆրան-
քըս վճարեցէ՛ք» ըսէ .— Եւ յետոյ մենամարտելու ի՞նչ
պատճառ ունի... ապուշ բան չէ՞... :

— Ինչպէ՞ս այդ յիտուն հաղարը ճարեմ, կը կրկ-
նէի ես, ակռաներս սեղմելով, իբրև թէ այդ գումա-
րը գեանէն կարելի ըլլար հաւաքել, Հսեցէք, Պ. Ասթ-
լիին ըսեմ, ի՞նչ խորհուրդ կուտաք :

Աչքերը փայլատակեցին :

— Ուրեմն դ՞ու՞ն ինքդ կ'ուզես որ, լքեմ քեզ այդ
Անդլիացիին համար, ըսաւ տխուր ժպտով և աղղու
նայուածքով մը : (Առաջին անգամն էր որ հետս եղա-
կի դէմքով կը խօսէր, գլխապտոյտէ մը բռնուածի
պէս, շունչը տիվանին վրայ առաւ :

Իբրև թէ շանթահարուած ըլլայի : Ո՛չ աչքերուս
և ոչ ալ տկանջներուս կը հաւատայի : Ուրեմն զիս կը
սիրէ՞ր : Ինձ եկած էր և ոչ Պ. Ասթլիին, ինքը՝
մինակ, թարմատի ազջիկ մը՝ սենեակիս մէջ, ամե-
նունն աչքին տռչել ազատ-համարձակ, իսկ ես, այդ
տեղ, իր դէմը կանգնած, առանց բան մը կարենալ
ըմբռնելու :

Տարօրինակ միտք մը ծագեցաւ մէջս :

— Բօլիսա՛, միայն ժամ մը միջոց տուր ինձի,
պիտի վերադառնամ : Այո՛... անհրաժեշտ է... պիտի
տեսնես : Հոս մնացի՛ր, ինձ օպասէ :

Ու հեռացայ, առանց իր հարցման պատասխանե-

Արդարեւ, կը պատահի որ անհեթե'թ, անիրագործելի դադարաւ մը մտքին մէջ այնպիսի սաստկութեամբ տեղ կ'ընէ որ մարդ վերջ ի վերջոյ կը հաւատայ: Եւ դեռ աւելին կայ—այդ գաղափարը ուժեղացած է ցանկութեամբ, անդիմադրելի և չարաղէս ցանկութեամբ մը:

Ինչ որ ըլլայ, այդ երեկոն ինձ համար անմոռանալի է: Իսկական հրաշք մը—թուաբանական հաշուով՝ ճիշդ—բայց հրաշք մը՝ ամէն պարագայի:

Ժամը արդէն տասը քսուորդ անցած էր: Հաստատ հաւատքով կը վազեմ, վաստկելու յոյսով: Երբեք այս աստիճան ինքնավստահ և ոչ ալ այսքան տարօրինակ կերպով յուզուած վիճակ մը ունեցած եմ:

Բաղմուտիւն կար տակաւին, վասնզի այս այն ժամն է որ իսկական խաղացողներուն, այսինքն՝ անո'նց, որոնց համար աշխարհի վրայ ռուլէթէն զատ ոչինչ չկայ՝ օրը նոր կը սկսի:

Նստեցայ այն սեղանին շուրջ ուրտեղ պապուշքան նախ շահած և ապա այնքան դրամ կորսնցուցած էր: Ծիշդ իմ դէմս կանանչ դորդին վրայ բաս բառը գործած էր: Գրպանէս քսան լուխ քաշելով այդ բաս բառին վրայ կը նկատեմ:

— Քսան երկու, կը պոռայ խաղապետը: Շահած եմ: Գարձեալ ամբողջը՝ շահս և խաղագինս նոյն տեղը կը դնեմ:

— Երեսուն և մէկ:

Արդէն ութսուն լուի ունէի: Այս գումարը կը դնեմ մէջտեղի տասներկուքին վրայ (շահը եռասպտիկ է, բայց մէկ վաստակի փոխան՝ կորսնցնելու երկու պատեհութիւն կ'ունենաս):

— Քսանը չորս:

Յիսուսն լուինոց երեք կապոց, և տասը հնչուսն ոսկի վճարեցին: Ունեցածս՝ երկու հարիւր լուբի բարձրացաւ: Իբրեւ թէ երազի մը մէջ ըլլայի: Ամբողջ դրամս կարմիրին վրայ կը դնեմ.— և ա՛ն՝, յանկարծ ինքղինքիս դալով, ա՛ն ու սարսփով համակուած եմ: Կ'ըմբռնէի թէ, ինչ որ կորսնցնելու վտանգին ենթարկած էի, ուրիշ բան չէր եթէ ոչ՝ ամբողջ կեանքս...

— Կարմիր:

Լայն շունչ մը քաշեցի: Եւ երբ գանձատոմսերը գրպանել սկսայ, տաք սարսուռ մը պատեց զիս: Չորս հազար Ֆլորէն և ութսուն լուբի բարձրացած էր ունեցածս:

Կեդրոնի տասներկուքին վրայ երկու հազար Փլորէն դնելով, կորսնցողցի: Ունեցած ոսկիս և ութսուն լուբիներս, դարձեալ նոյն թիւին վրայ: Կրկի՛ն կորուստ: Կատաղութիւնս բռնեց: Երկու հազար Ֆլորէն առնելով առաջին տասներկուքին վրայ դրի, առանց մտածելու, առանց հաշիւի: Բայց կը յիշեմ թէ նախզգացում մը ունեցայ... նախզգացում մը որ միայն, իմ կառծիքով, իր օդապարիկէն ինկող օրիորդ Պլանշառը ունեցած կրնայ ըլլալ:

— Չորս:

Դարձեալ վեց հազար Ֆլորէն ունէի: Արդէն յաղթանակս ապահոված նկատելով, չորս հազար Ֆլորէնը սեւին վրայ նետեցի: Խաղացողներէն ինը հոգի ինծի հետեւեցան: Խաղապեաները իրարու կը նայէին: Շուրջ-բոլորս կը խօսակցէին, արդիւնքին սպասելով:

— Սեւ

Այն վայրկեանէն սկսեալ, ոչ հաշի՛ւ և ո՛չ ուլ խաղաղին կը յիշեմ: Այնքան մը միայն կը մտաբերեմ

Թէ, ինչպէս երազի մէջ կը պատահի տասնըվեց հազար Ֆլորէն շահած եմ: Երեք անյաջող խաղերս, տասներկու հազար Ֆլորէն կորսնցնելուս պատճառ եղան: Վերջին չորս հազար բաւին վրայ դրի: Անզգայ դարձած էի: Կը սպասէի և կը դործէի, մեքենակահորէն, առանց մտածելու: Դարձեալ շահեցայ և յաջորդաբար՝ չորս անգամ: Տակաւին կը յիշեմ թէ առջեւս ոսկիի դէզեր ունէի, և թէ կեդրոնի տասներկու թիւն էր որ յաճախ, չորսի վրայ երեք անգամ դուրս կուգար, յետոյ կը կորսուէր մէկ երկու անգամ, դարձեալ չորսի վրայ՝ երեք անգամ յայտնուելու համար: Այս զարմանալի կանոնաւորութիւնը, երբեմն շարքով կ'ընթանայ, ինչ որ մատերը ձեռքերնին խաղացող իսկական խաղամոլներուն ցընորանք կը պատճառէ:

Եկածէս ի վեր, հազիւ կէս ժամ մը անցած ըլլալու էր: Յանկարծ խաղապետները ինձ յայտնեցին թէ երեսուն հազար Ֆլորէն շահած եմ, և թէ մինչեւ յաջորդ օրը ոուլէթին բաժինը պէտք է տային: Հաւաքեցի ամբողջ ոսկիներս, գրպաններս լեցուցի, գանձատոմսերու հետ խառնուած, և ոուլէթի ուրիշ սրբահ մը գացի: Ամէն ոք ինձի հետեւեցաւ: Տեղ առլին. սկսայ դարձեալ ըստ բախտին, առանց հաշուի խաղալ: Չեմ կրցած հասկնալ թէ ինչպէս աշատուեցայ:

Երբեմն, թիւերը աչքերուս առջեւ պար կը բռնէին: Այս թիւերէն ոմանց կը կառչէի, խոսնց ստակցաբար կը խաղայի: Շատ մտացիր ըլլալու էի: Կը յիշեմ թէ խաղապետը յաճախ խաղս կը սրբադրէր: Այտերս՝ դալուկ, ձեռքերս կը դողդղային: Բախտը՝

անգաղար կը ժպտէր: Յանկարծ ամէն կողմէ սկսան խօսիլ և ծիծաղիլ:

— Պրաւօ, Պրաւօ:

Նոյն իսկ ծափահարողներ ալ գտնուեցան: Այդտեղ ալ երեսուն հազար Ֆլօրէն շահած էի, և մինչև յաջորդ օրը, ուսելթը այլեւս կը փակէին:

— Ել գնա՛ այլեւս, կ'ըսէր ինձ, աջէն՝ Յոյն մը: Ֆրանքֆորթցի հրեայ մըն էր: Քովէս չէր հեռանար, երբեմն ալ խաղիս կ'օգնէր:

— Աստուծոյ սիրոյն, գնա՛ այլեւս կ'ըսէր ձախէս ուրիշ մը: Շատ համեստ և շատ պատշաճ կերպով հաղնուած, հազիւ երեսուն տարուան, քիչ մը յոգնաբեկ և հիւանդագին տժգունութեամբ տիկին մըն էր խօսողը, որ տակաւին հրաշալի գեղեցկութեան մը հետքերը կորսնցուցած չէր:

Այդ բոպէին, զբպաններս գանձատոմսերը թըխմելով, ոսկին կը հաւաքէի: Յիսուն լուինոց վերջին երկու կապոցները, դժգոյ տիկինոջ ափը գնելու պատենութիւնը ունեցայ, այնպէս որ ոչ ոք կարողացաւ նշմարել: Իր նինար մտաները ուժեղ կերպով ձեռքս սեղմեցին, առ ի երախտագիտութիւն: Ու այս ամէնը ոչ իսկ վայրկեան մը սեւեց:

Ամբողջը մէկ հաւաքելէս յետոյ, արիաքար երեսուննոց և քառասուննոց սրահները ուղղուեցայ: Այնտեղի հասարակութիւնը աւելի աղնուապետական է: Ռուլէթ չեն խաղար այլ թղթախաղ: Խաղասեղաններուն վրայ ամէն իրիկուն հարիւր հազար թաւեր կը դառնայ: Մեծագոյն խաղաղինը Նոյնպէս չորս հազար Ֆլօրէն է: Խաղը կ'անդիտանայի, բացի իր կարմիրի և սևի գօնպինէղօններէն, որոնցմէ չբաժնուեցայ: Բոլոր անոնք որ հետեւած էին ինձի, զիս

չըջապատեցին: Չեմ գիտեր թէ Բօլիւայի մասին բո-
պէ մը իսկ խորհեցա՞յ:

Միմիայն առջեւ հաւաքուած դանձատոմսերը
հաւաքելու և գրպանելու ցանկութենէն բռնուած էի.
Արդարեւ, ճակատագրական ոյժ մը կարծես թէ դոր-
ծելու կը մղէր զիս: Այս անգամ, թէեւ յաճախադէպ,
դէպք մը պատահեցաւ: Դիտուած է թէ, բախտին՝
կարմիրին հակելու պարագային, այս վերջինը տա-
տանըհինգ անգամ յաջորդաբար դուրս կուգայ: Այս-
պէս, երեք օր առաջ, կարմիրը, անընդհատ, քսան
երեք անգամ յաջորդաբար ելաւ: Ընդհանրապէս տա-
սը խաղարկութեւէ յետոյ, ոչ ոք միեւնոյն գոյնին
վրայ այլեւս չի խաղար: Այսուհանդերձ միւս գոյնին
ալ չեն մօտենար, վախնալով դիպուածին քմայքնե-
րէն: Երբ տասնըվեց անգամ կարմիր դուրս գայ,
տասնըեօիերորդ անգամուն սեւը կը յայտնուի: Սկըս-
նակ խաղացողները անժամանակ կերպով խաղագին-
նին կրկնելով կամ եռապատկելով, կը կորանցնեն:

Այդ օրը կարմիրը յաջորդաբար երեք անգամ
յայտնուած էր: Որոշեցի ուրեմն այդ գոյնին վրայ
խաղալ: Խաղարկութեանս մէջ հպարտ վարմունք մըն
ալ ունէի: Կը փոփաքէի յանդգնութեամբս բոլորը
«զարմացնել»:

Քովս ի վեր կը պոռային թէ խելագարած եմ:
Կարմիրն ալ տասնըչորրորդ անգամն ըլլալով դուրս
ելած էր:

— Պառօնը արդէն հարիւր հազար Ֆլօրէն շահած
է, մրմնջեց ձայն մը քովէս:

Անմիջապէս ինքզինքիս եկայ: Մէկ գիշերուան
մէջ, հարիւր հազար Ֆլօրէն շահած էի: Այսքանը՝
արդէն բաւական էր ինձ...:

Գանձատոմսերուն վրայ խոյացոյ, կապոցներով գրպանս թիմեցի և դէպի կայարան կծիկը դրի: Անցքիս վրայ գտնուողները կը ծիծաղէին, իրարու ուռած գրպաններս ցոյց տալով, քալուածքս կը խրճրճէին, որ գրպանած ոսկիներուս ծանրութեանը պատճառաւ ներդաշնակ չէր: Վրաս կէս փութ (16 լիպրա) ծանրութիւն կը կրէի: Բաղմաթիւ ձեռքեր դէպի ինձ կ'երկարէին: Ափերով ոսկի բաժնեցի: Ելքի միջոցիս, երկու հրեաներ զիս կեցուցին:

— Սրտերնիդ ամուր բռնեցէ՛ք, հեռացէ՛ք, վաղն իսկ այս քաղաքէն, հեռացէք, այլապէս ամբողջ ունեցածնիդ պիտի կորսնցնէ՛ք...

Զպատասխանեցի ժամը յառաջացած էր: Մինչև պանդոկ, տակաւին կէս վերստ ճամբոյ ունէի կտրելիք: Նոյն իսկ մանկութեանս ատեն դողերէն վախցած չեմ: Այժմ ալ այդ մտահոգութիւնը չունէի: Միմիայն յաղթանակիս մտտին կը խորհէի, թէպէտև տաժանելի դգացումներու անձնատուր, մէկ խօսքով տխուր յաղթանակի դգացում մը համակած էր զիս: Յանկարծ, Բօլիւայի դէմքը երեւակայութեանս առջեւ ցցուեցաւ: Վերյիշեցի թէ զինքը պիտի տեսնէի, ամէն ինչ պատմէի և յաղթանակիս արդիւնքը՝ ցոյց տայի... Բայց այլևս չէի յիշեր, ոչ իր վերջին խօսքերը, ո՛չ կայարան գացած ըլլալուս պատճառը, և վերջապէս ո՛չ ալ բան մը տյն անցեալէն, որ ինձի համար այսքան կարճ միջոցի մը ընթացքին հնութիւն մը դարձած էր այսուհետև: Արդարև այլևս չպիտի կարողանայի այդ բոլորը վերյիշել, անոր համար որ, նոր կեանք մը կը սկսէր ինձ համար, տհաւասիկ:

Դարաստանին ծայրամասին մօտերը, յանկարծ

վախի զգացում մը ունեցայ : «Հապս՞ եթէ սպաննէին զիս...» «եթէ կողոպտէի՞ն...» : Ամէն քայլափոխիս սարսափս կը կրկնապատկուէր, դրեթէ սկսած էի վազել :

Վերջապէս մեր պանդոկը որ լոյսերու մէջ կը լողար, աչքիս երեւցաւ :

— Փառք Աստուծոյ, ահաւասիկ հասայ :

Աշխուժիւ երրորդ յարկը բարձրացայ, դուռը բացի : Բօլինան այնտեղ էր, բաղձոցին վրայ, ձեռքերը կուրծքին՝ խաչաձեւած : Զարմացած նոյնուժ մը ուղղեց ինձ, ապահովաբար տարօրինակ երեւոյթ մը ունեցած ըլլալու էի : Առջեւը կանգնելով, ամբողջ դրամս սեղանին վրայ դրի :

ԺԵ.

Անշարժ, իր ակնարկը վրաս սեւեռած մնացած էր :

— Երկու հարիւր հազար Ֆրանք շահեցայ, ըսի, դրամիս վերջին կապոցը սեղանին վրայ նետելով :

Սեղանը ծածկուած էր դրամներով և գանձատուներով : Չէի կրնար աչքէս հեռացնել զանոնք : Նոյն իսկ Բօլինան այլևս աչքիս չէր երեւար : Փորձեցի կարդաւորել, յետոյ իրարու խառնեցի, վերջն ալ ըսկըսոյ սենեակին չորս կողմը ման գալ, երազուն ու սկսոյ դարձեալ համրել : Յանկարծ, դէպի դուռը նետուեցայ : Ըս'ւ մը փականքը ամբացուցի, և պայուսակիս առջեւ կանգնելով :

— Այս ամբողջը, մինչեւ վաղը, լաւ չըլլա՞ր որ մէջը տեղաւորեմ : Մինչեւ վաղը, կրկնեցի Բօլինային զառնալով :

Այդ պահուն միտոյն գինքը վերոյիշած էի : Ինք

սակայն, միշտ անշարժ, աչքերովը ինձ կը հետեւէր : Դէմքին արտայայտութիւնը տարօրինակ էր, անախորժ արտայայտութիւն մը : Նայուածքին մէջ տակուլութիւնը կը յայտնուէր :

Իրեն մօտեցայ :

— Բօլինա՛, ահա՛ քեզի քսանըհինգ հազար Ֆլօրէն, յիսուն հազար ֆրանքէն աւելի կ'ընէ : Ա՛ռ այս դրամը և վաղը գնա՛, այդ մարդուն երեսին նետէ : Պատասխան չտուաւ :

— Եթէ կ'ուզէք, վաղը՝ ես ինքս, առտուն կանուխ պիտի տանիմ : կ'ուզէ՞ք

Սկսաւ խնդալ, ու երկարօրէն խնդաց : Հիասթափուած, և ցուազին, շինքը կը դիտէի : Այս այն ծիծաղն էր, որ կ'արձակէր երբ իրեն ամենասրտադին զգացումներու մասին կ'արտայայտուէի : Վերջ սպէս դադրեցուց իր խնդուքը, տխրեցաւ և աչքովը զիս լրտեսեց :

— Ձեր դրամին պէտք չունիմ, ըսաւ արհամարհանքով :

— Ինչո՞ւ, ի՞նչու համար, Բօլինա :

— Առանց փոխարինութեան, ոչինչ կ'ընդունիմ :

— Իրրեւ բարեկամ կը նուիրեմ ձեզ, կեանքս ալ ձեզի համար կը զոհեմ . . .

Երկար և թափանցող հայեացք մը վրաս սեւեռեց, իրրեւ թէ մասժուններու խորքը կարդալ ուզէր :

— Լիուլի կը վճարէք շարունակեց ժպտելով : Տը կրեյէի հոմանունին յիսուն հազար ֆրանք չարժեր :

— Բօլինա, այդ ոճով ինչո՞ւ հետս կը խօսիք : Արդեօք տը կրեյէի տե՞ղը դրամ էք զիս :

— կ'ատեմ ձեզ, այո՛ . . . այո՛ . . . տը կրեյէէն առ

ւելի բան մը չէք արժեք ինձ համար, գոչեց կրակոտ աչքերով:

Յետոյ դէմքը ձեռքերուն մէջ առած, ծածկեց և ջղային նոպայի մը անձնատուր եղաւ: Անմիջապէս քովը փուլթացի: Խորհեցայ թէ բացակայութեանս միջոցին անբնական բան մը պատահած ըլլալու էր: Յիմարի մը երեւոյթն ունէր:

— Դնէ՛ զիս, կ'ուզե՞ս թէ չէ, Տը կրեյէի նման յիսուն հազար Ֆրանքի, կը պոռար հեծկառուքներով ընդմիջուած ձայնով մը:

Բաղուկներուս մէջը առի զինքը, ձեռքերը, ոտքերը համբոյրներովս ողողեցի. առջեւը՝ ծնրադիր կը մնայի:

Նոպան վերջ գտաւ:

Ինքզինքին դալով, երկու ձեռքերը ուսերուս դրաւ և ուշի ուշով զիս քննեց: Ականջ կուտար ինձ: Բայց յայտնաբար, ըսածներէս ոչինչ կը լսէր: Մտահոգ կերպարանք մը ստացած էր: Վիճակը մտահոգիչ դառնալ սկսաւ: Ինձ կը թուէր թէ իմացականութիւնը պզտորիլ կը սկսէր: Մերթ ընդ մերթ զիս դէպի իրեն քոչելով վստահութեամբ կը ծիծաղէր, երբեմն ալ հտ մղելով կը սկսէր յուսահատ երեւոյթով մը երեսս նայիլ:

Յանկարծ ինձի փաթթուեցաւ:

— Կը սիրե՞ս զիս, զիս կը սիրե՞ս, կը կրկնէր անդադար: Փափաքեցար ինձի համար Պառոնին հետ կռիւի ալ բռնուիլ դուն...

Խօսքը վերջացուց ու սկսաւ խնդալ, իրրեւ թէ մտքէն գուռչտական բան մը անցած ըլլար: Ի՞նչ ընէի, կը զգայի չերմին մօտալուտ գալուստը: Չէի կրնար իր ըսածները հասկնալ: Տեսակ մը զսուսանցական վի-

ճակի մէջ, կարծես թէ ուզած ըլլար իր բոլոր գաղտնիքը մէկ երկու բառով ինձ յայտնել, յիմարական զուարթութեան մը անընդհատ զառանցանքով, որ սարսափի կը մասնէր զիս :

— Ձէ', չէ' : Դուն իմ ուրախութիւնս ես, դուն ինձի հաւատարիմ ես, կը կրկնէր :

— Կը սիրե՞ս, կը սիրե՞ս զիս... զիս պիտի սիրե՞ս միշտ, այնպէս չէ՞ :

Աչքերս վրայէն չէի հեռացներ : Սիրային այսպիսի նոպայի մը մէջ զինքը բնաւ տեսած չէի : Իրաւ է թէ զառանցանքի մէջ էր, բայց... իմ տարփալի նայւածքիս նենդութեամբ կը ծիծաղէր : Յանկարծ խօսակցութիւնը Պ. Ասթլիի վրայ կեդրոնացուց, անդադար կրկնելով. « թող սպասէ', թող սպասէ' », ու կը հարցնէր ինձ թէ պատուհանին տակը գտնուելէն լուր ունէ՞ր՞ արդեօք :

— Այո', այո', պատուհանին տակ'ն է, բաց նայէ', հո՛ն է :

Ձիս դէպի պատուհանը կը մղէր, բայց երբ ոտքի ելլելու համար շարժում մը կ'ընէի կը սկսէր քրքիջներ արձակել ու վզիս փաթթուիլ :

— Պիտի մեկնի՛նք, վաղը պիտի մեկնինք, ըսաւ յանկարծ :

Եւ մտածումներու մէջ ինկաւ :

— Կը խորհիմ թէ պոպուլեարային պիտի կարենանք հասնիլ : Կարծեմ թէ Պերլինի մէջ զինքը պիտի գրտնենք : Ի՞նչ կը կարծես որ ըսէ մեզ տեսնելով : Հապա Պ. Ասթլին... Ան չէ որ Շլաթէնպէրկի բարձունքներէն վար պիտի ուզէր նետուիլ : Այնպէս չէ՞ :

Սկսաւ դարձեալ խնդալ :

— Լսէ՛ : Գիտե՞ս թէ յոռաջիկայ ամառ ո՛ւր պիտի

երթայ: Հիւսիսային բեւեռ, գիտական զննութեանց համար, և կ'առաջարկէ որ իրեն ընկերանամ հա՛, հա՛, հա՛. կ'ըսէ թէ, մե'նք Ռուսերս, ոչ մէկ բանի ընդունակ ենք, և ինչ որ ունի'ք Սերուպոց իներուն կը պարտինք... բայց շատ բարի մարդ է: Զօրավարին հանդէպ ներողամիտ կը դռնուի: Կ'ըսէ թէ Պլանշը... կ'իրքը... վերջապէս ես ալ չեմ գիտեր, խեղճ մարդը, շատ կը մեղքանամ: Ըսէ տեսնեմ, ինչպէ՞ս պիտի սպաննես տը Կրեյչէն: Կարծեցիր թէ թո՞յլ տոմ պիտի որ մարդ սպաննես: Բայց ոչ ոքի արիւնը պիտի մտնես, ոչ իսկ Պառոնին: Զեզ երկուքդ ալ կը դիտէի: Ինչքա՛ն ծիծաղելի էի՛ր: Յայտնի էր թէ չէի ուզեր երթալ, բայց հարկադրուեցար: Ահ, որքա՛ն խնդացի այդ օրը:

Սը շարունակելով քմծիծաղը սկսու կրկին զիս գրկելով համբուրել, բազուկներուն մէջ սեղմել, սիւլըտուքի նոպայէ մը բռնուած: Այլեւս ոչինչ կը խորհէի, ոչինչ կը լսէի, այդ պահուն էր որ գլուխս դարձաւ...

.

Առաւօտեան ժամը եօթը ըլլալու էր, երբ եկայ ինքզինքիս: Արեւը սննեակը կը լուսաւորէր: Բօլինան քովս նստած տարօրինակ կերպով ինձ կը նայէր, երբեմն ալ սեղանը և դրամը դիտելու համար, երեսը անդին դարձնելով:

Գլխացաւ ունէի: Փափաքեցայ Բօլինային ձեռքը բռնել: Մերժեց ու սաքի ելաւ, պատուհանին մօտեցաւ, բաշաւ և երեք վայրկեան սպասեց: Կը խորհէի պատահելիքին և այս բոլորին վերջաւորութեանը մասին: Յանկարծ դէպի սեղան յոռաջացաւ, և գե-

բաղանց ատելութեամբ մը ինձ դիտեց, չըթուէնքները բարկութենէ կը դողային :

— Հիմա, յիսուն հազար ֆրանքս մը տո՛ւր տեսնեմ :

— Բօլինա, դարձեա՞լ, կրկին այսպէս :

— Թերեւս խոստումիդ մասին անդրադարձար : հա, հա հա, հիմա արդէն կը ցաւիս :

Քսանըհինգ հազար ֆլօրէնը, տակաւին տրձ սկով սեղանին վրայ կը մնար : Առի և իրեն յանձնեցի :

— Ինձ կը պատկանին տասնք չէ՞, հարցուց չարամիտ արտայայտութեամբ մը :

— Շահած վայրկեանէս իսկ արդէն քուկդ էին :

— Լաւ ուրեմն, քեզի ըլլան այդ յիսուն հազար ֆրանքը :

Չեռքը բարձրացուց, ուժգին մը երեսս ի վեր նետեց դրամատոմսերու կապոցը և մեկնեցաւ վաղելով :

.

Գիտեմ թէ այդ միջոցին, յիմարի պէս էր, բայց չկարողացայ ըմբռնել այս վիճակին պատճառը : Ստոյգ է թէ, մինչեւ ցարդ, այդ երեկոյէն ամիս մը յետոյ, տակաւին բժշկուած չէ : Ո՞վ կամ ի՞նչ բան մզած էր զինքը այս վիճակին : Արդեօք իմ մօտս դալուսն առթիւ զգացած ամօթանքն էր պատճառը :

Մի՞թէ այս երջանկութեան մեծ ունայնութիւնը տեսնելուն պատճառ եղալ, և կամ դուցէ այնպէս կարծած է թէ, ես ալ, կրեյէին նման, յիսուն հազար ֆրանք վճարելով կը փափաքիմ օձիքս իրմէ ազատել : Հարկաւ թէ այս բոլորէն ոչ մէկը ճիշդ էր : Կը խորհիմ թէ այս անցուղարձեքուն մէջ, իր արժա-

նապատուութիւնը խնդրոյ առարկայ նկատեց: Այդ արժանապատուութեան զգացումն էր որ տարհամոզեց զինքը, ինձ հաւատալու: Զիս կ'այսպանէր, առանց իր պատճառած վիրաւորանքին ճշգրիտ գիտակցութիւնը ունենալու: Տը Կրեյցէին ունեցած վրէժը ինձմէ առաւ: Ստոյգ է թէ այս ամբողջը զառանցանքին ազդեցութիւնն էր միայն, և թէ պէտք չէր որ զինքը մոռնայի: Թերևս, հիմա մոռացութիւնս ալ ներքելի պիտի չգտնէ: Բայց այն ատեն, այն ժամանակ իր գերադրգիւ վիճակը, իր արարքներուն գիտակցութիւնը չէ՞ր միթաղէր միթէ: Տը Կրեյցէի նամակովը սենեակս եկած միջոցին, չէ՞ր գիտեր թէ ինչ կ'ընէր:

Գէշ աղէկ, ոսկիի դէզերը և դրամատոմսեօր հաւաքեցի և անկողնիս մէջ տեղաւորեցի, և Բօլինայի մեկնումէն տասը վայրկեան յետոյ, դուրս ելայ: Համոզուած էի թէ տուն գացած ըլլալու էր, որով կ'ուզէի գաղտագողի իրենց երթալ ու հարցնել սպասուէիին Պարիօիւային որպիսութիւնը:

Որքա՛ն մեծ եղաւ զարմանքս, երբ սպասուէին յայտնեց թէ Բօլինան տակաւին վերադարձած չէր, և թէ ինք կը պատրաստուէր սենեակս գալու, զինքը կանչելու համար:

— Հիմա՛, այս վայրկեանիս քովէս մեկնեցաւ սուելի ճիշդ հազիւ՛տասը վայրկեան առաջ: Ո՛ւր կ'ընայ ըլլալ:

— Սպասուէին խոժոռ կերպով մը ինձ կը նայէր: Եւ սակայն պանդոկին բնակիչներուն խօսակցութեան նիւթը Բօլինան էր: Պանդոկապետին չրջանակին մէջ կը խօսուէր թէ freuleinը (*) առաւտեան

(*) Երիտասարդ աղջիկ.

ժամը Յին պանդոկէն ելած և գլխաբաց դէպի Անկլըթէն պանդոկը վազած էր: Գիտէի՞ն արդեօք գիշերն ալ սենեակս անցուցած ըլլալը: մնաց որ Զօրավարին ընտանիքին վերաբերմամբ ալ բամբասանքը չէր դադարած: Զօրավարը գրեթէ խենթի տեղ դրած էին: Կ'ըսէին թէ պանդոկը իր լացուկոծով կը խլացնէ: Կ'ըսէին նաև թէ պապուշքան, իր մայրը, Ռուսաստանէն յատկապէս եկած էր արգիլելու համար Օրտը Գօմենթի հետ իր ամուսնութիւնը, թէ զինքը ժառանգազրկած է, անոր համար որ տեղի տալ չէր ուզած, և թէ իր նիւթակոն ամբողջ կարողութիւնը յատկապէս ուղիթի մէջ փճացուցած:

— Diese Russen (*) կը կրկնէր պանդոկապետը, սրամտութեամբ գլուխը օբօրելով:

Ուրիշներ կը ծիծաղէին: Պանդոկապետը հայտեղիքը կը պատրաստէր: Առջի օրուան վաստակս ալ ամէնուն ականջն ինկած էր: Յարկաբաժինիս ծառան՝ Քառլ, առաջինը եղաւ զիս շնորհաւորող: Այս բոլորը սակայն զիս անտարբեր կը թողուր: Սկսայ Անկլըթէն պանդոկին ուղղութեամբ վազել:

Շատ կանուխ էր: Պ. Ասթլին ոչ ոք կ'ընդունէր: Երբ իրեն տեղեկացուցին իմ ներկայութիւնս, նրբանցքը ելաւ, և լուռ ու մունջ դէպի ինձ գալով, իր ծանր հայեացքը վրաս կեդրոնացուց, ոպասելով ըսելիքիս: Անտիջապէս Բօլինայի մասին խօսք բացի:

— Հիւանդ է, ըսաւ առանց դէմքիս նայելու:

— Իրա՞ւ, ձե՞ր մօտն է:

— Այո՛, այո՛, հո՞ս իմ մօտս է:

(*) Այս սա Ռուսերը.

— Ինչպէ՞ս... զինքը քովերնիդ պահելու մը-տադի՞ր էք :

— Այո՛, այդպէս տրամադրուած եմ :

— Պ. Ասթլիյ, գայթակղութիւն մըն է ասիկա, չըլլալիք բան է : Մանաւանդ որ աղջիկը շատ ալ հիւանդ է : Հարկաւ նշմարած ալ ըլլալու էք :

— Այո՛, տեսայ, ձեզի ալ ըսի արդէն հիւանդ է : Եթէ հիւանդ չըլլար, գիշերը, ձեր մօտը անցուցած չպիտի ըլլար :

— Ուրեմն ա՞յդ ալ գիտէք :

— Գիտեմ : Երէկ քովս պիտի գար : Ազգականուհիներէս մէկուն տունը պիտի տանէի զինքը : Բայց հիւանդ էր, խարուեցաւ. ահա՛ թէ ինչո՛ւ համար ձեր մօտը եկաւ :

— Այդ պարագային, լա՛ւ, կը շնորհաւորեմ ձեզ Պրն. Ասթլիյ : Գողափար մըն ալ ներշնչեցիք ինձի. դո՛ւք չէիք որ ամբողջ գիշերը պատուհանիս տակը անցուցիք : Գիշերը, Միսս Բօլինան, ստիպեց զիս որ պատուհանը բանամ, տեսնելու համար թէ այնտե՞ղ էիք թէ ո՛չ : Ծոտ կը խնդար :

— Իսկա՞պէս. ո՛չ, պատուհանին տակը չէի, ձեր նրբանցքին մէջ ման գալով իրեն կ'սպասէի :

— Պէ՛տք է զինքը դարմանել, Պր. Ասթլիյ :

— Օհ... անտարակոյս : Արդին բժիշկը կանչել տուի. իսկ եթէ մեռնի, դո՛ւք էք որ իր մահուանը մասին, ինձ հաշիւ պիտի տաք :

Հուռ և հիասթափ մնացի :

— Խնդրեմ պր. Ասթլի ինչպէ՞ս ըսիք :

— Ծշմարի՞տ է թէ, երէկ երկու հարիւր հազար թալէր շահած էք :

— Ոչ այդքան շահածս հարիւր հազար է :

— Իրա՞ւ: Այդ պարագային, այսօր իսկ, առաւօտեան գնացքը տանելով Բարիզ մեկնեցէք:

— Ի՞նչո՞ւ:

— Չէ՞ որ Ռուսերը, երբ դրամ ունենան Բարիզ կ'երթան, ըսաւ Պր. Ասթլէն, նախադասութիւն մը գոց ստրկելով՝ կրկնող մարդու շեշտովր:

— Ի՞նչ պիտի ընեմ սակայն Բարիզի մէջ: Պրն. Ասթլիյ, կը սիրեմ զիմեր, գիտէ՞ք արդէն:

— Միթէ՞: Վստահ եմ թէ կը սխալիք: Եւ յետոյ, եթէ հոս մնաք, ինչ որ շահած էք պիտի կորսընցնէք, որով Բարիզ երթալու համար դրամ պիտի չունենաք: Ուրեմն ցտեսութիւնս Համոզուած եմ թէ այսօր դէպի Բարիզ պիտի մեկնիք:

— Կու. ցտեսութիւն. բայց գիտէք թէ, Բարիզ պիտի չերթամ: Մտածեցէք, Պր. Ասթլիյ, Զօրավարին տանը մէջ անխուսափելիօրէն պատահելիքի մասին: Վստահի, անշուշտ թէ... Միսս Բօլինայի հետ տեղի ունեցած այս արկածախնդրութիւնը... բայց ամբողջ քաղաքին խօսակցոն/իեան նիւթը պիտի ըլլայ:

— Այո, ամբողջ քաղաքին խօսակցութեան նիւթը: Զօրավարին գալով, կը խորհիմ թէ անիկա ուրիշ մտահոգութիւններով պաշարուած է: Մնաց որ Միսս Բօլինան, իրաւունք ունի իր ուղած տեղը երթալու:

Գալով այդ ընտանիքին, ներելի է խորհիլ թէ, կատարելապէս քայքայուած է այլևս:

Այս անգլիացիին Բարիզ մեկնելու մտաին ունեցած վստահութիւնը ծիծաղս շարժած էր: Մեկնեցայ:

«Եթէ Բօլինան մեռնի, զիս մենամարտի մէջ ըսպաննել պիտի ուզէ: Ի՞նչ պէտք է»

Բօլինինան կը մեղքնայի: Բայց պէտք է խոստովանիմ թէ, նախորդ օրուրնէ սկսեալ, խաղի սեղանը նստած վայրկեանէս իսկ սէրս երկրորդ կարգի վրայ կուգար: Հիմա միայն այս ճշմարտութեան միայն կը թափանցեմ: Այն օրերուն սակայն դէպքերը այսքան յստակ ըլլալէ հեռի էին: Միթէ իսկական խաղացող մըն ես: Բօլինան, արդեօք, որքան տարօրինակ կերպով մը կը սիրէի: Ո՛չ, յանուն Աստուծոյ կ'երդնում թէ, անկեղծութեամբ կը սիրէի, և մինչեւ հիմա ու կը սիրեմ: Բայց... հոս, ի յայտ կուգայ, արկածախնդրութեանցս ամենէն եզականն ու ամենէն տարօրինակը:

Զօրավարին տունը կը փութայի, երբ երբ իրենին մերձակայ դուռ մը բացուեցաւ և զիս կանչեցին: Այրի տիկ. Տը Գոմենժն էր որ, Օր Պլանչի հրամանաւը կը կանչէր զիս: Մտայ Օր. Պլանչի սենեակը: Իր յարկաբաժինը երկու բաժանում ունէր: Իր ննջասենեակէն ծիծաղիլը լսեցի: Անկողինէն նոր կ'ելլէր:

— Ah, c'est lui! Viens donc, bêta. Est-il vrai, que tu as gagné une montagne d'or et d'argent?... j'aimerais mieux d'or (*)

— Այո՛, շահեցայ պատասխանեցի խնդալով:

— Որքան՞

— Հարիւր հազար ֆլորէն:

(*) Բնագրին մեջ, այս խօսակցութիւնը Ֆրանսերէն գրուած է:

— Ի՞նչ ալ ապուշ ես, Պեպի, հո՛ս չի գա՞ս,
 Չախդ չեմ լսեր: Խրախճանք պիտի սարքենք, չէ՞:
 Սենեակէն ներս մտայ:

Վարդադոյն սաթենէ ծածկոցին տակ ընկողմա-
 նած էր, որուն տակէն իր ոսկեգոյն, պիրկ և հրաշա-
 գեղ ուսերը կ'երևային—ուսեր մը, որո՞նք միայն ե-
 րազի մէջ կարելի է տեսնել—և որոնց վրայ նուրբ
 ժանեակէ շապիկ մը կը նշմարուէր, որ խիստ կը
 պատշաճէր իր գոյնին:

— Ամէն անոնք որ... սկսայ ես Գօրնէյլը կեղ-
 ծելով:

— Սպասէ, նախ գուլպաներս գտի՛ր, և օգնէ որ
 հագուիմ: Յետոյ եթէ իմաստակիրն մէկը չես, քեզի
 հետս Բարիզ կը տանիմ: Գիտես թէ հիմա կը մեկնիմ:

— Հիմա՞:

— Այո՛, կէս ժամէն:

Արդարեւ ծրարները պատրաստ, կապոցները կապ-
 ւած էին: Սուրճն ալ կանուխէն տառծ էր:

— Ի՞նչ կ'ըսես, կ'ուզե՞ս: Բարիզը պիտի տեսնես:
 Չըսե՞ս թէ ի՞նչ է սա ուրբիթիլ ըսածնիդ: Ի՞նչ ողոր-
 մելի էիր երբ ուրբիթիլ էիր: Գուլպաներս ո՞ւր են:
 Ուրեմն օգնէ ինձի տեսնեմ:

Ինձի՞ սքանչելիօրէն սիրունիկ ոտք մը ցոյց
 տուաւ, արձանի ոտք մը: Ակոսայ խնդալ և օգնել
 իրեն որ գուլպան հագնի, մինչդեռ ինք անկողնին
 վրայ մնալով կը շաղակրատէր:

— Ըսէ տեսնեմ, ի՞նչ պիտի ընես եթէ տանիմ
 քեզ: Նախ, ես յիսուն հազար Քրանք կ'ուզեմ: Չքանք
 Չօրթի մէջ պէտք է որ յանձնես: Բարիզ պիտի եր-
 թանք: Միասին պիտի ապրինք և օր-ցերեկով քեզի
 ի՞նչ աստղեր ցոյց պիտի տամ: Այնպիսի կիներ պիտի
 տեսնես որ, կեսնքիդ մէջ հանդիպած իսկ չունիս:

Լուէ, Մտիկ ըրէ՛ . . .

— Սպասէ՛ : Ընդունինք թէ քեզի յիսուն հազար ֆրանք տուի : Ինծի ի՞նչ պիտի մնայ :

— Հարիւր յիսուն հազար, աւելի ըլլալով ես ալ հետդ կը մնամ, ամիս մը, երկու ուղածիդ չտի . . . Բացայայտ է թէ այդ երկու ամսուան մէջ, հարիւր յիսուն հազար ֆրանքդ պիտի ծախսենք : Կը տեսնես թէ ի՞նչ բարեմիտ եմ, յետոյ կը կրկնե՛մ, աստղեր պիտի տեսնես :

— Ինչպէ՞ս, ամբողջ ունեցածս երկու ամսուան մէջ պիտի ծախսենք :

— Այդքա՞ն կը վախնաս : Ահ, խեղճ ստրուկ, դիտցիր սոկայն թէ ամսուան մը այս կեանքը շա՛տ աւելի կ'արժէ, քան մինչեւ այսօր ապրածդ : Ամսուան մը հեշտալի՛ կեանք, վերջն ալ, ինչ կ'ուզէ թո՛ղ ըլլայ : Եկուր տես որ դուն այս բաները ըմբռնելու ի վիճակի չես : Այլեւս հեռացիր գնա՛ . այսպիսի առաջարկ մը չարժեիր քեզի ընել : Ա՛յ, ի՞նչ է այդ ըրածդ :

Մինչ միւս դուրպան կ'անցնէի, չկարողանալով այլեւս համբերել, ոտքը համբուրեցի : Անմիջապէս ետ քաշելով, երեսիս ապտակ մը իջեցուց, և սննեակէն դուրս վտարեց զիս :

Եւ երբ գլուխս առած կ'երթայի :

— Քեզի կ'ըսեմ, ուրօրիքիւս, կը սպասեմ եթէ կը կամենաս : Քառորդ ժամէն կը մեկնիմ, կը պոռար ետեւէս :

Սննեակս վերադարձած միջոցիս զգացի թէ խելացնոր վիճակի մը մատնուած եմ : Բօլինային գանձատոմսերս երեսս ի վեր նետած և Պ. Ասթլին ալ ինձմէ դերադասած ըլլալուն համար, յանցաւոր էի միթէ . . .

Այդ դրամանիշերէն մէկ քանիները, տակաւին գետինը նեոուած մնացած էին. հաւաքեցի: Այս պահուած դուռը բացուեցաւ և պանդոկապետը՝ ինձ ներկայացաւ: Էր երբեմն որ, այս մարդը բարեւ մը իսկ տալու պատիւը ինձ կը զլտնար: Այժմ եկած էր տաջարկելու որ ես գրաւեմ այն յարկաբաժինը ուր կ'ոմս վ...ը կը բնակէր, և որ դեռ նոր մեկնած էր:

Քանի մը վայրկեան մտածելէս վերջը:

— Հաշուեցի՛րս, պառացի մէկ-ձայնով:

Տասը վայրկեանէ՛ն կը մեկնիմ:

«Դէպի Բարիզ, հող չէ՛, թո՛ղ այդպէս ըլլայ, «Թերեւս այդպէս է ճակատագիրս», կըսէի ես ինծի:

Քառորդ ժամ յետոյ, մենք՝ երեքս, Պլանչը, Գոմէնժի այրին և ես, իբրեւ մէկ ընտանիք, դնացքին մէջ տեղ գրաւած էինք: Պլանչ ինձ դիտելով քրքիչներ կ'արձակէր: Գոմէնժի այրին, թէեւ խոհականօրէն, իրեն կը հետեւէր: Մեր երէքէն ես միայն այնքան զուարթ չէի: Կեանքս կը խորտակուէր երկու ձեւով: Ես սակայն, նախորդ օրէն ի վեր, ճակատագիրս մէկ խաղաթուղթով վճռելու որոշումը տուած էի:

Գուցէ բախտը, այս անսպասելիօրէն ուրախալի խաղը պիտի ըլլար իմ կամքս խորտակողը: Թերեւս իմ ուզածս ալ օտրեք բան մը չիւր աւղեմ...: Ինձ արնայէս կը թուէր թէ, կեանքիս զաւեշտին շրջանակը շատ քիչ ժամանակուան համար միայն փոխուած էր: Մէկ ամիսէն պիտի վերադարձամ ըլլայի, և այն ատեն... այո՛... ա՛յն ժամանակ, իրարու հետ գործ պիտի ունենայի՛նք Պ. Ասթլիյ:

Հիմա տակաւին կը վերջիչեմ թէ, ինչքան տխուր էի այդ պահուն: Ա՛հ, խորապէս տխուր: Այսուհանդերձ կը ջանայի այդ անառակ աղջկան հետ ծիծաղել...

— Ալ ի՞նչ կ'ուզես . անմիտ արարած, կը պողար Պլանչ, խնդուքէն մալեւլով: Էհ, ինչ ընենք, երկու հարիւր հազար ֆրանքդ պիտի ծախսենք. բայց մի՛ մոռնար որ դեռատի թագաւորի մը պէս ալ երջանիկ պիտի ըլլաս, փողկապդ ես ինքս պիտի կապեմ և Հօրթանսը քեզի ներկայացնեմ: Եւ երբ ամբողջ ունեցածըդ ծախսենք կրկին պիտի հոս վերադառնաս, դրամ շահեւորու համար: Կը յիշե՞ս Հրեաներուն խօսքը: Կարեւորը սիրտը ամուր բռնելն է: Դո՛ւն ալ այդ յատկութիւնը ունիս: Դարձեալ Բարիզ պիտի գաս և ինծի դրամ բերես . . . : Ե՛ս, միտ յն յիտուն հազար ֆրանք եկամուտ կ'ուզեմ, այն ժամանակ . . .

— Հասպո՞ Զօրավարը:

— Զօրավարը ամէն օր այս ժամուս, ինչպէս լուս գիտես, ինծի ծաղկեփունջ բերելու կ'երթայ: Ծիչդ այսօր, իրմէ շատ հազուադիւտ ծաղիկ մը խնդրեցի: Վերադարձի՛ն, պիտի տեսնէ թէ «սիրուն թռչնիկը» ինչպէս պապուշքան զիս կը կոչէր, արդէն, թուած դացած է: Դրաւ կը դնեմ թէ մեզի պիտի հետեւի: Ա՛հ, ա՛հ, ա՛հ, շատ ալ գոհ պիտի ըլլամ: Բարիզի մէջ ինծի օգտակար պիտի հանդիսանայ, իսկ հոս ալ, իր պարտքը, Պ. Ասթլին պիտի վճարէ:

Ահա՛ թէ ինչպէ՛ս դէպի Բարիզ մեկնեցայ:

ԺԶ.

Ի՞նչ ըսեմ Բարիզի մասին: Երազային ապրում մը եղաւ այնտեղի կեանքս, որ երեք շաբաթ տեւեց և որու ընթացքին հարիւր հազար ֆրանքս ծախսեցի: Միւս հարիւր հազարը, հնչուն դրամ ըլլալով, Պլանչին յանձնեցի, յիտուն հազարը՝ Յրանքֆօրթի և միւս

յիսուն հազարն ալ, ժամանուժէս երեք օր յետոյ, Բարիզի մէջ:

— Իսկ քովիդ հարիւր հազարը, միասին պիտի ծախսենք Ուրօիքիւս:

Ձիս իր Ուրօիքիլը կը մականուանէր:

Այս աղջկան պէս վարձկանն և կծծի հոգի ունեցող դժուար թէ կարելի ըլլայ երեւակայել: Անշուշտ, իր անձնական դրամին համար խնայասէր էր: Իսկ իմ հարիւր հազար Ֆրանքիս համար, օր մըն ալ ելաւ բացէ ի բաց յայտարարելու թէ, իր Բարիզի տան կահաւորման համար, պէտք ունէր անոր:

— Այսպէս, ըսաւ պատշաճօրէն և միանգամ ընդմիջտ սարքաւորուած ըլլալով, ոչ ոք պիտի կրնայ այլեւս ծրագիրներս ձախողեցնել: Մանաւանդ, ըսեմ թէ, ելեւմուտքին հաշիւը ինքն էր ձեռք առած: Երբեւիցէ թոյլ չէր տար որ, վրաս հարիւր Ֆրանքէն աւելի դրամ ունենամ:

— Ի՞նչ բանի պիտի ծառայէ, ինչո՞ւ կ'ուզես գրպանդ դրամ ունենալ, կ'ըսէր ինձ. բանի մը պէտք չունիս:

Վիճարանելէ կը խուսափէի:

Փոխադարձարար, առանց հաշիւի, այս դրամը կը ծախսէր իր յարկ-սրածիսին կահաւորմանը համար: Երբ տեղաւորուեցանք այլեւս, խորխտ կերպով մը:

— Ահա՛ թէ ի՞նչ կարելի է ընել լայն միջոցներով. շնորհիւ անտեսակիտութեան և ճաշակի:

Այս խնայողութիւնն ու ճաշակը սակայն, յիսուն հազարի կը նստէր: Ձիով և կառքով արշաւներ, պարահանդէսներ, որոնց հրաւիրուած էին Հօրթանսը, Լիզէթը, Գլէօքաթրան (ըստ բաւականին սիրուն կիսեր) միւս յիսուն հազարս կրժած էին: Այս երե-

կոյթներու ընթացքին տխմար տանուաէրի դերը կը խաղայի, քաղաքավարութեամբ ընդունելով հարստացած և իմաստակ խանութպաններ, անհանդուրժելիօրէն անպատկառ և անմիտ երկրորդական սպաներ, ողորմելի մատենադիրներ և լրագրողներ, որո՛նք, բոլորն ալ, ըստ նորաձեւութեան կարուած ֆրաքներ հագուած, եղանակին համեմատ ալ ձեռնոցներ ի ձեռին, մեր Բեթերսպուրկցիներէն աւելի նսեմ երեւցան աչքիս, և սակայն...: Փորձեցին նոյն իսկ անգամ մըն ալ հետս զուարճանալ. բայց չափերնին տուի և սենեակ մը քաշուելով մեկուսացայ: Այս բոլորը սիրտս կը վիրաւորէին:

— Ութօրեկ մըն է վերջ ի վերջոյ, կ'ըսէր Պլանշե Երկու հարիւր հազար Ֆրանք շահած է, բայց առանց ինծի չպիտի կրնար ծախսել: Քանի մը օրէն՝ դարձեալ ութօրեկ պիտի դառնայ: Իրեն յարմար գործ մը կրնա՞ք արդեօք ճարել: Բան մը ընելու է իրեն համար:

Յաճախ շամբանեա կը խմէի, ինքզինքս անաւոր կերպով տխուր զգալուս համար: Կ'ապրէի ծայրայեղ օրէն պուրժուս չըջանակի մը մէջ, ուր իւրաքանչիւր տասնոցը համրուած և կշռուած էր: Պլանշե մեր կենակցութեան առաջին տասնըհինգ օրերուն ինձմէ կը պօգար, ինչ որ նշմարեցի: Ստոյգ է թէ պճնասէր մէկու մը պէս զիս կը հագուեցնէր և փողկապս ինք կը կապէր: Բայց չորս պատի միջեւ ալ, իր արհամարհանքը չէր ծածկեր: Հողս չէր սակայն: Մռայլ և նեղուած, ամէն օր Շաթօ տը Ֆլէտո կ'երթայի, ուր ամէն իրիկուն կանոնաւորապէս կ'արբենայի և զոնգան կը սորվէի, զոր շատ դէշ կը պարէին: Այս պարը որոշ տաղանդով մը սկսայ պարել և անուն շահեցայ:

Վերջապէս Պլանչ հասկցաւ զիս: Այնպէս կարծած էր թէ, թուղթ և մատիտ ի ձեռին պիտի հետապընդեմ զինքը. նշանակելու համար իր ծախքերը, իր գողցածը ինչպէս և ծախսելիքն ու դողնալիչը: Իմ ընելիք գիտողութիւններու, արդէն նախապատրաստուած կ'ըլլար, բայց որովհետեւ ոչինչ կ'ըսէի իրեն, ինք կը սկսէր, երբեմն բռնան կերպով, բացատրութիւններ տուլ: Յետոյ տեսնելով թէ, ժողովուրդի մը մէջ տարածուած, և աչքերս ցեղունին յառած, միշտ լուռ կը մնա՛մ, չափազանց կը զարմանար: Այս անտարբերութեանս բացատրութիւնը որոնելով, եկաւ այն եզրակացութեան թէ, ուրօրթիկի մը բնական իմաստակութիւնը անկարելի կը դարձնէ այսպիսի բաներու ըմբռնողութիւնը, որով ինքն ալ դադարեցուց իր բացատրութիւնները: Եւ քովէս կը հեռանար տասը բոպէ յետոյ կրկին վերադառնալու համար:

Այս կէս-մուշ տեսարանները վերակասն երբ իր կառքի ձիերը շատ գեղեցիկ զոյգի մը հետ փոխեց, տասնըվեց հազար ֆրանք ծախսելով:

— Զըլլա՛յ որ զայրանաս, Պեպի՛ս:

— Բնա՛ւ երբե՛ք, սակայն զիս կը ձանձրացնես, կ'ըսէի իրեն, բառիս իւրաքանչիւր վան'ը շեշտելով: Իմ այս ընթացքս ա՛յնքան հետաքրքրական դտաւ որ, եկաւ քովս նստա՛ւ:

— Կ'ուզես զիտնալ այս որոշմանս պատճառը: պարզապէս պատեհութիւն մը (օգգաղիոն) օգտագործել էր: Կարելի է դարձեալ այս ձիերը ծախել, քրտան հազար ֆրանքի:

— Կը հաւատա՛մ, կը հաւատա՛մ, հրաշալի ձիեր են: Եւ յետոյ անոնց շնորհիւ կարելի է տպաւորութիւն թողուլ: Բայց հերիք այդ մասին խօսիս:

— Չե՞ս զայրանար ուրեմն :

— Ի՞նչ պատճառ ուրեմն զայրանալու : Ծոտ լաւ կ'ընես, քեզի անհրաժեշտ բաները հայթայթելով : Այս բոլորը ապագային իրենց օգուտը պիտի ունենան : Պէտք է որ միլիոնի մը եկամուտը ծախսողի երեւոյթը ունենաս, անկից դրամագլուխը կարենալ շահելու համար : Մեր հարիւր հազար ֆրանքը դեռ սկզբնաորութիւնն է, կաթի՛լ մը ջուր ովկիանոսին մէջէն : Այսպիսի պատճառաբանութիւններ Պլանշ երբե՛ք սպասած չունէր : Ափ ի բերան մնացած էր :

— Ինչպէս, դո՞ւն ես այդ խօսքերը ընողը, նրբամիտ մէկը կ'երեւաս, խօսքին շիտակը կ'ուզե՞ս, թէև ութօրթիկ, բայց իշխան ծնելիք մարդ ես եղեր :

Ուրեմն, դրամին այսպէս շուտ ծախսուած ըլլալուն չե՞ս ցաւիր :

— Ա՛հ, երանի թէ տւելի շուտ ձեռքէ ելլէր :

— Բայց... գիտե՞ս... ըսէ տեսնեմ... ուրեմն հարո՞ւստ մէկն ես, ինչ որ ալ ըլլայ, դրամը կ'արհամարհես : Ի՞նչ պիտի ընես վերջը, հէ՞ :

— Վերջը, Հոմպուր պիտի երթամ և հարիւր հազար ֆրանք ևս պիտի շահիմ :

— Այո՛, այո՛, այդպէ՛ս, հրաշալի՛ միտք : Համոզուած ալ եմ թէ պիտի շահիս... և հոս բերես... վերջ ի վերջոյ ճշմարիտ սիրով մըն ալ քեզ պիտի սիրեմ, քանի որ այսպիսի մէկն ես, պիտի սիրեմ քեզ, և կը խոստանամ ոչ մէկ կերպով անհաւատարիմ, չգտնուելի քեզի հոնդէպ : Հասկցած եղիր թէ, մինչև հիմա քեզ սիրած չէի, անոր համար որ քեզ ութօրթիկի մը տեղը դրամ էի, ինչ որ տեսակ մը ստրուկ կը նշանակէ, չէ՞ : Այսուհանդերձ միշտ ալ հաւատարիմ գտնուեցայ, վասնզի ազնիւ աղջիկ մըն եմ :

— Կը ստե՛ս, հապա տյդ շփացած սպան, Ալպէ՞՞սը, Աչքէս ոչինչ խուսափեցաւ...

— Օ՛հ, օ՛հ, ինչքան...

— Վերջացուր, վերջացուր, ի՞նչ հարկ կայ սըտելու: Կը կարծե՞ս թէ այդքան պարզ բանի համար պիտի զայրանայի: Միայն ծաղրելի կը դանեմ: Չէի կրնար վաճառել: Իրարու հանդիպելէ առաջ, զինքը ճանչցած էիր և կը սիրես: Միայն թէ, դրամ չտաս, կը հասկնամ:

— Ուրեմն, ատոր համար ալ մի՛ զայրանար: Բայց դիտե՞ս թէ փիլիսոփայ մը, իսկական փիլիսոփայ մըն էս, պոռաց յանկարծ ուրախութեամբ: Լաւ ուրեմն պիտի սիրեմ քեզ, պիտի սիրեմ. պիտի տե՛սնես, դո՛հ պիտի ըլլաս: Իրաւ ալ այդ վայրկեանէն սկսեալ սրտովին ինձի փարեցաւ, ու այսպէս անցան մեր վերջին տասն օրերը:

Այս տասնօրեայ կեանքիս վրայ կանգ պիտի չառնեմ, բոլորովին տարբեր վէպ մըն է ասիկա, դոր չեմ կրնար այստեղ գրի առնել:

Միակ մտածումս այլեւս, այս բոլորին օր առաջ վերջ մը տալն էր: Մեր հարիւր հազար ֆրանքը ուրեմն, ամիս մը միայն բաւեց, ինչ որ իմ զարմանքս շարժեց, անոր համար որ, Պլանշ ութսուն հազարը իրեն համար ծախսելէ վերջ, ապրելու համար ալ քսան հազար յատկացուցած էր: Պլանշ, որ մեր բաժանման մօտերը, դրեթէ անկեղծ էր հետս—դո՛հ որոշ հարցերու մասին— յայտնեց թէ իր կարգ մը պարտքերը իմ հոշուոյս պիտի չանցընէր:

— Չուզեցի բոլոր հաշուեգիրներս քեզի վճարել տալ, ըսաւ ինձի, խղճացի քեզ: Լաւ գիտցիր թէ ուրիշ մը այսքան խղճահարութիւն պիտի չունենար, և

Թէ այս ժամուս արդէն ծակը մտած պիտի ըլլայիր :
Կը տեսնես ուրեմն թէ, կը սիրեմ քեզ և բարի եմ :

Բայց այդ անիծեալ ամուսնութիւնը ո՞վ դիտէ
ի՞նչ սուղի պիտի նստի ինծի :

Արդարեւ ամուսնութեան մը հեռանկարը դոյու-
թիւն առած էր : Ամսոյն վերջն էր որ այս խնդիրը
յայտնուեցաւ և կը խորհիմ թէ դրամին մնացեալ մա-
սըն ալ այս ճամբով ցամքեցաւ : Այդ ժամանակ էր որ
վճռականօրէն որոշեցի հրաժարիլ :

Ահա՛ թէ ինչպէ՞ս :

Բարիզ հաստատուելէս շարաթ մը վերջը, Զօրա-
վարը ժամանեց : Անմիջապէս Պլանշին տունը եկաւ,
և հակառակ որ այլուր պղտիկ բնակարան մը ունէր,
այլեւս չմեկնեցաւ : Պլանշ զինքը ուրախութեամբ,
խնդարով-խօսելով ընդունեց : Նոյն իսկ վիզն ի վեր
պլլուելով : Թոյլ տուաւ որ քովէն չհեռանայ : Ամէն
տեղ իրեն կը հետեւէր, ինչպէս անտառին, ծառուղիին
կամ թատրոնին մէջ, և կամ իր բարեկամներուն մօտ :
Զօրավարը կրնար տակաւին իրեն վերապահուած դե-
րը կատարել : Որովհետեւ ներկայանալի և բարեկիրթ
էր, միջակէն բարձր հասակով, զոյգ մը ներկուած
կողմնամօրուքով (ֆալօրի) և երկայն պեխերով : Հիւս-
նալի էին իր շարժուձեւերը : Խիստ պատշաճ կերպով
կը հագնէր ֆրաքը, ցուցադրելով ցուցադրելով իր
չքանչաններուն բոլորը : Մէկ խօսքով, նոյն քաղա-
լիէ մը շատ յարմար էր ցուցադրել ծառուղիին մէջ,
այո՛ շատ յարմար և խիստ յանձնարարելի :

Խեղճ մարդը արտուժ-տխուր էր, վասնզի
այսպիսի ընդունելութիւն մը, իրեն այնքան ալ վըս-
տանութիւն չէր ներշնչեր : Բուռն երջանկութեան մը
մտային յափշտակութեամբը տոգորուած կը մնար,

վիճակ մը, զոր կը զգուշանայի խռովելէ ։ Ռուլէթէն-
պուրկէն մեր մեկնումը, զինքը խենթեցուցած էր ։
Խիստ դարձանումի դատապարտուած էր այս պատ-
ճառու ։ Բայց օրին մէկն ալ, յաջողած էր փախչիլ ։
Իրեն համար միակ ազդու դարձանը, իբրեւ ստրուկ
Պլանչի մօտ ծառայելն էր ։ Այսուհանդերձ իր հիւան-
դութեան ախտանիշերը, տակաւին երկար տանն ան-
հետացած չէին ։ Եւ կարողացայ զանոնք նշմարել, այն
երկր յ ժամերու ընթացքին, երբ Պլանչի բացակա-
յութեան պատճառաւ, օր մը ամբողջ հետը ժամանակ
կ'անցնէի ։ (Այդ միջոցին Պլանչը Անտրէին մօտը պէտք
էր փնտռել) ։ Շուրջ-քոյրը տարօրինակ ակնարկներ
կը պտտցնէր, իբրեւ թէ բան մը փնտռելու ըլլար ։
Սակայն ոչինչ չգտնելով, իր ցանկութեան յիշողու-
թիւնը կը կորսնցնէր և ընդարձացեալ վիճակի մը
մէջ խորասուզուած կը մնար, մինչեւ այն պահը
ուր Պլանչ, ուրախ զուարթ, հրաշալիօրէն հագ-
ւած, կը յայտնուէր, կենսուրախ քրքիջով մը իր ժա-
մանումը աւետելով ։ Եւ դէպի Զօրավարը վազելով,
կը ցնցէր և, թէև հազուադէպօրէն, զայն կը համբու-
րեր ալ ։

Ու կը սկսէր անմիջապէս, իմ ներկայութեանս,
«բարի մարդուն» պաշտպանողականը ընել ։ Եւ կ'երդ-
նում թէ շատ ալ պերճախօս աղջիկ մըն էր ։ Ինձ կը
յիշեցնէր իմ պատճառաւ Զօրավարէն բաժնուած ըլ-
լալը ։ Կ'ըսէր թէ երկար տանէ ի վեր անոր խօսեց-
եալն էր, թէ երգումով իրարու կապուած էին, թէ
իրեն համար Զօրավարը ընտանիքն իսկ լքած էր, և
վերջապէս, իբրեւ իր երբեմնի սպասարկուն, պէտք
չէի զինքը մոռնալ, թէ ամչնալու էի... ։ Լուռ մը-
տիկ կ'ընէի, ապա կը սկսէր խնդալ ու ամէն ինչ

այսպէս ալ կը վերջանար: Այսինքն նախ զիս տխմարի տեղ դրած էր, յետոյ այն համոզուածը ունեցաւ թէ բարի մէկն էի, խիստ յարմարող նկարագրով: Մէկ խօսքով այս յարգամեծար օտորդին բարեհաճութեանը յաջողեցայ արժանանալ: Եւ իրականին մէջ բարի աղջիկ մըն էր—որոշ տեսակէտներով—: Նախապէս զինքը դէշ ճանչցած էի:

— Ազնիւ և խելացի մէկն ես, կ'ըսէր ինձ, մեր բաժանման օրերուն. և... և... կը ցաւիմ միայն որ այս տատիճան իմաստակ ես: Մարդ պիտի չըլլաս. ի'նչ ըսեմ, իսկական ոռւս մը, կատարեալ Քալմուք մը:

Շատ անդամներ, ինչպէս կը հրամայեն համազգեստաւոր ծառաներու, զրեթէ նոյն ոճով ալ, ինձ յանձնարարեց որ Զօրավարը պտտցնեմ:

Որով «բարի մարդը» թատրոն կամ mabilleի պարահանդէսին և կամ ճաշարան կ'առաջնորդէի: Այս նպատակին համար Պլանչ ինձ դրամ կուտար: Թէև Զօրավարն ալ բոլորովին դրամ չունեցող մը չէր, և շատ կը սիրէր, ուրիշներու առջև դրամապանակը ցուցադրել: Քիչ մնաց որ, օր մը, բռնի ուժով արգելք հանդիսանամ եօթը հարիւր Ֆրանքնոց պրօշ մը գնելու իր ցանկութեան, զոր տեսած էր Բալէ-Ռուայեալի մէջ և կ'ուզէր ամէն գնով Պլանչին նուէր տալ: Իրականութեան մէջ, եօթը հարիւր Ֆրանքնոց պրօշ մը ի'նչ կարեւորութիւն ունէր անոր համար: Զօրավարին ունեցածը հազար Ֆրանքէն աւելի չէր, և չեմ ալ կրցած գիտնալ թէ ուրկի՞ց այդ դրամը ձեռք անցրեցած էր: Այս մասին ամէնէն հաւանական բացատրութիւնը, Պ. Ասթլէի առատաձեռնութիւնը կրնար ըլլալ, մանաւանդ որ Զօրավարին պանդոկին պարտքն

ալ ինք վճարած էր: «Բարի մարդուն» ինձ հանդէպ ունեցած վերաբերմունքն ալ այն հաւատքը կը ներշնչէր թէ, ինք ոչ իսկ իմ Պլանշի հետ ունեցած յարաբերութիւններուս վերաբերմամբ ոչ մէկ կասկած կը սնուցանէր: Կ'ենթադրեմ թէ, այդ տան մէջ իմ ներկայութիւնը անձնական քարտուղարի կամ եւս, ծառայողի նման պաշտօնի մը կը վերագրէր: Հետս մեծամտութեամբ կը վարուէր և երբեմն նոյնիսկ կը յանդիմանէր:

Առաւօտ մը, սուրճ առնելու միջոցին մեզ երկուքս՝ Պլանշն ու զիս, ճաթեցնելու աստիճան խընդացուց: Սովորաբար դիւրագրգիռ չէր, բայց այդ առաւօտ, ինձ դէմ զայրացաւ չդիտեմ ինչո՞ւ: Կը կարծեմ թէ, ինքն ալ իր կարգին պատճառը կ'անգիտանար: Յանկարծ սկսաւ անկապ խօսքեր արտաբերել, զիս սրիկայ անուանել և ըսել թէ ինձ ապրելու կերպը պիտի սորվեցնէ, եւլն:

Պլանշ խնդալէն կը մարէր: Վերջապէս կարելի եղաւ զինքը հանդարտեցնել և պտոյտի տանիլ:

Փամանակէ մը ի վեր, տխուր կ'երևէր, և այն նախազգացումն ունէի թէ, նոյնիսկ Պլանշի ներկայութեան, բան մը կամ մէկը կը փնտռէր: Բառեր դուրս կուտար որոնցմէ՝ իր կնոջ անունը կը լսուէր: Այդ միջոցին կը փորձէի իրեն, զաւակներուն մասին խօսիլ, բայց ինք այս խօսակցութենէն խոյս կուտար:

— Տղաքը... այո՛... իրաւունք ունին...

Իրիկուն մը սակայն դիւրահաղորդ գտնուեցաւ:

— Այս դժբախտ տղաքը, ըսաւ ինձ յանկարծ Վյո՛ պորոն պէտք է խղճալ անոնց վրայ: Դժբախտ սըղտիկներ, կը կրկնէր անդադար ամբողջ երեկոյթի ժամանակ:

Օր մը Բօլինային մասին խօսեցայ: Անմիջապէս կրակ կտրեցաւ:

— Ապերախտին մէկն է, վատ, դրուժան աղջիկ մը, մեր ընտանիքին նախատինքը: Եթէ օրէնք գոյութիւն ունենար, ես անոր ցոյց կուտայի:

Գալով տը կրեյէի նոյն իող չէր ուզեր անոր անունը լսել:

— Զիս կործանեց, հարստութիւնս դողցաւ, դիս փճացուց: Ամբողջ երկու տարի մղձաւանջս էր... Օ՛հ, բնաւ երբեք, չեմ ուզեր որ անունն իսկ բերանս առնէ՛ք:

Նշմարեցի որ իր և Պլանշին միջեւ սերտ յարաբերութիւն մը սկսաւ հաստատուիլ: Զմոռնամ սակայն յայտնելու թէ, մեր բաժանուէն ութն օր առաջ, Պլանշ այս մասին ինձ արտայայտուեցաւ:

— Բախտաւոր մարդ է կ'ըսէր ինձ: Պապուշքան այս անգամ, իսկապէս հիւանդ է և մահամերձ: Պ. Ասթլին հեռագրած է իրեն, ինք միակ ժառանգորդն է: Եթէ նոյն իսկ այս ժառանգութիւնն ալ չունենայ, դարձեալ պիտի ամուսնանամ հետը: Իր հանգստեան թոշակը միշտ կը ստանայ, սա քովի սենեակիս մէջ պիտի ապրի և երջանիկ ըլլայ: Եւ «տիկին Զօրավարուհի» պիտի դառնամ: Բարձր շրջանակներու ընդունելութեանց պիտի մասնակցիմ (ինչ որ երազս էր) և աւելի վերջն ալ ռուս բօմեսչիցա (*) մը պիտի դառնամ: Գղեակ մը և մուծիկներ պիտի ունենամ, առանց հաշուելու իմ միլիոնս:

— Հապա եթէ նախանձի՞, եթէ դանազան խընդիրներ յարուցանէ՞:

(*) Հողափրուհի

— Օհ, երբեք, պիտի չհամարձակի: Մի մտահոգուիր այդ մասին, ես նստաւսեամ կամ ամէն բան: Ստիպած եմ զինքը որ շատ մը ասմանք ստորագրէ Անտրէի տնուան: Ամենապղտիկ յանցանք մը գիտեմ թէ ինչպէ՞ս պիտի պատժեմ: Ո՞չ երբէկ. բնաւ պիտի չհամարձակի:

— Բանի որ այդպէս է, ամուսնացի՛ր հետը:

Առանց աղմուկի և պաշտօնական հանդէսներու ընտանեկան շրջանակի մէջ կատարուեցաւ իրենց ամուսնութիւնը: Այլպէսը և քանի մը բարեկամներ հըրաւիրուած էին: Հորթանան ու Գլէօրսթրան ներկայ էին: Փեսան վիճակէն շատ գոհ կ'երևար: Պլանչ իր ձեռքովը փողկապը կապեց, գլուխը յարդարեց, դէմքին բոմտոր քսեց: Իր կալոյսի զգեստով և ճերմակ բաճկոնով խիստ վայելուչ մէկն էր մեր Զօրավարը:

— Շատ վայելուչ, բարեկազմ մարդ է, յայտարարեց ինձ Պլանչ, Զօրավարին սենեակէն դուրս գալով, ինք իսկ զարմացած: Բոլոր այս մանրամասնութիւններով այնքան քիչ կը հետաքրքրուէի որ, դրեթէ անոնց վերջիշումը անկարելի կը դառնայ, հակառակ որ այս անցքերուն լուռ հանդիսատեան ալ էի: Միայն կը յիշեմ թէ Պլանչ, աը Գոմինժ չէր կոչուէր, և թէ մայրը Գոմինժի այրին չէր: Իր բուն անունը Տիւ Բլասէ էր: Եւ ինչո՞ւ Գոմինժ Փոխանակ Բլասէի: Տակաւիս չեմ հասկցած: Գալով զօրավարին, այս նորութիւնը զինքը շատ ուրախացուց, Տիւ Բլասէ անունը աը Գոմինժին անհունօրէն զեղեցիկ գտնելուն պատճառաւ: Ամուսնութեան օրը՝ առաւօտուն, կանուխէն զգեստաւորուած, հիւրասնեակին Շըմինէին առջեւ ման գալով, կը կրկնէր ինքն իրեն Օր. Պլանչ Տիւ Բլասէ, եկեղեցւոյ թէ քաղաքապետարանի մէջ,

ինչպէս և տունը, ոչ թէ երջանկութիւնն էր որ իր դէմքէն կը ճառագայթէր, այլ հպարտութիւնը: Երկուքն ալ փոխուած կը թուէին: Պլանշն ալ բոլորովին եղական շուք մը ունէր:

— Պէտք է որ բոլորովին նոր ապրելակերպ մը ստեղծեմ կ'ըսէր ինծի, կատարեալ լրջութեամբ: Բայց կը տեսնեմ թէ չեմ կրնար տակաւին անսխալ կերպով անուենս, այսինքն ամուսնոյս անուենը հնչելու Զակօրինսքի, Զակօրինսքի: Տիկին Զօրավարուհի աը Զակօ... Զակօ...

Ստամանան տանի այս ռուսական անուենները: Վերջապէս Տիկին Զօրապետուհին տամըչորս բաղաձայն ունի: Ի՛նչ ալ հաճելի է այնպէս չէ՞:

Վերջապէս, իրարմէ բաժնուեցանք և Պլանշը, այդ գձուձ Պլանշը, հրաժեշտի պահուն գրեթէ օրցունքոտ աչքեր ունէր:

— Ազնիւ տղայ մըն ես եղեր կ'ըսէր լալով: Գեղ ապուշին մէկը կը կարծէի, և դուն ալ կը նմանէիր, բայց որքա՛ն սխալեր եմ:

Եւ վերջին անգամ մ'ալ ձեռքս սեղմեց ու բացագանչեց «սպասէ՛»:

Ու իր սննեակը վաղելով, բուպէէ մը վերադարձաւ, հազար ֆրանքնոց երկու գունձատոմս հետը բերելով: Այսպիսի ժէսթ մը, երբեք իրմէ չէի սպասեր:

— Գրպանդ դիր, պէտք կ'ունենաս: Թերեւս շատ դիտնական «ութշիթշիլ» մըն ես, բայց նոյնքան ալ տիմար ես, աւելի տալ չեմ փախաքիր, գիտեմ որ պիտի խաղաս... ցտեսութիւն, միշտ լաւ բարեկամներ պիտի մնաք, և եթէ վերստին շահիս, իմ մօտս եկուր, երջանիկ պիտի ըլլաս:

Վրաս տակաւին հինգ հարիւր ֆրանք, սքանչելի

ժամացոյց մը հաղար ֆրանք արժողութեամբ, շապիկի աղամանդեայ կոճակներ, և քանի մը գոհարեղէն մնացած էր: Կրնայի առանց մտմտուքի ժամանակ մը եւս ապրիլ:

Գիտեմ թէ ուր կ'ըլլայ Պ. Ասթլին, կ'երթամ զինքը տեսնելու Ամէն ինչ իրմէ պիտի տեղեկանամ: Յետոյ շիտակ Հոմպուր պիտի երթամ: Թերեւս յառաջիկայ տարի, Ռուլէթթէնպուրկի մէջ եղանակը անցընեմ: Բայց կ'ըսեն թէ լաւ չէ, միեւնոյն խաղատեղանին վրայ բախդը երկու անգամ հետապնդելը:

ԺԷ.

Ահաւասիկ տարի մը և վեց ամիս է որ, այս նստագրութեանս վրայ նայած իսկ չունիմ: Այսօր, տխուր և վշտանար դարձեալ ձեռք կ'առնեմ, ձանձրոյթս փայտակալու համար: Ու կը կարգամ...

Այս վերջին էջերը գրած ժամանակս, որքան թեթեւ էր հոգիս: Եթէ ոչ թեթեւ, գէթ յուսով և վշտանութեամբ զօտեպնդուած էի: Իսկ այսօր 18 ամիսներ վերջը, արդէն ողորմելի մուրացիկի մը վիճակին մատնուած եմ: Բարոյական սկզբունքներս ալ մէկ կողմ դրած եմ: Հիմա ժամանակը չէ: Մարդիկ կրնան արհամարհել զիս: Եթէ սակայն դիտնային թէ, իմ այս կացութեանս ահաւորութիւնը իրենցմէ շատ աւելի լաւ կ'ըմբռնեմ ու կը դիտակցիմ անոր, հաւանաբար ինձ խնայէին իրենց բարոյախօսի դասերը: Բախտին անիւը թող անգամ մը, գէթ անգամ մը միայն դառնայ, այն ժամանակ այս միեւնոյն բարոյախօսները պիտի գան զիս շնորհաւորելու:

Չէ՞ որ, կրնամ վաղը դարձեալ յարութիւն առնել:

Հօմպուր գացի, բայց... անկից անցայ Ռուլէ-
թէնպուրկի, Սրա, Պատէն ուր խորհրդական Հենցի
կ'ընկերակցէի իբրեւ ստորագաս :

Գարշելի ստահակ մըն էր այս խորհրդականը :

Ստորագաս, ահ, ահ, ահ, ծառա՛յ, հասարակ ծա-
ռայ մըն էի, ամբողջ հինգ ամիս, բանտէն ելլելէս
անմիջապէս յետոյ : Պարտքերուս պատճառաւ Ռուլէ-
թէնպուրկի մէջ բանտ ալ մտայ : Անձանօթ մը պարտ-
քերս վճարելով փրկեց զիս : Ո՛վ կրնար ըլլալ այդ
մէկը, Պ. Ասթլի՛ն, թէ Բօլինան : Չգիտեմ : Բայց եր-
կու հարիւր թալէր պարտքս վճարուեցաւ և ես ա-
զատուեցայ : Ի՞նչ կրնայի ընել ուրեմն : Հենցի մօտ
ծառայութեան մտայ : Ծայլ և սնտոխ երիտասարդ մըն
է : Իմ մտաւոր կարողութիւնս իրեն համար օգտա-
կար է, վասնզի երեք լեզու կարգալ գրել գիտեմ :
Նախապէս գրագիրի պէս բան մըն էի, ամսական ե-
րեսուն ֆլօրէն վարձքով : Վերջ ի վերջոյ ծառայի
տատիճանին իջայ : Քարտուղար մը պանելու ի վիճա-
կի չըլլալով, ամսավճարներս կրճատեց : Շուարած,
ստիպուած մնացի եօթը ամսուան ծառայութեան ըն-
թացքին եօթանասուն ֆլօրէն խնայեցի : Իրիկուն մը,
Պատէնի մէջ, իրեն յայտնեցի թէ դործէս կը հրաժա-
րիմ, և նոյն գիշերն իսկ ուլլէթ խաղալու գացի :
Ահ, որքան սիրտս կը արօփէր : Ոչ երբե՛ք, ուզածս
գրամ չէր : Ինչ որ կը ցտակայի ուրիշ բան չէր եթէ
ոչ վրիժառու գանուիլ այն բոլոր նուաստացումե-
րուն համար, որոնք ինձ պարտադրած էին Պատէնի
մեծ տիկինները, պանդոկապետները ու սա Հէնցը :
Կ'ուզէի զիրենք իմ յաղթանակիս առջեւ ծնրագիր
տեսնել : Երօզ, մանկա՛կան անուրջներ : Ո՛վ գիտէ,
թերեւս հանդիպիմ Բօլինային և անոր, ճակատագրիս

դիպուածներուն կարենալ դիմագրաւելուս ապստոյցը
 տամ... Օհ, սրտի ինչ սեղմումով կը լսէի խաղա-
 պեսներուն «երեսունըմէկ... զոյգ բոս պակաս» ա-
 ղաղակները: Ու ինչ անյագութեամբ կը դիտէի սկի-
 լուիններով, սկի-Ֆրէտէրիքներով, թալէրներով
 սկի փոքր դեղերով ծածկուած խաղասեղանը, որոնք
 խաղապահին քողոցին տակ կը թաւալէին, կրակի
 պէս պսակալով: Օհ, այս իրիկունը, իմ եօթանասուն
 ֆլորէնս խաղասեղան տանելով, կը կարծէի թէ օր-
 ւան թուականը ինձ համար կարեւոր է: «Բաս»ի մո-
 սին նախապաշարեալ նախընտրութիւն մը ունիմ: Հե-
 տեւաբար «բաս»ին վրայ տասը ֆլորէն դնելով կոր-
 սընցուցի: Բովս վաթսուն ֆլորէն կը մնար, արծաթ
 դրամով: Նախընտրութիւնս այս անգամ զէրօին հա-
 մար էր, վրան՝ հինգ ֆլորէն նետեցի: Երեք խաղ յե-
 տոյ, զէրօն ելաւ, մազ մնաց որ ուրախութենէս մեռ-
 նէի, հարիւր եօթանասունըհինգ ֆլորէնը գանձած մի-
 ջոցիս: Հարիւր հազար շահած դիշերս այսքան ու-
 րախ չէի: Անմիջապէս կարմիրին վրայ հարիւր ֆլո-
 րէն դրի: Եանեցայ: Բարձեալ երկու հարիւրով խա-
 ղացի ու շահեցայ: Գանձած չորս հարիւրս ամբողջ
 սեւին նետեցի: Եանեցայ նորէն: Այս անգամ, ութը
 հարիւրը՝ «պակաս» ին վրայ: Կրկին շահեցայ: Հաշ-
 ւելով տեսայ թէ ոչ իսկ հինգ րոպէ չանցած, հազար
 եօթը հարիւր ֆլորէն շահած եմ արդէն: Իրաւ է, այս-
 պիսի պարագաներու մէջ կը մոռցուին անցեալի բո-
 լոր անյաջողութիւնները... Կեանքս վտանգած էի,
 ու շահած, դարձեալ մարդ դարձած:

Անեկակ մը վարձելով առանձնացայ, և մինչեւ
 առաւօտեան ժամը երեքը, օտքի վրայ դրամս համ-
 րելով զբաղուեցայ:

Առաւօտուն երբ աչքերս բացի, արդէն ազատ մարդ մըն էի:

Որոշեցի Հոմպուր երթալ, ուր բնաւ գացած չէի, ո՛չ իրրեւ ծառայ և ո՛չ ալ բանտարկեալ:

Մեկնումէս քանի մը վայրկեան առաջ, Ռուլէթ խաղալու գացի, միայն երկու խաղի համար և հազար հինգ հարիւր ուսպլի կորսնցուցի: Մեկնեցայ այնուամենայնիւ, և ահաւասիկ երկու ամիս է որ Հոմպուր կը գտնուիմ...

Ջլային կեանք մը կ'ապրիմ: Շատ պզտիկ խաղազիներով կը խաղամ: Պատեհուածեան մը կը սպասեմ, որ չներկայանար: Ամբողջ օրեր, խաղասեղանին մօտը կ'անցնեմ ու կը դիտեմ: Նոյն իսկ երազիս մէջ խաղալով զբաղուած եմ: Ինչպէս միշտ, ընդարձացեալի պէս բոն մըն եմ: Պ. Ասթլիի վրայ գործած տպաւորութիւնս այս մտածումը թելադրեց ինձ:

Իրարու դիպուածաւ հանդիպեցանք:

Պարտէզին մէջ շրջադայելով, կը հաշուէի քովս մնացած գումարս՝ յիսուն Փլօրէնը, և պանդոկին պարտական չըլլալս: Ուստի կրնամ գէթ անգամ մը ուսելի խաղալու երթալ կ'ըսէի մտովի: Եթէ շահիմ պիտի կրնամ խաղը շարունակել, կորսնցնելու պարագայիս, աեղ մը որպէս սպասուոր կամ ութշիթէլ ծառայութեան կը մտնեմ: Այս երազները հիւսելով, անտուրը կ'անցնէի և կը մտնէի մօտակայ իշխանապետութեան սանձամները: Ամբողջ չորս ժամ քալելէ յետոյ Հոմպուր վերադարձած էի, անօթի և յոգնարեկ: Յանկարծ նշմարեցի որ Պ. Ասթլին ձեռքովը զիս կը կանչէր: Նստարանի մը վրայ նստած էր: Բովիկը տեղաւորուեցայ: Մտանոգ երեւոյթ մը ունէր, իսկ որ զինքը վերատեսնելուս ուրախութիւնս նուազեցուց:

— Ուրեմն այստեղ էք եղեր: Կը խորհէի ձեզի հանդիպիլ: Այս վերջին տասնըութը ամսուան ձեր կեանքը պատմելու ձանձրոյթը յանձն չառնէք, ծանօթ եմ:

— Պա՛հ, ուրեմն բարեկամներ կը լրտեսէք: Գէթ՝ չէք մոռնար զիրենք: Ռուլէթէնպուրկի բանտէն զիս ազատողը դուք չըլլաք:

— Ո՛հ, ոչ, ոչ: Գիտեմ սակայն թէ պարտքի համար բանտարկուած էիք:

— Գիանալո՞ էք հարկու թէ, ո՞վ պարտքերս վճարելով ազատեց զիս:

— Ո՛չ, չեմ կրնար ըսել թէ ձեր ազատարարին ով ըլլալը գիտեմ:

— Զարմանալի լան ուղևտկան շրջանակներու մէջ, քիչ բարեկամներ ունիմ: Եւ յետոյ, միայն Ռուսաստանի մէջ է որ, ուղղափառներ իրարու մէջ, այսպէս զիրար կ'ազատեն: Արտասահմանի մէջ պիտի չընէին նոյն բանը: Ինքնատիպ անգլիացիի մը մէկ ֆանթէզիին վերագրուած էր փրկուլթիւնս:

Պ. Ասթլին զարմացած ինձ կ'ուսկընդդէր: Զիս աւելի տխուր և կորուլագուրկ վիճակի մը մատնուած տեսնել կը կարծէր:

— Զեզ, երբեմնի ձեր անկախութիւնը պահպանած ըլլալնուդ համար չեմ շնորհաւորեր, ըսու անախորժ ոճով մը:

— Ուրեմն կը նախընտրէիք աւելի նուստացած տեսնել զիս:

Պատասխանեցի իրեն ծիծաղելով:

Պօսքս նախ չըմբռնեց, յետոյ միտքս հասկնալով ծիծաղեցաւ:

— Զեր դիտողութիւնը հաճելի է: Վերստին իմ

հին բարեկամս կը գտնեմ, նոյնքան խելացի, ջղուտ և քիչ մըն ալ սինիք: Զիրար հասկնալու այս յատկութիւնները միայն Ռուսերն են որ վրանին կը միացնեն: Իրաւունք ունիք: Մարդ միշտ իր լաւագոյն բարեկամը իր առջեւը խոնարհ տեսնել կը փոփոխաքի, և այս խոնարհութեան վրայ է որ կը հիմնուին ամենահաստատուն բարեկամութիւնները:

Այսպէս ուրեմն, ձեզ այսքան կորովամիտ տեսած ըլլալուս համար գերազանցապէս ուրախ եմ: Ըսէք տեսնեմ, չէ՞ք ուղեր խաղէն միանգամընդմիշտ հրատարիլ:

— Օհ, անշուշտ: Անմիջապէս որ...

— Անմիջապէս որ... հարստութիւն մը ձեռք ձգէք: Հակառակ ձեր կամքին այս խոստովանութիւնը ըրիք և իսկապէս ալ ձեր միակ մտածումն է: Հարցում մը ևս. խաղէն զատ ուրիշ բանի վրայ խորհած չունիք:

— Ո՛չ... երբէ՛ք...

Հետաքրքրութեամբ դիտեց զիս: Աշխարհի անցողաբաններէն տեղեակ չէի: Ո՛չ թերթ կը կարդայի և ո՛չ ձեռքս գիրք կ'առնէի:

— Փթացած էի: Ընկերային կեանքէ, մարդկային պարտականութիւններէ, ձեր բարեկամութիւններէն բոլորովին հեռացած, նոյն իսկ ձեր յիշատակները լքելով, կը յիշեմ այն ժամանակը երբ դուք ձեր կենսունակ զարգացման տենդոտ շրջանը կ'ապրէիք: Հիմա սակայն վստահ եմ թէ, այն ժամանակի ձեր լաւագոյն յիշատակներն անգամ մոռցած էք: Ապահովաբար ձեր այսօրուան երազները կաւմիտէն և սեւեւ շատ հեռու չեն:

— Ալ կը բաւէ, Պ. Աթիլի, հերիք է, կ'ողաչեմ:

Անցեալ յիշատակները մի' արթնցնէք, խնդրեմ, գոչեցի կատաղութեամբս Գիտցէ՛ք թէ ոչինչ մոռցած եմս Միայն իմ երանելի օրերս վերյիշէ, մինչեւ այն օրը ուր կացութիւնս փոփոխութեան մը ենթարկըւի, ու այ՛ ժամանակ, այո՛ այն ատեն, յարուցեալ մը պիտի տեսնէ :

— Եթէ ստաք տարի ալ անցնի, դարձեալ հոս պիտի մնաք : Գրաւ կը դնեմ, և եթէ կորսնցնեմ, հոս, այստե՛ղ նոյն այ նստարանին վրայ տուգանքս վճարելու պարտաւոր եմ :

— Ձե՛զ, ոչինչ մոռցած չըլլալուս ապացոյցը տըլած ըլլալու համար, թոյլ տուէք հարցնելու թէ, ո՛ւր կը դռնուի այժմ, Օր. Բօլինան՝ և եթէ դուք չէ՛ք իմ պարտքերս վճարողը, ապահովաբար ան է : Ահաւասիկ երկար ժամանակէ ի վեր է որ, ոչ մէկ լուր ունիմ իր մասին :

— Ոչ, չեմ կարծեր թէ ան ըլլայ ձեր ազատարարը : Այժմ Չուիցերիա կը դռնուի, և յետոյ հաճոյք մը պատճառած պիտի ըլլաք ինձի, եթէ Օր. Բօլինայի մասին ձեր հարցումները դադրեցնէք, ըսաւ վճռական և քիչ մըն ալ զայրացած թօնով մը :

— Ձեր խօսքերէն այնպէս կը հասկնամ թէ, դուք ևս իր նախատինքին առարկան դարձած ըլլալու էք, պռտացի, հակառակ ցանկութեանս՝ խնդալով :

— Օր. Բօլինան աշխարհի ամենէն պատուաւոր և լաւագոյն անձնաւորութիւնն է : Կը կրկնեմ, վերջ տուէք ձեր հարցումներուն : Ձինքը երբե՛ք ճանչցած չէք, իսկ երբ իր անունը կ'արտասանէ՛ք, իմ զգացումներս վիրաւորած կ'ըլլաք :

— Ահ... կը սխալիք : Դուք ըսէք Պ. Ասթլի, եթէ իր մասին լռենք, ի՞նչ նիւթի վրայ պիտի խօս-

սինք հապա: Ան է մեր յիշատակներուն հոգին: Կը ինդրեմ միայն որ իր մասին ըսէք այն, ինչ որ... կապ ունի իր արտաքին... դիրքին հետ, և այս ալ երկու բառով կարելի է յայտնել:

— Կ'ընդունիմ, պայմանաւ որ այդ երկու բառերը պիտի բաւարարեն ձեզ: Օր. Բօլինան երկարատեան հիւանդ էր: Նոյն իսկ ցարդ բուժուած չէ: Ժամանակ մը հիւսիսային Անգլիոյ մէջ, մօրս և քրոջըս հետ ապրեցաւ: Վեց ամիս է որ, պսպուշքան— կը յիշէք հարկաւ այդ խելագարուէին — մեռած է, իրեն կտակելով եօթը հազար ոսկի: Հիմա ամուսնացեալ քրոջս ընտանեկան պարագաներէն հետ ճամբորդութեան մէջ է: Իր եղբայրն ու քոյրը նոյնպէս օգտուած են կտակէն և իրենց ուսումը կը շարունակեն Լոնտոնի մէջ: Ամիս մըն է որ, Զօրավարը, Բարիզի մէջ, կաթուածահար ըլլալով, մեռած է: Կինը անթերիօքն զինքը կը խնամէր, չմոռնալով սակայն պսպուշքային ամբողջ հարստութիւնը իր անուանը արձանագրել տալը: Ահաւասիկ ամբողջ դիտցածս:

— Տը Կրեյտէն ինչ եղաւ: Զուիցերիոյ մէջ ինքքն ալ կը ճամբորդէ արգեօք:

— Ո՛չ: Տը Կրեյտէին ո՛ւր ըլլալը չգիտեմ: Վերջապէս միանգամընդմիշտ, կ'ազգարարեմ ձեզ, զգուշանալ այս անաղնիւ ենթադրութիւններէն և ակնարկութիւններէն: Հակառակ պարագային, ես պիտի ըլլամ ձեր դէմ ցլուողը:

— Ինչպէս, նակուակ մեր վաղեմի բարեկամական կապերո՞ւն:

— Այո՛:

— Հազար ներողութիւն, Պ. Ասթլի: Խնդրեմ սակայն նկատի ունեցէք թէ վիրաւորիչ ոչինչ կայ

խօսքերուս մէջ, ոչ ալ անարգական ակնարկութիւն: Նամանաւանդ որ անկարելի բան է իրարու հետ Ռուս աղջիկ մը և Ֆրանսացի մը բաղդատելը:

— Եթէ դիտումնաւոր կերպով չէ որ առ Կրեյյէի անունը կը վերջիչէք... միուս անուան հետ միանգամայն խնդիրը բացատրեցէք թէ ի՞նչ կը նշանակէ այդ բախտատու թեան անկարելիութիւնը: Ի՞նչու համար որոշակի ռուս երիտասարդուհիի մը և ֆրանսացիի մը մասին կը խօսիք:

— Կը տեսնէք թէ դուք եւս շահադրգուած էք: Բայց շատ խորունկ նիւթ մըն է ասիկա, Պ. Ասթլի: Կարծուածէն շատ աւելի կարեւոր խնդիր մը: Ֆրանսացի մը զեղեցիկ և կատարեալ տիպար մըն է: Դո՛ւք, իբրեւ Անկլո-Սաքսօն, կրնաք չհամոզուիլ — ինչպէս ես՝ որպէս ռուս — նախանձի զգացումով մը գուցէ: Բայց մեր մանկամարդ աղջիկները, կրնան տարբեր կարծիք մը ունենալ: Կրնա՞ք Ռասինը բուրումնաւէտ, և ճարտարամիտ հռչակել, այնուհանդերձ չպիտի իսկ կարդաք: Թերեւ՛ս, ես ալ ձեր կարծիքը կը բաժնեմ: Նոյն իսկ զինքը, անմիտ մէկը նկատենք գուցէ: Այնուամենայնիւ, պարոն Ասթլի, հիանալի է և ուղենք թէ ոչ՝ մեծատաղանդ ալ բանաստեղծ մը: Ֆրանսացիք — ըսել կ'ուզեմ Եարիզցիները — վայելչութեան և շնորհի տիրացած էին: Յեղափոխութիւնը, ազնուականութեան ժառանգութիւնը ամենամեծ չափով մը բաժանման ենթարկեց: Այսօ՛ր, ամենահասարակ ֆրանսացին անգամ, ձեւեր, վարուելակերպ, լեզւանիւթիւն ունի նոյն իսկ որոշ գաղափարներ կ'արտայայտէ հակառակ որ, ո՛չ իր միտքը և ո՛չ ալ սիրտը, ունէ չափով իւրացուցած չլլլան զանոնք: Այս բոլորին ժառանգականորէն տիրացած է, հոգ չէ՛ թէ, ի՞նչ

ամենաանարժէք մարդկանց շարքին իսկ, ոչնչութիւն մը եղած ըլլայ: Արդ, Պ. Ասթլի, այս ալ սորվեցէ՛ք թէ, աշխարհիս վրայ ոուս աղջկան մը չափ վստահալից, խելացի և միամիտ արարած գոյութիւն չունի: Տը Կրեյքէն, իր հարազատ դիմակովը, կրնայ առանց ուէ դժուարութեան զինքը գլխէ հանել: Այդ պարոնը արտաքին շնորհ մը ունի, իսկ դեռահասակ աղջիկը, արտաքին այս բաները հոգեկանին հետ նոյնացած կը դաւանի: Անգլիացիք, մեծ մասամբ — ներեցէ՛ք, ըսելիքս ճշմարտութիւնն է — ձախաւեր են, իսկ ոուսերը գեղեցկութիւնը, և արտաքին շնորհը շատ սիրելով, չեն կրնար այս յատկութիւնները արհամարհել, անոր համար մանաւանդ որ, քարոյական անկախութիւնը անհրաժեշտ է անհատական նկարագրին արժէքը ճշդելու համար: Մեր կիները, առաւելապէս մեր աղջիկները զուրկ են այս անկախութենէն, և, ըսէք խնդրեմ, ինչ փորձառութիւն ալ ձեռք բերած են: Օր. Բօլինան անշուշտ որ շատ վարանած ըլլալու է, ձեզ այդ անարդ տը Կրեյքէն նախադասելու համար: Ան կրնայ ձեր բարեկամունիին դառնալ, ձեզ շնորհել իր լիակատար վստահութիւնը, բայց և այնպէս անարդ ֆրանսացին միշտ տիրապետող պիտի ըլլայ: Իր սէրը նոյն իսկ յամառամբ, և հպարտութեամբ պիտի պահպանէ: Այդ անարդ արարածը իրեն համար պիտի մնայ շնորհալի, քաղցրաբարոյ և աղատամիտ մարքիզը, և իր կէս մը քայքայուած վիճակին մէջն իսկ, քիչ մը աւելի հաճելի: Թէեւ կեղծ աղնուականը դիմակադերձ եղած է, բայց ինչ օգուտ, իրեն համար տը Կրեյքն կայ ու կը մնայ, կ'ապրի իր երեւակայութեանը մէջ: Պ. Ասթլի, կարծեմ թէ շաքարի դորձարան մը ունիք:

— Այո՛, շաքարի զտարանի մը՝ Լօվիլ է Գօմբանի ֆիրմային բաժնեկիցներէն եմ։

— Լաւ ուրեմն։ Կը տեսնէ՞ք Պ. Ասթլի թէ, մէկ կողմը շաքարի դործարանատէր մը, միւս կողմն ալ Պէլուէտտէրի Ապոզոնն է։ Ես զտարանի տէր մէկը չեմ. այլ ոուլէթ խաղացող մը, երբեմն ալ պարզ սպասաւոր։ (Օր. Բօլինսն պէտք է այս բոլորը գիտցած ըլլայ, վասնզի կը տեսնեմ թէ շատ ընտիր լրատուններ ունի։)

— Զայրացած է՞ք, ձեր յղացումները ինքնատը պուժենէ զուրկ են, պատասխանեց Պ. Ասթլին, ամենակատարեալ հանդարտութեամբ մը։

— Հակառակը չեմ պնդեր։ Բայց ազնիւ բարեկամի այսքան հնացած, այսքան մաշած սա՛ դլիչէններուն տակաւին ճշմարիտ նկատուիլը զարհուրելի չէ՞ միթէ ուրեմն, մե՛նք, արդիական մարդիկս ոչինչ ստեղծագործած ենք տակաւին։

— Ահաւասիկ անխմաստ խօսքեր... Որոհեաւ... վասնզի... գիտցած եղէք թէ ըսու Պ. Ասթլի, դողդոջուն ձայնով և բոցավառ աչքերով, այո՛ գիտցած եղէ՛ք դու՛ք ապերախտ, դժբախտ և կորսուած մարդ, թէ յատկապէս Հօմպուրէն եկած եմ, անոր համար որ ինձ յանձնարարեց դալ և ձեզ տեսնել, երկարօրէն և անկեղծօրէն խօսակցիլ և խնդրեց նաև որ, իրեն հաղորդեմ ձեր մտածումները և ակնկալութիւնները ինչպէս և... ձեր յիշատակները։

— Իրա՞ւ, ճշմարիտ կ'ըսէք պոռացի—այրող արցունքներ աչքերէս կը հոսէին։ Ինքզինքս չէի կրցած զսպել։ Ատոնք առաջին արցունքներս կը թուէին ըլլալ։

— Այո՛, դժբախտ արարած, կը խիրէր ձեզ, և

կրնամ այս իրողութիւնը ձեզ յայտնել, անոր համար որ կործանած մէկն էք: Ուրախ եմ ձեզի յայտնելու նաև թէ տակաւին կը սիւշէ ձեզ, թէև հոս մնալնիդ անհրաժեշտ է, այո՛, կորսուած, կործանած էք: Հազուագիւտ յատկութիւններ, և կրակոտ խառնուածք մը ունէիք: Արժէքաւոր մէկն էիք: Պիտի կրնայիք ձեր հայրենիքին օգտակար անհատ մը ըլլալ, որ այնքան մարդու պէտք ունի: Բայց հոս պիտի մնաք: Դուք այլեւս անելիք չունիք: Իմ կարծիքովս բոլոր ուսսերն ալ ձեզմէ տարբեր չեն: Յաճախ ուռլէթը չէ որ զիրենք կը կործանէ: Բայց ի՞նչ կարեւորութիւն ունի միջոցը: Բացառութիւնները հազուագիւտ են: Աշխատանքի օրէնքը չըմբռնողներուն առաջինը դուք չէ՛ք: Ռուլէթը գերազանցապէս, ուսերուն խաղն է: Յարդ պատուաւոր էիք, կը նախընտրէիք ծառայել քան գողնալ: Բայց ձեր ապագան սարսափ կ'ազդէ վրաս: Այսքանը բաւ է այլեւս, ցտեսութիւն: Ապահովաբար դժամի պէտք ունիք, ահա՛, ձեզի տասը ոսկի լուի, գացէ՛ք, խաղացէ՛ք: Առէ՛ք... ցտեսութիւն... ինչո՞ւ կը կը մերժէք...

— Ո՛չ Պ. Ասթլի, ձեր այս խօսքերէն վերջը...

— Առէ՛ք կ'ըսեմ: Կը հաւատամ թէ տակաւին պատուաւոր մէկն էք, և այս նուէրը կ'ընեմ ձեզի, ինչպէս բարեկամ մը կ'ընէ իր ամենասիրական մէկ բարեկամին: Եթէ վստահ ըլլայի թէ խաղալէն միանգամընդմիշտ պիտի հրաժարիք և հայրենիք վերադառնաք, անմիջապէս ձեզի հազար ոսկի պիտի տրամադրէի, որպէսզի այդ դուժարով ձեր ապագան կերտէք: Բայց ո՛չ, հազար ոսկին կամ տասը լուին, այսօ՛ր, ձեզի համար միեւնոյն բաներն են: Ամէն պարագայի

պիտի խաղաք և կորսնցիէք: Առէ՛ք կ'ըսեմ և ցտե-
տութիւն:

— Կ'առնեմ, պայմանաւ որ իրարմէ բաժնուելէ
առաջ ձեզ համբուրեմ:

— Օհ, մեծ հաճոյքով:

Համբուրուեցանք և Պ. Ասթլին մեկնեցաւ:

— Ո՛չ, իրաւունք չունի: Եթէ Բօլինայի և այդ
Փրանսացիի մասին, քիչ մը անսունձ կերպով խօսեցայ,
ինք կատարելապէս անպատշաճ լեզու մը գործածեց
ուսերուն մասին խօսած միջոցին: Ինձ ըսածներուն
համար չեմ վիրաւորուիր...: Եւ յետոյ այս բոլորը
խօսքեր են, խօսքեր, պէտք է գործել: Նախ պէտք
է Չուիցերիա թռչիլ. վաղն իսկ... Մհ, երանի թէ
անմիջապէս կարենայի մեկնիլ, վերածնիլ, յարուօ
թիւն առնել: Պէտք է իրենց ապացոյցը տալ թէ...
պէտք է որ Բօլինան գիտնայ, թէ կրնամ տակաւին
մարդ մը դառնալ: Միայն պէտք է որ... Այսօր,
արդէն շատ ուշ է, բայց վաղը... Մհ, նախադգացում
մը ունիմ, — տարբեր ալ չի կրնար ըլլալ... գրպանս
տասնընիւց լուի ունիմ, և էր երբեմն տասնընիւգով
սկսած էի...: Եթէ խոհեմութեամբ շարժիմ, մանու-
ւանդ որ երախայ մը չեմ, չկրնամ ըլլալ որ... Ահ,
տակաւին չեմ ըմբռնած թէ կորսուած մէկն եմ: Բայց
ո՞վ արգելք կ'ըլլայ իմ փրկութեանս: Տրամաբանու-
թիւն, համբերութիւն, և ահա՛ փրկուած եմ արդէն...
Եթէ միայն անգամ մը ինքզինքիս տէրը մնամ, մէկ
ժամուան մէջ կրնամ ճակատագիրս փոխել: Կարելո-
րը նկարագիր ունենալն է...: Ահ ա՛յս, այս անգամ
նկարագիրս ալ ցոյց տուի... ամբողջ ունեցածս կոր-
սնցուցի այս անգամ...:

Կայարանէն կ'ելլեմ և անթոցիս մէջ Ֆլօրէն մը
 ևս կը գտնեմ: Ուրեմն ճաշելու բաւարար դրամ ու-
 նիմ, կը մտածեմ: Եւ տակաւին հարիւր քայլ չառած,
 կը վերադառնամ խաղասրահ: Ֆլօրէնս կը դնեմ «պա-
 կաս»ին վրայ: Եւ արդարեւ յատկանշական է, սա պա-
 րագան, միայնակ մէկը, հեռու իր հայրենի երկրէն,
 հեռու իր բարեկամներէն, առանց մտահոգուելու թէ
 այսօր ճաշելիք բան մը պիտի չունենայ, իր վերջին
 ֆլօրէնի, վերվէններուն վերջինը՝ կը յանդգնի վը-
 տանգել: Շահեցայ և քսան վայրկեան յետոյ խաղա-
 վայրէն կը մեկնէի, հարիւրեթանասուն ֆլօրէն դըր-
 պանած: Իրողութիւնն է: Ահա՛ վերջին ֆլօրէնս: Հա-
 պա ինչ պիտի ըլլայի եթէ համարձակութիւնս պակ-
 սէր... ,

Վա՛ղը, վա՛ղն իսկ, ամէն ինչ կը վերջանայ:

ՎԵՐՋ

A ii
13751

13751

PRINTED
S. 13751

366
T. 75

ЦЕНА

13457